

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

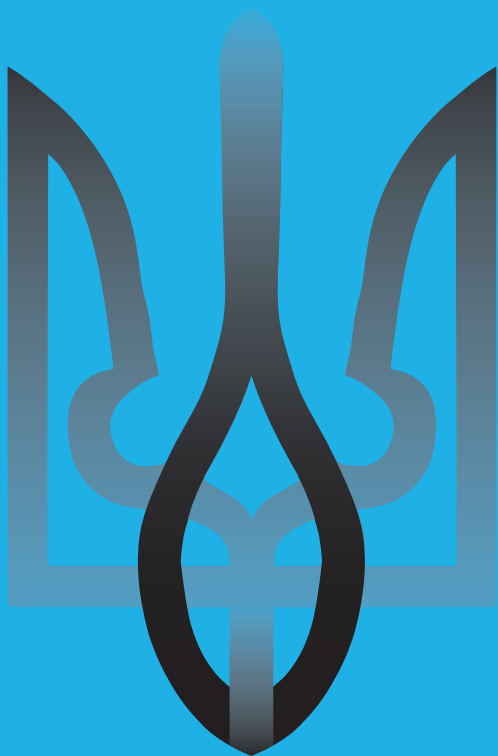
І. М. Скирда

Інтернет-
підтримка

Історія України

У ВИЗНАЧЕННЯХ, ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ

- Основні поняття й терміни
- Перебіг основних подій
- Історичні карти
- Довідкова інформація

10

11

РЯТІВНИК

рятівник

2.0

І. М. Скирда

Історія України

У ВИЗНАЧЕННЯХ, ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ

10–11 класи

- Основні поняття й терміни
- Перебіг основних подій
- Історичні карти
- Довідкова інформація

УДК 94(477)(075.3)
С42

Серія «Рятівник 2.0»

Скирда І. М.

С42 Історія України у визначеннях, таблицях і схемах. 10—11 кл. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 128 с. — (Серія «Рятівник 2.0»).

ISBN 978-617-09-4801-4.

Пропонований навчальний посібник є довідником із курсу історії України для 10—11 класів. Він охоплює події початку ХХ ст. — початку ХХІ ст. Матеріал подано у вигляді схем і таблиць, що полегшує його сприйняття, узагальнення та систематизацію, а також дозволяє скоротити час на повторення у ході підготовки до тематичного контролю та зовнішнього незалежного оцінювання.

Посібник має інтерактивну складову у вигляді QR-кодів, які містять посилання на електронні додатки.

Призначений для учнів закладів загальної середньої освіти, а також абітурієнтів.

УДК 94(477)(075.3)

Навчальне видання

Серія «Рятівник 2.0»

СКИРДА Ірина Миколаївна

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ

у визначеннях, таблицях і схемах.

10—11 класи

Редактор *Н. П. Гур'єва*

Технічний редактор *А. В. Пліско*

Верстка *І. А. Кожанова*

Регіональні представництва
видавництва «Ранок»:

Г109045У. Підписано до друку 31.10.2018.

Формат 60×90/16. Папір друкарський.

Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 8,0.

ТОВ Видавництво «Ранок»,

вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5215 від 22.09.2016.

Для листів: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua

Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

З питань реалізації: (057) 727-70-80.

E-mail: commerce@ranok.com.ua

Київ – тел. (044) 229-84-01,

e-mail: office.kyiv@ranok.com.ua,

Львів – тел. (067) 269-00-61,

e-mail: office.lviv@ranok.com.ua.

www.ranok.com.ua

Інтернет-підтримка

Електронні матеріали
розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-4801-4

© І. М. Скирда, 2018

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

Папір, на якому надрукована ця книга,

безпечний для здоров'я
та повністю переробля-
ється

з оптимальною білизною,
рекомендованою
офтальмологами

виблювавася
без застосування
хлору

Разом дбаємо про екологію та здоров'я

РОЗДІЛ 1. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Україна в геополітичних планах країн Антанти і Центральних держав

Протистояння учасників двох військових блоків

Блок Центральних держав

Антанта

Німеччина, Італія, Австро-Угорщина

Велика Британія, Франція, Росія

Геополітичні плани країн-учасниць війни щодо України

Росія

Австро-Угорщина

Німеччина

Румунія

Польща

Східна Галичина, Північна Буковина, Закарпаття

Волинь, Поділля, Холмщина, Підляшшя

Надніпрянська Україна (без Волині та Поділля)

Буковина, Хотинщина

Відновлення власної держави; включення до її складу Східної Галичини, а за можливості й Правобережжя як «історично польських земель»

Україна в роки Першої світової війни (1914–1915 рр.)

Війна та українські політичні сили

<p>Головна Українська Рада (ГУР). 1 серпня 1914 р. К. Левицький, М. Павлик, М. Ганкевич</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ініціатор створення: західноукраїнські політичні партії — УНДП, РУРП, УСДП. • Заклик до підтримки Австро-Угорщини у війні. • Захист інтересів українського населення в умовах війни. Надання національно-територіальної автономії західноукраїнським землям, об'єднаним в окремий коронний край. • Активна участь у формуванні українських військових підрозділів — Українських січових стрільців (УСС)
<p>Союз визволення України (СВУ). 4 серпня 1914 р. Д. Донцов, А. Жук, В. Дорошенко</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ініціатор створення: наддніпрянські політичні емігранти. • Утворення самостійної Української держави у формі конституційної монархії. • Заснування демократичного устрою, надання рівних прав і свобод представникам усіх національностей. • Співпраця з урядами Німеччини та Австро-Угорщини з метою перемоги над Росією, на руїнах якої <i>«встане Вільна Самостійна Україна»</i>. • Ознайомлення європейської громадськості з вимогами українських політичних сил. • Культурно-просвітницька робота (видання періодичної преси, створення українських культурних установ, шкіл). • Допомога військовополоненим українцям. • Формування українських дивізій <i>сірожупанників і синьожупанників</i>)
<p>Загальна Українська Рада (ЗУР). 5 травня 1915 р. К. Левицький</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Намагання привернути увагу уряду Австро-Угорщини та інших держав до ідеї української державності. • Розмежування Галичини на Західну із центром у Кракові та Східну із центром у Львові за національним принципом. • Самостійна українська держава; об'єднання всіх українських земель у межах Австро-Угорщини в єдиний коронний край із правами територіальної та культурно-національної автономії. • Саморозпуск у листопаді 1916 р. на знак протесту проти маніфесту про відновлення Польської держави
<p>Товариство українських поступовців (ТУП)</p>	<p>Заклик до підтримки Російської імперії, сподівання на надання Україні автономії в майбутньому; пізніше перехід на позиції нейтралітету</p>
<p>Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)</p>	<p>Розкол у партії: група на чолі із С. Петлюрою виступила за підтримку Російської імперії у війні; група на чолі з В. Винниченком засудила війну та відстоювала ідею автономії України</p>
<p>Карпато-Руський визвольний комітет</p>	<p>Створений у Києві емігрантами із Галичини; виступав за воз'єднання всіх українських земель у складі Російської імперії, поширював серед галичан заклики зустрічати російські війська як визволителів</p>

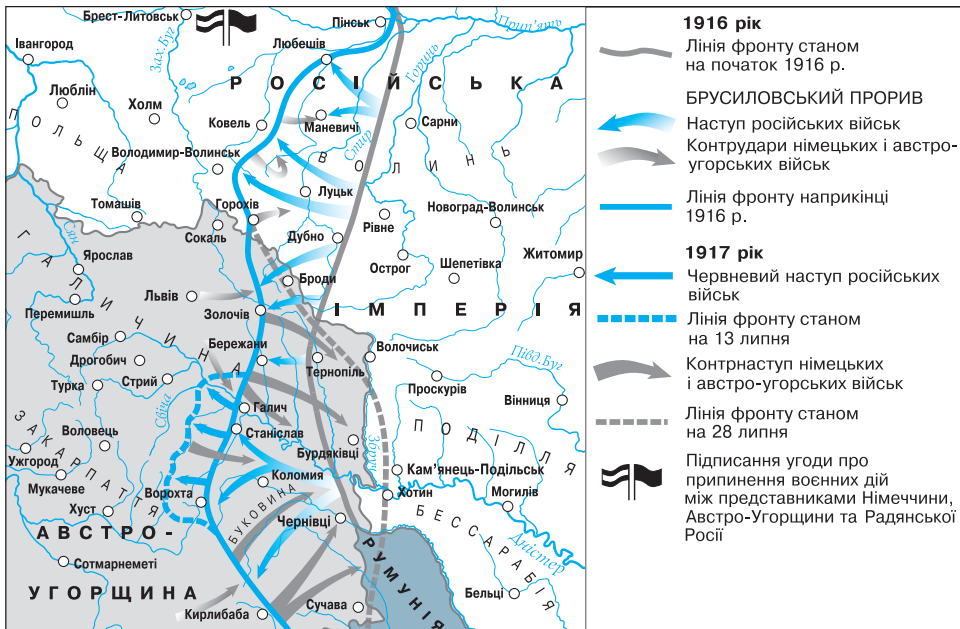
Комітет Південно-Західного фронту Всеросійського союзу земств і міст

Створений із метою підтримки російської армії; членами комітету були відомі представники українського національного руху — **А. Вязлов, Д. Дорошенко, А. Ніковський**

Українці в арміях воюючих держав

- Наддніпрянська Україна дала російській армії близько 4 млн солдатів (із 23,5 млн українців, які проживали на цій території).
- До австрійської армії було мобілізовано близько 300 тис. осіб із західноукраїнських земель, що входили до Австро-Угорщини (із 6,5 млн українців).

Україна в роки Першої світової війни (1916–1917 рр.)

Воєнні дії та території України в 1914–1917 рр.

10 серпня — 13 вересня 1914 р.	Галицька битва — одна з найбільших битв Першої світової війни, у результаті якої російські війська оволоділи <i>Східною Галичиною, Північною Буковиною</i> та вийшли до карпатських перевалів
Березень 1915 р.	Захоплення російськими військами австрійської фортеці Перемишль
Травень 1915 р.	Горлицький прорив — наступальна операція німецько-австрійських військ, результатом якої став загальний відступ російських військ, що тривав до жовтня (росіяни втратили <i>Північну Буковину, Східну Галичину, Підляшшя, Холмщину, Берестейщину</i> та <i>Західну Волинь</i>)

Червень 1916 р.	Брусиловський прорив — наступальна операція російських військ Південно-Західного фронту під командуванням генерала О. Брусилова , у результаті якої Південно-Західний фронт завдав поразки австро-угорській армії (фронти при цьому просунулися від 80 до 120 км у глибокі території супротивника); війська О. Брусилова зайняли майже всю <i>Волинь</i> , зайняли фактично всю <i>Буковину</i> і частину <i>Галичини</i>
Червень 1917 р.	Наступ російських військ на львівському напрямку, який закінчився провалом; Росія втратила Галичину та Буковину. Після цієї події війна набула позиційного характеру

Українські січові стрільці	
Визначення поняття	Легіон Українських січових стрільців (УСС) — українське військово-формування у складі австро-угорської армії, створене з ініціативи ГУР у м. Стрий у вересні 1914 р., що діяло в роки Першої світової війни на російському фронті й розглядалося як зародок майбутньої національної армії (загальна кількість 2,5 тис. осіб)
Основа	Активісти молодіжних організацій «Січ», «Сокил», «Пласт»
Керівництво	Перший командир: М. Галуцинський . Видатні старшини: М. Баран, Г. Коссак, Т. Рожанківський та інші
Бойовий шлях	
Вересень 1914 р.	Бойове хрещення на <i>Ужоцькому</i> та <i>Верецькому</i> перевалах у Карпатах
Весна 1915 р.	Битва на горі <i>Маківка</i> . Значні втрати легіону
28 серпня — 2 вересня 1915 р.	Бої в межиріччі <i>Серету</i> і <i>Стрпни</i>
Грудень 1915 р.	Переформування куренів УСС у полк
17 вересня 1916 р.	Поразки стрільців у битві під <i>Потуторами</i> ; розформування полку і створення на його основі двох куренів — бойового і резервного
Вересень 1916 р.	Розгром УСС під <i>Бережанами</i> (гора <i>Лисоня</i>)
Вересень 1916 — лютий 1917 р.	Переформування, поповнення підрозділів стрільців
Липень 1917 р.	Битва під <i>Конюхами</i>
Культурно-освітня діяльність	

- Літературна діяльність (документальні нариси, оповідання, спогади, поезії, пронизані вірою в досягнення Україною незалежності, щирою любов'ю до свого народу і відданістю боротьбі за його щасливе майбутнє); вагомий внесок у стрілецьку літературу письменників, які підтримували зі стрільцями тісні стосунки й активно використовували стрілецьку тематику у своїх творах (І. Франко, К. Трильовський, М. Рудницький та ін.).
- Видавнича діяльність (власні видання — часопис «Самохотник» («Добровольць»), поетичний журнал «Новініана», сатиричні журнали «Бомба» і «Самопал»,

журнали-щомісячники «Шляхи», «Червона Калина»; випуск зусиллями М. Угриня-Везгрішного та А. Лотоцького випуску регулярного «Вісника Пресової Квартири»).

- Образотворче мистецтво (талановиті митці О. Курилас (батальні картини з історії бойового шляху Легіону УСС, портрети старшин і стрільців, графічні малюнки), І. Іванець, Л. Гец та ін.).
- Музичне мистецтво (стрілецькі пісні «За рідний край», «Ми йдемо в бій» «За Україну», «Зажурились галичанки» та ін.; композитори і поети-пісенники — Л. Лепкий, М. Гайворонський, Р. Купчинський).

Політика Російської імперії та Австро-Угорщини на українських землях у 1914–1917 рр.

Російська імперія	<p>1914 р. — створення на окупованій російськими військами території Галицько-Буковинського генерал-губернаторства на чолі з графом Г. Бобринським: знищення будь-яких національних особливостей; насильницька русифікація (впровадження російської мови, законів); закриття українських гімназій, газет, журналів, книгарень, видавництв, бібліотек тощо; закриття «Просвіт»; заборона українських політичних партій, спортивних та молодіжних організацій; репресії проти українських громадських діячів; переслідування греко-католицької церкви (депортація священників, у тому числі й митрополита А. Шептицького)</p>
Австро-Угорщина	<ul style="list-style-type: none"> • Запровадження жорсткого окупаційного режиму. • Вбачання в українцях ворогів імперії, оскільки вони прагнули до об'єднання з більшою частиною свого народу. • Арешти українців за найменшою підозрою в русофільстві; утримання їх без суду і слідства в жахливих умовах у спеціальних таборах в Австрії (наприклад, табір Талергоф у Штірії)

Повсякденне життя на фронті й у тилу

- Перша світова війна — трагедія українського народу (не маючи власної державності, українці змушені були воювати один проти одного в арміях ворогуючих держав, які ігнорували їхні національні інтереси); втрата суспільством найкращої працездатної молодшої частини.
- Перепрофілювання промислових підприємств на забезпечення армії військовою технікою та боеприпасами; підпорядкування потребам фронту залізничного транспорту.
- Різке зменшення кількості товарів народного споживання через скорочення виробництва підприємствами легкої й харчової промисловості.
- Зниження життєвого рівня населення.
- Величезні збитки населення прикордонних територій: евакуація жителів, постійні ревізії зерна, фуражу й худоби, примусове риття окопів, будівництво оборонних укріплень, спорудження мостів, відновлення шляхів сполучення тощо.
- Проблема біженців: організація австрійськими урядовцями спеціальних таборів для українських біженців (у Вольфсбергу, Гмінду та Гредігу); створення у Києві, Харкові та інших містах Наддніпрянщини Комітетів допомоги біженцям.
- Вичерпання патріотичних поривів та ентузіазму; перетворення війни на нескінченне джерело тривоги за долю рідних, які перебували в армії або прифронтових районах; втома солдатів, які почали усвідомлювати, що вони не вороги один одному, а заручники політики своїх урядів.

РОЗДІЛ 2. ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Причини, рушійні сили та періодизація Української революції 1917–1921 рр.		
Причини та передумови	Пригноблене, залежне становище України, відсутність власної державності, шовіністична політика Російської імперії. Важке соціальне становище переважної більшості населення; невіршеність аграрного та робітничого питань. Піднесення національно-визвольного руху, його організаційне та ідеологічне оформлення. Послаблення Російської імперії внаслідок Першої світової війни. Лютнева революція 1917 р. в Росії (повалення самодержавства, створення Тимчасового уряду, який проголосив політичні свободи (слова, друку, право на зібрання, діяльність політичних партій), що відкрило можливості для легалізації політичних партій, створення громадських організацій тощо)	
Характер	Демократичний, національно-визвольний	
Рушійні сили	Українська інтелігенція, робітники, селяни	
Періодизація	I період (березень 1917 — квітень 1918 рр.)	Доба Української Центральної Ради: утворення та діяльність УЦР, проголошення її Універсалів
	II період (квітень-грудень 1918 р.)	Доба Української Держави (Гетьманату): правління гетьмана Павла Скоропадського
	III період (грудень 1918 — листопад 1921 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Доба Директорії УНР. • Західноукраїнська народна Республіка (ЗУНР). • Розгортання та придушення масштабного повстанського руху

Українська Центральна Рада (УЦР). М. Грушевський	
Дата	4 (17) березня 1917 р.
Лідери	М. Грушевський (український історик, громадський і політичний діяч); заступник С. Єфремов (громадсько-політичний і державний діяч, літературний критик, історик літератури)
Склад	882 депутати, які були представниками провідних українських політичних партій та громадських організацій, рад робітничих і солдатських депутатів, військових частин, міст і губерній тощо
Мета	Здобуття національно-територіальної автономії України. Захист національних інтересів України перед російським Тимчасовим урядом

Українські політичні партії

Автономісти	<p>Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР). М. Грушевський, В. Голубович, О. Севрюк</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Склад: інтелігенція, селяни. • Глибокі аграрні перетворення в інтересах селянства. Ліквідація поміщицького землеволодіння. Курс на територіальну автономію України й скликання Українських Установчих зборів
	<p>Українська соціал-демократична робітничая партія (УСДРП). В. Винниченко, С. Петлюра, М. Порш</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Склад: інтелігенція, частково робітники і селяни. • Демократичний розвиток України із соціалістичною перспективою; визнання марксистської ідеології. Відкидання ідеї однопартійності та диктатури. Автономія України у складі федеративної Росії
	<p>Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ). А. Ніковський, Д. Дорошенко, С. Єфремов, С. Шелухін</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Склад: переважно інтелігенція (нечисленна партія). • Глибоке реформування народного господарства. Проведення аграрної реформи при збереженні приватної власності. Встановлення в Україні парламентської республіки. Демократія; федеративні відносини з Росією
Самостійники	<p>Українська демократично-хліборобська партія (УДХП). Брати Шемети, В. Липинський</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Склад: заможні землевласники (поміщики, багатоземельне селянство). • Орієнтація на традиційні цінності українського суспільства — приватну власність і хуторянське господарство. Загальні громадянські права та автокефалія релігійних конфесій в Україні. Незалежність України
	<p>Українська партія соціалістів-самостійників (УПСС). Брати Макаренки, О. Андрієвський, І. Липа</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Склад: колишні члени УНП та військові елементи. • Проголошення самостійності України. Визнання соціальної програми, за якою земля мала належати хліборобам, а фабрики й заводи — робітникам

Український національний Конгрес у Києві

Дата	6—8 (19—21) квітня 1917 р.
Основні питання	Курс на національно-територіальну автономію у складі Росії. Визнання УЦР представницьким законодавчим органом України, розширення її складу. Обрання комітету для ведення справ між сесіями УЦР, який згодом отримав назву Мала Рада
Значення	Конгрес став першим кроком на шляху українського державотворення

Початок українізації армії. Вільне козацтво. Галицько-Буковинський курінь січових стрільців

Березень-квітень 1917 р.	Створення першого українського полку ім. Б. Хмельницького з ініціативи «Українського військового клубу імені гетьмана П. Полуботка » на чолі з М. Міхновським
--------------------------	--

Квітень 1917 р.	Створення перших підрозділів Вільного козацтва (на зразок козацького війська)
5—8 (18—21) травня 1917 р.	I Український військовий з'їзд у Києві, на якому було обрано Тимчасовий Генеральний Український військовий комітет при УЦР на чолі із С. Петлюрою (комітет мав відати українськими військовими справами і підтримувати зв'язки з російським Генеральним штабом)
Листопад 1917 р.	Створення в Києві з колишніх військовополонених збройних сил Австро-Угорщини (частково з УСС) Галицько-Буковинського куреня січових стрільців ; підрозділ діяв при збройних силах УЦР; становив 3-й курінь полку ім. гетьмана П. Дорошенка

I Універсал УЦР (10 (23) червня 1917 р.) та утворення Генерального Секретаріату

Причини та передумови проголошення	<ul style="list-style-type: none"> • Відхилення Тимчасовим урядом вимог делегації УЦР на чолі з В. Винниченком про надання Україні автономії. • Ініціювання II Військовим з'їздом проголошення автономії України без згоди Тимчасового уряду
Основні положення	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення автономії України. • УЦР — вищий державний орган влади в Україні до скликання Всенародних Українських зборів. • Заклик до населення створювати підпорядковані УЦР органи влади на місцях. • Створення української державної скарбниці за рахунок спеціального податку з населення. • Участь представників усіх національностей в державотворчих процесах в Україні. • Необхідність розробки закону про землю, за яким право порядкувати землею належало б виключно народам України
Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Фактичне перетворення УЦР на законодавчий орган. • 15 (28) червня 1917 р. — створення першого українського уряду — Генерального Секретаріату, який складався з восьми секретарств (внутрішніх, продовольчих, військових, земельних, судових, міжнародних справ, фінансів, освіти). Голова — В. Винниченко

II Універсал УЦР (3 (16) липня 1917 р.) і збройний виступ самостійників

Причини та передумови проголошення	<ul style="list-style-type: none"> • Прибуття до Києва делегації Тимчасового уряду на чолі з О. Керенським з метою взяти під контроль процеси, що відбувалися в Україні. • Пошук компромісу у ході переговорів
Основні положення	<ul style="list-style-type: none"> • Визнання УЦР вищим органом влади в Україні. • Відмова від самочинного проголошення автономії до Всеросійських Установчих зборів. • Затвердження Тимчасовим урядом складу Генерального Секретаріату. • Поповнення УЦР представниками національних меншин. • Формування українських військових частин під контролем російського командування

Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Досягнення компромісу між УЦР та Тимчасовим урядом. • Криза Тимчасового уряду, викликана виходом із його складу кадетів на знак протесту проти визнання УЦР. • 4—9 (17—22) липня 1917 р — збройний виступ самостійників, невдоволених відмовою від автономії, на чолі з М. Міхновським (був придушений військами УЦР)
------------------------	---

Відносини Центральної Ради з Тимчасовим урядом

Причини та передумови конфлікту

<ul style="list-style-type: none"> • Порухнення Тимчасовим урядом попередніх домовленостей з УЦР у зв'язку з вирішенням питання про повноваження Генерального Секретаріату. • Відхилення Тимчасовим урядом «Статуту Генерального Секретаріату», розробленого УЦР і представленого в Петроград для затвердження. • Затвердження Тимчасовим урядом «Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріатові» 	
«Статут Генерального Секретаріату», підготовлений УЦР (16 липня 1917 р.)	«Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові» Тимчасового уряду (4 серпня 1917 р.)
<ul style="list-style-type: none"> • Генеральний Секретаріат — найвищий орган управління в Україні, який формується УЦР і відповідає перед нею. • Коли УЦР висловлює недовіру Генеральному Секретаріату, він подає у відставку. • Влада Генерального Секретаріату поширюється на дев'ять українських губерній: <i>Київську, Волинську, Полтавську, Подільську, Херсонську, Катеринославську, Харківську, частину Чернігівської та частину Таврійської.</i> • До складу Генерального Секретаріату входять 14 секретарств у справах: внутрішніх, фінансових, військових, продовольчих, земельних, національних справ; юстиції, освіти, торгівлі, промисловості, пошти та телеграфу, праці, шляхів сполучення 	<ul style="list-style-type: none"> • Генеральний Секретаріат — місцевий орган Тимчасового уряду, який затверджувався ним за поданням Ради. • Центральна Рада фактично позбавлялася законодавчих прав. • Влада Генерального Секретаріату поширюється лише на п'ять українських губерній: <i>Київську, Волинську, Подільську, Полтавську, частину Чернігівської.</i> • Генеральний Секретаріат втрачає секретарства: військових справ; продовольчих справ; судових справ; шляхів сполучення; пошти і телеграфу

Конгрес народів Росії в Києві

Дата	8—15 вересня (21—28 вересня) 1917 р.
Учасники	Делегати від різних національних груп Росії (українці, литовці, естонці, білоруси, молдавани, грузини, євреї, донські козаки тощо)
Рішення	<ul style="list-style-type: none"> • Засудження державної централізації, вимога федеративного переустрою Російської держави. • Всеросійські Установчі збори не повинні перешкоджати скликанню крайових Установчих зборів. • Заклик до вирішення найважливіших питань соціально-економічного розвитку з урахуванням місцевої специфіки

Наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Підготовка до Українських Установчих зборів. • Оголошення Радою про поширення своєї компетенції на всі сфери життя України і на всі дев'ять її губерній (без Криму); невизнання Тимчасовим урядом цього рішення; видання наказу розпочати судовий процес проти Генерального Секретаріату
----------	---

Прихід до влади більшовиків у Росії: позиція УЦР Боротьба за владу в Києві 28–31 жовтня 1917 р. III Універсал УЦР (7 (20) листопада 1917 р.)	
Причини та передумови проголошення	<ul style="list-style-type: none"> • 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. — збройне повстання більшовиків у Петрограді; повалення Тимчасового уряду; формування більшовицького уряду — Ради Народних Комісарів (РНК) на чолі з В. Леніним; засудження більшовицького перевороту УЦР; створення Крайового комітету з охорони революції. • 28—31 жовтня (10—13 листопада) 1917 р. — збройне повстання більшовиків у Києві; встановлення УЦР свого контролю над Києвом
Основні положення	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення Української Народної Республіки (УНР) у складі федеративної Росії. • УЦР — вищий законодавчий, а Генеральний Секретаріат — вищий виконавчий органи УНР до скликання Установчих зборів України. • Встановлення кордонів: включення до УНР земель, де більшість населення становили українці: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму), у майбутньому — приєднання шляхом переговорів інших українських етнічних територій. • Скасування права власності на поміщицькі, удільні, монастирські, кабінетні, церковні та інші землі нетрудових господарств. • Земля — власність трудового народу, що має перейти до нього без викупу (до Українських Установчих зборів землею порядкуватимуть Земельні комітети, обрані народом). • Встановлення 8-годинного робочого дня та державного контролю над виробництвом. • Підтримка мирних переговорів для швидкого закінчення війни. • Скасування смертної кари; надання амністії політ'в'язням. Упорядкування судової системи. • Розширення прав органів місцевого самоврядування. • Проголошення демократичних свобод: свободи слова, друку, віросповідань, зібрань, союзів, страйків недоторканності особи тощо. • Визнання права національних меншин на національно-територіальну автономію. • Визначення дня скликання Українських Установчих зборів
Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Закладення основ демократичного устрою Української держави. • Неоднозначне ставлення різних політичних сил до проголошених в Універсалі заходів. • Утворення суперечливої ситуації: з одного боку, УНР залишалася складовою частиною Росії, з іншого — УЦР не визнавала Раднарком легітимним урядом Росії

Внутрішня і зовнішня політика Центральної Ради

Внутрішня політика	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення реформаторського курсу, у ході якого мало відбутися взаємодоповнення ринкових відносин державним регулюванням. • Відсутність послідовності й рішучості в реалізації програми перебудови суспільства на демократичних засадах, проголошених у III Універсалі. • Закон про організацію держапарату, який передбачав збереження установ, створених на території України до 7 листопада 1917 р. • Зволікання із розв'язанням аграрного питання (відкладення цього питання до Українських Установчих зборів; збереження за власниками земельних наділів до 40 десятин, що суперечило інтересам безземельних та малоземельних селян)
Зовнішня політика	<ul style="list-style-type: none"> • Домагання офіційного визнання УНР країнами Антанти. • Двоїста політика Антанти щодо України: з одного боку — симпатії Антанти на боці російських білогвардійців, з іншого — визнання УНР Францією та Великою Британією, щоб утримати УНР від переговорів із Німеччиною; відсутність реальної допомоги Україні з боку Антанти. • Недооцінка більшовиків. • Звернення лідерів УЦР з пропозицією переговорів про утворення федерації до крайових урядів Кубані, Дону, Сибіру, Криму, Молдавії

Події 1917 р. в Криму. Курултай і Кримська Народна Республіка

- **Квітень 1917 р.** — скликання у Сімферополі З'їзду мусульман Криму, який обрав **Мусульманський виконавчий комітет (Мусвиконком)** на чолі з **Н. Челебіджиханом (Челебі Челебієвим)**.
- Перехід під контроль Мусвиконкому всіх кримськотатарських справ (політичної діяльності, культури, релігійних справ, економіки, податків); створення виконкомом підпорядкованих йому місцевих мусульманських комітетів; визнання Мусвиконкому органом національно-культурної автономії кримських татар Тимчасовим урядом.
- Намагання Мусвиконкому підпорядкувати собі частини, у яких служили переважно кримські татари; формування у Сімферополі кримського татарського батальйону.
- **17 листопада 1917 р.** — вибори до **Курултаю** — кримськотатарського парламенту, до складу якого було обрано 76 депутатів, із них четверо жінок.
- Обрання головою Курултаю **Асана Айвазова**.
- **13 грудня 1917 р.** — проголошення Курултаєм **Кримської Народної Республіки**.
- Затвердження символіки; ухвалення «Кримськотатарських основних законів».
- **18 грудня 1917 р.** — формування **Директорії** (національного уряду) у складі п'яти осіб на чолі з **Н. Челебіджиханом**; визнання Директорії УЦР; невизнання Кримської Народної Республіки та її Директорії більшовицьким Раднаркомом.

**Початок агресії більшовицької Росії проти УНР.
Проголошення в Харкові більшовицької влади в УНР**

<p align="center">Передумови агресії більшовицької Росії проти УНР</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Невдоволення керівництва Радянської Росії самостійною політикою УЦР та рішучою відсічю спробам встановлення більшовицької влади. • 4 (17) грудня 1917 р. — оприлюднення «Маніфесту до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради», який декларував: визнання УНР та її права на самовизначення аж до відокремлення від Росії; звинувачення УЦР у проведенні «двозначної буржуазної політики»; невизнання УЦР повноважним представником українського народу; ультимативні вимоги до УЦР: припинити роззброєння більшовицьких частин; не пропускати на Дон та Урал, де розгорнулося антибільшовицьке повстання, військові частини; допомагати радянським військам у боротьбі з «контрреволюційними» повстаннями. • 5 (18) грудня 1917 р. — відхилення Генеральним Секретаріатом більшовицьких вимог. • 4—6 (17—19) грудня 1917 р. — I Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві. Мета більшовиків — об'єднання невдоволених політикою УЦР і передача влади радам шляхом перетворення УЦР на Центральний Виконавчий Комітет рад (ЦВК). Висловлення з'їздом довіри УЦР
<p align="center">Проголошення в Харкові радянської влади</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Переїзд делегатів-більшовиків до Харкова, де проходив обласний з'їзд рад Донецько-Криворізького басейну; конститування цього зібрання як «Всеукраїнського» з'їзду рад: • 12 (25) грудня 1917 р. — проголошення з'їздом рад у Харкові радянської влади в Україні; • обрання радянських органів влади — Центрального Виконавчого Комітету рад України на чолі — Ю. Медведєвим, якого згодом заступив В. Затонський, та створення уряду — Народного Секретаріату на чолі з Є. Бош, який звернувся до Раднаркому Росії з проханням про військову допомогу; Радянська Росія отримала привід до захоплення українських територій

Перша війна радянської Росії з УНР. Бій під Крутами

<p>8 (12) грудня 1917 р.</p>	<p>Захоплення Харкова російськими військами під командуванням В. Антонова-Овсієнка</p>
<p>Грудень 1917 р. — січень 1918 р.</p>	<p>Захоплення більшовиками Катеринослава, Олександрівська, Одеси, Николаєва, Херсона, Маріуполя, Крима, майже всієї Лівобережної України; загроза нависла над Києвом</p>
<p>16 (29) січня 1918 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Бій під Крутами між радянськими військами на чолі з М. Муравйовим (понад 3 тис. осіб) та об'єднаним загonom українських добровольців на чолі із сотником В. Омельченком (близько 500 осіб). • Повстання більшовиків у Києві за підтримки робітників заводу «Арсенал» було придушене військами УЦР
<p>26 січня (7 лютого) 1918 р.</p>	<p>Захоплення Києва більшовиками; переїзд УЦР та Ради народних міністрів до Житомира</p>

IV Універсал (9 (22) січня 1918 р.). Проголошення незалежності УНР

Причини та передумови проголошення	<ul style="list-style-type: none">• Втрата надій на створення федеративної демократичної Росії.• Загроза захоплення більшовиками України; неспроможність УЦР самостійно дати їм відсіч.• Необхідність офіційно відмежуватися від Радянської Росії для проведення мирних переговорів з іншими державами
Основні положення	<ul style="list-style-type: none">• Проголошення УНР самостійною, незалежною, вільною, суверенною державою.• Бажання жити з усіма сусідніми державами в «згоді та приятні», без взаємного втручання у внутрішні справи.• Влада в УНР належить народу (до Установчих зборів її вищим органом залишалася УЦР та уряд — Рада народних міністрів).• Початок самостійних мирних переговорів.• Заклик до відчайдушної боротьби з більшовиками.• Проголошення програми соціально-економічних перетворень: розпуск постійної армії та створення народної міліції; обрання народних рад — органів місцевого самоврядування; підтвердження передачі землі трудовому народу без викупу на основі скасування приватної власності на землю; переведення промисловості на виробництво товарів народного вжитку; боротьба з безробіттям; допомога інвалідам війни; державний контроль над банками; установлення державної монополії на зовнішню торгівлю тощо
Результати	<ul style="list-style-type: none">• Створення самостійної української держави.• Самостійне ведення переговорів з іншими державами, у тому числі про припинення війни та допомогу в боротьбі з більшовиками.• Неспроможність УЦР втілити програму державного будівництва в умовах військового протистояння з більшовиками

Більшовицько-радянська окупація України

- Знищення старого державного апарату, утворення органів радянської влади (переїзд до Києва створених у Харкові ЦВК і Народного Секретаріату, переїзд влади на місця до ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, ревкомів).
- Поширення на Україну Декрету про землю; відновлення постачання хліба до Росії.
- Розчленування України на регіональні «республіки»: Донецько-Криворізьку, Одеську, Таврійську; частина українських земель увійшла до Донської республіки.
- Націоналізація підприємств; встановлення робітничого контролю над виробництвом; підпорядкування промисловості України Вищій раді народного господарства (ВРНГ).
- Ліквідація української грошової системи.
- Червоний терор (тільки в Києві на початку 1918 р. було розстріляно без суду та слідства 5 тис. осіб).
- Створення робітничо-селянської армії України — Червоного козацтва.

Мирний договір УНР із Центральними державами

Передіг переговорів	<ul style="list-style-type: none"> • 9 (22) грудня 1917 р. — початок переговорів про мир у Брест-Литовську. • Нота Генерального Секретаріату про намір України самостійно вести переговори, оскільки в Росії відсутня легітимна загальнодержавна влада. • Згода німецької сторони на участь у переговорах делегації УЦР; прибуття на переговори української делегації на чолі з В. Голубовичем. • Невдала спроба більшовиків замінити делегацію УЦР представниками радянської України; визнання делегації УЦР єдиним повноважним представником народу України. • 27 січня (9 лютого) 1918 р. — підписання Брестського мирного договору між Україною та державами Четверного союзу
Основні умови	<ul style="list-style-type: none"> • Завершення стану війни між воюючими сторонами. • Відмова від взаємних територіальних та матеріальних претензій. • Відновлення довоєнних кордонів між Україною та Австро-Угорщиною. • Налагодження економічних відносин. • Зобов'язання України надати країнам Четверного союзу 1 млн т збіжжя
Значення	<ul style="list-style-type: none"> • Визнання України на міжнародній арені. • Можливість продовжити процес українського державотворення; відновлення влади УЦР. • Створення передумов для звільнення України від більшовиків шляхом збройного втручання країн Четверного союзу. • Залежність від німецької сторони, яка використала скрутне становище України для вирішення власних продовольчих проблем

Вигнання більшовиків із території УНР

18 лютого 1918 р.	Початок наступу армії Четверного союзу та військ УЦР по всьому фронту від Балтійського моря до Карпат
1 березня 1918 р.	Залишення радянськими військами Києва
2—3 березня 1918 р.	Вступ у столицю армії УНР і німецьких військ
3 березня 1918 р.	Укладення Брестського миру між РСФРР і Німеччиною та її союзниками, згідно з яким Росія зобов'язувалася визнати мирну угоду між УЦР та Німеччиною та, зі свого боку, визнати незалежність УНР і підписати з нею мирний договір
7 березня 1918 р.	Повернення УЦР до Києва
Квітень 1918 р.	Витіснення радянських військ із Донбасу та Півдня України

Похід П. Болбочана на Крим

- Створення Раднаркомом військкредому, під орудою якого більшовицькі загопи почали наступ на Крим.

- **19 грудня 1917 р.** — створення Директорією, яка об'єднала всі національні громади Криму, об'єднаного Кримського штабу для оборони півострова від більшовиків.
- **Січень 1918 р.** — опір кримськотатарських полків, українських і російських загонів наступу більшовиків, які мали краще озброєння і більший кількісний склад; спроба Н. Челебіджихана домовитися з більшовиками про припинення бойових дій, але під час переговорів у Сімферополі він був заарештований, а згодом розстріляний.
- **Лютий 1918 р.** — захоплення більшовиками Криму; оголошення про розпуск Курултаю; розгортання на півострові масового терору, який супроводжувався погромами татарських селищ і знищенням місцевої інтелігенції.
- **Квітень 1918 р.** — падіння більшовицької влади в Криму під ударами Запорозького корпусу армії УНР під командуванням **П. Болбочана**, якому допомагали кримськотатарські повстанці; наказ П. Болбочану (під тиском німців) залишити півострів.

Законотворча діяльність УЦР взимку—навесні 1918 р. Конституція УНР	
Політика УЦР взимку—навесні 1918 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Запровадження нового стилю в літочисленні (заміна Юліанського календаря на Григоріанський). • Уведення в обіг національної валюти — гривні. • Затвердження державного герба — тризуба. • Впровадження закону про громадянство. • Скасування приватної власності на землю та прийняття закону про землю, згідно з яким передбачалися соціалізація землі та встановлення максимуму землеволодіння. • 29 квітня 1918 р. — прийняття УЦР Конституції УНР; обрання президентом М. Грушевського. • Загострення суперечностей між УЦР та німецько-австрійською окупаційною адміністрацією. • Невдоволення німців неспроможністю УЦР навести порядок в країні та налагодити постачання продовольством австро-німецьких військ. • Втручання німців у внутрішні справи УНР: наказ командуючого Г. Ейнхгорна про засів земельних площ; запровадження воєннопольових судів для українців; роззброєння дивізій синьожупаників тощо
Розпуск УЦР	<ul style="list-style-type: none"> • Квітень 1918 р. — створення у Києві Української Народної громади, яка почала переговори з німецьким командуванням про зміну влади в Україні шляхом здійснення перевороту. • 28—29 квітня 1918 р. — до будинку Педагогічного музею, де засідала УЦР, увірвалися німецькі солдати й арештували двох міністрів; розгін УЦР німецькими військами; відсутність опору з боку УЦР
Причини падіння	<ul style="list-style-type: none"> • Складні умови діяльності — господарська розруха, безладдя, анархія. • Неспроможність запропонувати програму, яка згуртувала б усі верстви українського населення. • Невдоволення політикою УЦР заможних верств населення (підприємців, поміщиків, заможних селян). • Ілюзорна віра в демократичну федерацію народів Росії, надія на примирення з більшовиками. • Непослідовність, нерішучість у розв'язанні нагальних соціально-економічних проблем, зволікання з проведенням аграрної реформи.

Причини падіння	<ul style="list-style-type: none"> • Нехтування необхідністю створити регулярну боездатну армію. • Наявність суперечностей всередині УЦР. • Байдужість країн Антанти до долі України. • Фактична окупація німецькими військами території України, конфлікт УЦР із німецько-австрійською окупаційною адміністрацією. • Ідеологічний та військовий тиск із боку більшовиків
-----------------	--

РОЗДІЛ 3. РОЗГОРТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ. БОРІТЬБА ЗА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Утворення Української Держави. П. Скоропадський	
29 квітня 1918 р.	Всеукраїнський з'їзд хліборобів-землевласників, на якому П. Скоропадського було оголошено гетьманом України
У ніч із 29 на 30 квітня 1918 р.	Здійснення державного перевороту: захоплення прихильниками гетьмана приміщення генеральних секретарств у військових та внутрішніх справах, а також Державного банку
30 квітня 1918 р.	Проголошення П. Скоропадським себе гетьманом усієї України

Внутрішня та зовнішня політика Української Держави	
Політико-адміністративний устрій	<ul style="list-style-type: none"> • Зміна державного устрою: перетворення УНР на Українську Державу монархічного типу на чолі зі гетьманом. • Структура влади: гетьман, Рада Міністрів, губернські та повітові старости, волосні старшини, у великих містах — градоначальники (усі посади призначалися, а не обиралися)
Економічний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • Відновлення права приватної власності, у тому числі й на землю. • Повернення націоналізованих підприємств, землі й майна попереднім власникам (у перспективі — обмеження розмірів земельних ділянок 25 гектарами й наділення землею малоземельних хліборобів). • Скасування 8-годинного робочого дня, заборона страйків тощо. • Вдосконалення грошової системи (запровадження гривні, відкриття українських банків). • Розвиток зовнішнього ринку за рахунок збуту товарів до Німеччини та Австро-Угорщини
Національно-культурний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • Визнання української мови державною. • Українізація освіти: відкриття українського університету в Кам'янці-Подільському; заснування української кафедри в університетах Харкова, Києва, Одеси; відкриття понад 150 гімназій та великої мережі шкіл. • Створення української Академії наук (27 листопада 1918 р.). • Заснування Національного архіву, державної бібліотеки, Українського історичного музею, Національної галереї мистецтв, Українського театру драми та опери тощо

Військова справа	<ul style="list-style-type: none"> • Початок створення регулярної української армії (організовано кілька дивізій загальною кількістю 65 тис. воїнів). • Спроба відновлення українського козацтва
Зовнішня політика	<ul style="list-style-type: none"> • Установлення дипломатичних відносин із 12-ма країнами (пріоритет відносинам із Німеччиною та Австро-Угорщиною). • Дипломатична боротьба за повернення українських територій, які залишилися за межами України. • Підписання перемир'я з Радянською Росією (12 червня 1918 р.). • Підписання П. Скоропадським (під тиском Антанти) грамоти про федерацію з майбутньою небільшовицькою Росією (14 листопада 1918 р.)

Кримські крайові уряди

Перший Кримський крайовий уряд (25 червня — 15 листопада 1918 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Голова — Сулейман Сулькевич. • Діяльність в умовах німецької окупації; залежність від німців. • Курс на побудову незалежної держави в Криму; визнання права татар на культурну автономію; столиця — Сімферополь. • Державні мови — російська, кримськотатарська, німецька. • Розпуск старих земств і дум; проведення нових виборів за недемократичним цензовим принципом; обмеження свободи друку. • Повернення націоналізованої більшовиками власності (у тому числі землі) попереднім власникам; підтримка поміщиків, буржуазії. • Свобода торгівлі з існуванням державних фіксованих цін на хліб. • Відсутність підтримки уряду соціалістами, значної частки лібералів і селян (невдоволених поверненням землі поміщикам). • Складення повноважень урядом С. Сулькевича після поразки Німеччини у Першій світовій війні (14 листопада 1918 р.). • Пограбування німецькими військами місцевих власників під час залишення Криму; вивезення награбованого до Німеччини
Другий Кримський крайовий уряд (15 листопада 1918 р. — квітень 1919 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Голова — Соломон Крим. • Опора на силу Добровольчої армії; діяльність в умовах «білого терору» (залякування, пограбування і навіть вбивства). • Відмова від курсу на самостійність півострова; зближення з державними організаціями, які прагнули «возз'єднання єдиної Росії». • Скликання Кримського крайового сейму. • Рішуча боротьба з більшовизмом. • Дозвіл діяльності профспілок, створення комісії з питань праці. • Скасування цензури, недемократичного цензового принципу виборів до місцевої влади. • Підтримка Таврійського університету. • Погіршення економічної ситуації: скасування державних цін на закупівлю хліба, закриття підприємств, зростання безробіття, інфляція. • Збільшення популярності більшовицьких гасел; створення більшовиками ревкому для підготовки збройного повстання. • Розгортання боротьби військ Добровольчої армії та Антанти з партизанськими більшовицькими загонами

Зародження повстанського руху

Визначення поняття	Повстанський рух — масовий збройний рух українсько-го селянства, спрямований на захист соціальних здобутків, зокрема права на вільне володіння землею, проти реставраторів старого ладу і окупаційних режимів в Україні
Літо 1918 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Розгортання селянської боротьби в <i>Звенигородському</i> і <i>Таращанському</i> повітах на <i>Київщині</i>. • Спрямування на боротьбу проти повстанців великих сил, під тиском яких селянські загони частково перейшли до партизанської боротьби, а частково, пройшовши з боями Лівобережну Україну, зупинилися у т. зв. «нейтральній зоні», де згідно з умовами Брестського миру не мали права розташовуватися ні більшовицькі, ні німецькі війська
Вересень-жовтень 1918 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Розгортання потужного повстанського селянського руху на <i>Катеринославщині</i> та у <i>Північній Таврії</i>, де він набув виразно анархістського забарвлення; лідер — Нестор Махно. • Розгортання боротьби проти німецьких і гетьманських органів влади; захоплення повстанцями Гуляйполя. • Використання махновцями у відповідь на наступ регулярних військових частин партизанських форм ведення війни

Директорія. Антигетьманське повстання і відновлення УНР

13 листопада 1918 р.	Утворення для керівництва повстанням проти гетьмана П. Скоропадського Директорії — тимчасового органу державної влади Української Народної Республіки (УНР); склад: В. Винниченко (голова, УСДРП), С. Петлюра (головний отаман військ УНР, УСДРП), Ф. Швець (УПСР), А. Макаренко (керівник профспілки залізничників), П. Андрієвський (УПСС)
15 листопада 1918 р.	Звернення Директорії до населення України із закликом до збройної боротьби з гетьманом; початок антигетьманського повстання; виступ січових стрільців у Білій Церкві
17 листопада 1918 р.	Підписання угоди між Директорією та представниками окупаційних військ про нейтралітет останніх у подіях в Україні
18 листопада 1918 р.	Вирішальний бій під Мотовилівкою , у якому гетьманські війська зазнали поразки
14 грудня 1918 р.	Зречення П. Скоропадським влади; припинення існування гетьманського режиму
18 грудня 1918 р.	Урочистий вступ Директорії до Києва
26 грудня 1918 р.	Проголошення Декларації з програмою дій Директорії, у якій проголошувалося відновлення УНР

Трудовий конгрес (23–28 січня 1919 р.)

Визначення поняття	Трудовий конгрес — вищий тимчасовий законодавчий орган УНР у період Директорії, скликаний з метою організації влади в Україні та визначення форми державного правління після повалення влади гетьмана П. Скоропадського
--------------------	--

Мета	Надання владі Директорії легітимного характеру
Вибори	12—15 січня 1919 р. — вибори, участь у яких мали право брати всі громадяни УНР віком від 21 року, крім позбавлених громадянських прав у судовому порядку і військовиків республіканської армії
Рішення	<ul style="list-style-type: none"> • Передача вищої влади Директорії. • Здійснення виконавчих функцій урядом Радою народних міністрів, підзвітною Трудовому конгресу, а в перервах між його засіданнями — Директорії. • Перехід влади на місцях до губернських і повітових трудових рад, що обиралися пропорційно від селян і робітників. • Доручення Директорії та Раді народних міністрів зосередитися на вирішенні таких завдань: проведення земельної реформи шляхом передачі землі трудящим селянам без викупу; ліквідація безробіття шляхом відновлення роботи промислових підприємств; оборона незалежності республіки

Розпад Австро-Угорської імперії і західноукраїнські землі. Листопадовий зрив. Проголошення ЗУНР. Є. Петрушевич

18 жовтня 1918 р.	Утворення у Львові Української Національної Ради — політичного керівництва українського національно-визвольного руху
19 жовтня 1918 р.	Постанова Національної Ради про об'єднання українських земель Австро-Угорщини в єдину Українську державу
1 листопада 1918 р.	Листопадовий зрив — українське повстання, здійснене Українською Національною Радою силами Українських січових стрільців на чолі з Д. Вітовським у Львові з метою встановлення влади Української Держави (згодом Західноукраїнської Народної Республіки) на землях, на які вона об'гурнтовано претендувала
9 листопада 1918 р.	Утворення українського уряду — Державного Секретаріату на чолі з К. Левицьким
13 листопада 1918 р.	Проголошення самостійної Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), президентом якої був обраний Є. Петрушевич
Державне будівництво	

- Утворення дієвих органів законодавчої і виконавчої влади в центрі та на місцях шляхом проведення демократичних виборів.
- Закон про громадянство, проголошення української мови державною.
- Земельна реформа, за якою земля відчужувалася у великих власників і передавалася земельним комітетам; термін наділення селян землею не встановлювався; за самочинне захоплення земель передбачалися покарання: ув'язнення, штрафи, втрата права на володіння землею.
- Встановлення державної монополії на продаж найважливіших продуктів.
- Введення національної валюти: гривні та карбованця. Запровадження 8-годинного робочого дня.
- Закон про національні меншини, який гарантував їм 30 % місць у майбутньому парламенті.
- Утворення національних збройних сил **Української Галицької армії (УГА)**.

Злука УНР і ЗУНР та її історичне значення

Визначення поняття	Акт злуки — акт про об'єднання двох українських державних утворень УНР і ЗУНР в єдину незалежну українську державу, який продемонстрував прагнення українського народу до соборності
Ініціатор	ЗУНР, яка опинилася в скрутному становищі перед загрозою польської та румунської агресії
Урочисте проголошення	22 січня 1919 р. — урочисте оголошення на Софійській площі в Києві універсалу про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну
Зміст Універсалу	<i>«...Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України — Галичина, Буковина, Закарпаття і Наддніпрянська Україна. Здійснилися віковічні мрії, для яких жили і за які вмирали найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна республіка...»</i>
Історичне значення	Акт Злуки став могутнім виявом волі українців до етнічної й територіальної консолідації, свідченням становлення політичної нації; об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого, демократичного збирання територій в єдиній суверенній державі

Український національний рух на Буковині й у Закарпатті. Хотинське повстання

Буковина	<ul style="list-style-type: none"> • Жовтень-листопад 1918 р. — утворення у Чернівцях Українського крайового комітету на чолі з О. Поповичем; проведення великого Буковинського народного віче, на якому було вирішено приєднати українську частину Буковини до Західноукраїнської держави; протест проти спроб Румунської національної ради оголосити Буковину румунською. • Досягнення домовленостей про те, що під владою українців буде Північна, а під владою румунів — Південна Буковина; ігнорування цих домовленостей Румунією; вступ до Чернівців румунських військ, які через тиждень зайняли всю Буковину. • 1918—1919 рр. — претензії на Хотинщину багатьох урядів: двох російських (радянського і білогвардійського), трьох українських (УНР, гетьманського, радянського), Молдавської Народної Республіки, Румунії та Австро-Угорщини. • Лютий-жовтень 1918 р. — перебування Хотинщини під контролем австрійських військ; марні спроби урядів УНР (згодом Української держави) надіслати в Хотин свою адміністрацію; листопад 1918 р. — Хотинський повіт зайняли румунські війська. • Січень 1919 р. — Хотинське повстання: утворення місцевими підпільниками й бессарабськими партизанами Хотинської директорії, яка оголосила мобілізацію до лав повстанської армії; захоплення повстанцями близько 100 населених пунктів Бессарабії; невинуватого їхнього розрахунку на допомогу уряду радянської України; перехід повстанців і біженців на територію України після підходу регулярних румунських військ; залишення Хотинщини за Румунією
----------	--

Закарпаття	<ul style="list-style-type: none"> • Листопад 1918 р. — виникнення Народних Рад, у діяльності яких виокремилось три політичні спрямування: перше — за приєднання краю до Угорщини, друге — до новоутвореної Чехословаччини, третє — до соборної України. • Грудень 1918 р. — проголошення угорським парламентом закону про Автономію Руської нації, за яким Закарпаттю (під назвою Руська Країна) надавалися широкі автономні права. • Січень 1919 р. — роззброєння Гуцульською Народною Радою за допомогою підрозділів УГА угорських військ та проголошення Гуцульської Республіки; участь її делегації у Всекарпатському конгресі, делегати якого передали уряду ЗУНР звернення із проханням прийняти закарпатські землі до складу соборної України зі збереженням автономії; неможливість реалізувати це рішення в тогочасних умовах; ліквідація осередків Гуцульської республіки угорцями. • Березень 1919 р. — проголошення в Угорщині радянської влади, встановлення цієї влади і в Закарпатті (проіснувала 40 днів); придушення Угорської Радянської Республіки шляхом військового втручання Антанти, яке призвело до війни з Румунією та Чехословаччиною. • Прийняття на Паризькій мирній конференції рішення, за яким румунські війська зайняли південну, а чеські — північну частину Закарпаття; вирішення долі Закарпаття на користь Чехословаччини (ЧСР). • Травень 1919 р. — оголошення президентом ЧСР Е. Бенешом автономних прав Закарпаття, які були прийняті як окремі параграфи Сен-Жерменського договору; невиконання взятих на себе зобов'язань; видання постанови «Про зміну Генерального Статуту», яка скасувала автономні права Закарпаття
------------	--

Початок польсько-української війни. Галицька армія. Наступ польських військ. Чортківська офензива	
Листопад 1918 р.	Формування Української Галицької армії (УГА) на чолі з М. Омеляновичем-Павленком
1 листопада 1918 р.	Початок українсько-польського протистояння, яке переросло у війну; розгортання боротьби за Львів
11 листопада 1918 р.	Захоплення польськими військами <i>Перемішля</i>
21 листопада 1918 р.	Початок відступу українських сил зі Львова; захоплення поляками <i>Хиріва</i> , а через кілька днів — <i>Рави-Руської</i>
Січень 1919 р.	Переформування УГА в регулярну армію; польсько-українські переговори за посередництва Англії
Лютий 1919 р.	Місія Антанти на чолі з генералом Ж. Баргельмі, яка висунула вимогу щодо негайного припинення воєнних дій та встановлення демаркаційної лінії між Галичиною та Польщею таким чином, щоб Львів і Дрогобицький район (нафта) залишалися за Польщею; відхилення урядом ЗУНР цієї пропозиції
Квітень 1919 р.	Надання Францією військової допомоги Польщі (прибуття до Східної Галичини з Франції 70 тис. солдатів на чолі з генералом Ю. Галлером)

Травень 1919 р.	Початок наступу польської армії по всьому фронту; підтримка польського наступу Румунією, що захопила частину галицького Підкарпаття; невдала спроба УГА зупинити наступ поляків на Золотій Липі; відступ українських військ до річки Збруч
Червень 1919 р.	Чортківська офензива — наступальна операція, у ході якої 25 тис. українських воїнів примусили відступити по всій лінії фронту 100-тисячну польську армію; виснаження армії УГА
25 червня 1919 р.	Визнання представниками Антанти на Паризькій конференції права Польщі на окупацію Східної Галичини
28 червня 1919 р.	Початок контрнаступу польський військ
Липень 1919 р.	Окупація поляками Східної Галичини; відступ УГА до річки Збруч
21 листопада 1919 р.	Надання Польщі радою Антанти 25-річного мандату на управління Східною Галичиною

Реорганізація Директорії УНР. С. Петлюра

- Початок переговорів Директорії з Антантою.
- Висунення французьким командуванням ультимативних вимог: реорганізувати уряд УНР і Директорію, вилучивши з її складу представників соціалістичних партій, у тому числі В. Винниченка та С. Петлюру; відмовитися від «більшовицької» соціально-економічної політики; реорганізувати армію УНР (збільшити її склад до 300 тис. осіб і підпорядкувати союзному командуванню).
- Вихід В. Винниченка з Директорії; передача повноважень **С. Петлюрі**, який заявив про припинення членства в соціал-демократичній партії.
- Відставка В. Чехівського, якого замінив С. Остапенко.

Державне будівництво та національна політика

- Скасування усіх законів і постанов гетьманського уряду.
- Створення уряду — **Ради народних міністрів** на чолі з **В. Чехівським**.
- Встановлення українського варіанту радянської влади без більшовицького максималізму.
- Проголошення, що влада в УНР належить трудовому народу.
- Позбавлення права голосу нетрудових, експлуататорських класів.
- Конфіскація поміщицьких земель; передача землі селянам без викупу.
- Відновлення 8-годинного робочого дня та свобод; робітничий контроль на підприємствах.
- Неспроможність створити боєздатну армію, розквіт отаманщини.

Український націонал-комунізм

Визначення поняття	Націонал-комунізм — назва політичних течій в Україні, що поєднували ідеї комуністичної перебудови суспільства та створення суверенної Української держави
Поширення	1918—1919 рр. — перехід кількох українських партій на сповідування комуністичних ідей, намагаючись поєднати дві протилежні доктрини — комунізм і націоналізм; виступ цих партій за встановлення національного варіанта радянської влади

<p>Українська партія соціалістів-революціонерів (боротьбистів)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ліва фракція УПСР; отримала назву від центрального друкованого органу газети «Боротьба»); одна з популярних партій України. • Лідери: Г. Гринько, В. Блакитний, П. Любченко, О. Шумський. • Орієнтація на українське селянство та національну інтелігенцію. • Прагнення повної незалежності України • Відмова від союзу з С. Петлюрою проти більшовиків, але підтримка його в боротьбі з А. Денікіним
<p>Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ліва фракція російської Партії соціалістів-революціонерів в Україні; отримали назву від партійного органу газети «Борьба». • Підтримка існування радянської влади в Україні, але на відміну від більшовиків, виступ не за диктатуру пролетаріату, а за диктатуру всіх трудящих. • Вхідження до органів радянської влади. • Участь у боротьбі проти денікінців. • Укладання угоди про співробітництво з більшовиками, за якою один з їхніх лідерів Є. Терлецький увійшов до складу Всеукраїнському
<p>УСДРП (незалежна)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Відокремлення від УСДРП й оголошення про перехід на радянську платформу. • Із посиленням незадоволення більшовицьким режимом перехід у підпілля та розгортання збройної боротьби проти більшовиків
<p>УКП(б) (Українська комуністична партія (боротьбистів))</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Утворення на основі лівого крила УПСР. • Прагнення встановлення в Україні національного варіанту радянської влади з незалежним від Москви комуністичним урядом. • Намагання заручитися підтримкою міжнародного комуністичного руху, подавши заявку на вступ партії до III Комінтерну, проте більшовики цього не допустили; боротьбисти отримали відмову від Комінтерну та рекомендацію об'єднатися з КП(б)У. • Ухвалення в 1920 р. рішення про саморозпуск та організований вступ до КП(б)У, у результаті чого до КП(б)У увійшло 4 тис. колишніх боротьбистів, а О. Шумський став членом ЦК КП(б)У
<p>УКП (Українська комуністична партія)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Утворення у результаті об'єднання УСДРП (незалежної) і боротьбистів, що не увійшли до КП(б)У. • Дозвіл від більшовиків на існування через відсутність небезпеки; отримання субсидії від КП(б)У. • Прийняття комуністичних ідеалів, проте виступ за самостійну УСРР. • Саморозпуск у березні 1925 р.

Військова присутність Антанти на півдні України

<p>Грудень 1917 р.</p>	<p>Поділ Великою Британією та Францією Російської імперії на сфери впливу, за яким Україна потрапила до зони французької відповідальності</p>
------------------------	---

Вересень 1918 р.	Затвердження прем'єр-міністром Франції Ж. Клемансо плану встановлення військового контролю за північно-чорноморськими портами
Листопад- грудень 1918 р.	Висадка перших антантівських десантів у <i>Севастополі</i> . Висадка 15-тисячного військового десанту Антанти в Одесі, який змусив війська УНР залишити місто
Кінець січня — початок лютого 1919 р.	Взяття військами Антанти під свій контроль <i>Херсона</i> і <i>Миколаєва</i>
Лютий- березень 1919 р.	Українсько-французькі переговори, в ході яких була викладена французька позиція: <ul style="list-style-type: none"> • поділ півдня України на дві частини: <i>Київська, Волинська, Подільська, Полтавська, Чернігівська</i> і частково <i>Харківська</i> губернії (під управлінням Директорії УНР); «<i>Южнорусский край</i>» (під управлінням російської Директорії, створеної Антантою до якої долучався представник Добровольчої армії); • окупація «краю» французькими військами; поширення влади обох Директорій лише на цивільні форми життя; здійснення управління фінансами й залізницями французами; • створення єдиного антибільшовицького фронту на чолі з французьким командуванням; • проведення аграрної реформи, яка передбачала обов'язковий викуп великих маєтків та збереження приватної власності на малі та середні маєтки. Відхилення цього плану Директорією УНР та командуванням Добровольчої армії
Березень- квітень 1919 р.	Війська Антанти під тиском частин Червоної армії, сформованих переважно з воїнів повстанських загонів колишнього отамана М. Григор'єва, залишили <i>Херсон</i> і <i>Миколаїв</i> , а згодом — <i>Одесу</i>

Друга війна Радянської Росії проти УНР

Листопад 1918 р.	Анулювання РСФРР Берестейського миру; постанова Раднаркому про невизнання України самостійною державою. Звернення Г. П'ятакова та В. Антонова-Овсієнка до В. Леніна з проханням про наступ російських військ в Україну. Створення маріонеткового Тимчасового робітничо-селянського уряду України, який керівництво більшовицької партії розглядало не як орган влади незалежної держави, а як «обласну» адміністрацію, керовану ЦК РКП(б). Оприлюднення Тимчасовим робітничо-селянським урядом у Суджі Маніфесту про відновлення влади рад в Україні. Початок наступу в Україну більшовицьких військ під командуванням В. Антонова-Овсієнка
---------------------	---

3 січня 1919 р.	Захоплення більшовицькими військами <i>Харкова</i> , куди переїхали ЦК КП(б)У та Тимчасовий робітничо-селянський уряд України; перетворення Харкова на столицю більшовицької України
9 січня 1919 р.	Ультиматум Директорії УНР Раднаркому з вимогою припинити воєнні дії та негайно вивести російські війська з території України. Відповідь Раднаркома, що воєнні дії ведуть між собою війська Директорії та Українського радянського уряду, а російських військ там немає
12 січня 1919 р.	Війська Першої української радянської дивізії вибили частини УНР із <i>Чернігова</i>
Січень 1919 р.	Оголошення Директорією війни Радянській Росії. Захоплення більшовицькими військами <i>Полтави</i> , згодом — <i>Катеринослава</i>
2 лютого 1919 р.	Залишення Директорією на чолі з С. Петлюрою Києва та переїзд до Вінниці
5 лютого 1919 р.	Вступ радянських військ до <i>Києва</i>
Лютий— квітень 1919 р.	Розгром головних військових сил Директорії

Більшовицько-російська окупація України. Формування державної системи УСРР

6 січня 1919 р.	Постанова Тимчасового робітничо-селянського уряду України про зміну назви УНР на Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР)
25 січня 1919 р.	Видання Тимчасовим урядом <i>Декларації</i> , у якій було заявлено про розгортання програми соціалістичного будівництва
29 січня 1919 р.	Переіменування Тимчасового робітничо-селянського уряду України на Раду Народних Комісарів (РНК) , яку очолив Х. Раковський
10 березня 1919 р.	Затвердження першої Конституції УСРР за зразком прийнятої раніше Конституції РСФРР, згідно з якою було закріплено диктатуру пролетаріату, скасовано приватну власність, встановлено владу трудового народу, яку представляли ради, тощо

Політика «воєнного комунізму». Червоний терор

Сільське господарство	Уведення продрозкладки (насилницьке вилучення «надлишків» продовольства в селян); кругова порука. Державна монополія на продаж та заготівлю хліба
Промисловість	Націоналізація промисловості. Загальна трудова повинність. Мілітаризація праці. Зрівняльний розподіл продуктів харчування серед працюючих

Торгівля та фінанси	Заборона приватної торгівлі, перехід до прямого товарообігу. Встановлення твердих цін на товари. Карткова система забезпечення міського населення. Скасування плати за житло, комунальні послуги, транспорт
Методи впровадження	Жорстка централізація, утворення продзагонів, реквізиції, конфіскації, кругова порука тощо. Червоний терор — заходи насильства, які здійснювалися більшовиками проти широких соціальних груп, включаючи робітників та селян, що були оголошені «класовими ворогами» або звинувачувалися в «контрреволюційній» діяльності
Наслідки	Економічна розруха. Падіння життєвого рівня. Соціальна напруга. Розгортання повстанського руху проти політики більшовиків

Антибільшовицький повстанський рух

Причини	Невдоволення більшості населення більшовицькими експериментами в економічному та політичному житті, які призвели до економічного колапсу, погіршення умов життя народу, зростання соціальної напруги. Протест проти політики «воєнного комунізму»
Розгортання	<ul style="list-style-type: none"> • Територія: <i>Київщина, Полтавщина, Чернігівщина та Поділля.</i> • Квітень 1919 р. — повстання на Київщині під проводом отамана Зеленого (Д. Терпила); захоплення Києва повстанськими частинами отамана Зеленого спільно із загонами І. Струка; перехід більшовиків у контрнаступ. • Травень 1919 р. — спалах одного з найбільших антибільшовицьких повстань на чолі з М. Григор'євим в районі Олександрії, Єлизаветграда, Знам'янки; захоплення повстанцями <i>Катеринослава, Черкас, Олександрієська, Кременчука, Миколаєва, Одеси</i>; придушення повстання більшовиками. • Квітень-червень 1919 р. — охоплення майже всієї території України повстанським антикомуністичним рухом (328 виступів). • Визначення більшовиками повстанського руху як «бандитизму», із яким потрібно нещадно боротися. • Наростання партизанського селянського руху, незважаючи на жорстокі каральні заходи більшовицької влади

Наступ об'єднаних українських армій. Наступ білогвардійських військ на Київ

- **Весна 1919 р.** — наступ армії генерала А. Денікіна, яка прорвала фронт Червоної армії на півдні України й наприкінці літа встановило свій контроль над Кримом і Лівобережжям.
- **15—17 липня 1919 р.** — перехід УГА за р. Збруч та об'єднання з армією УНР.
- **30 серпня 1919 р.** — здобуття Києва українськими військами.
- **31 серпня 1919 р.** — «**Київська катастрофа**» (оволодіння Києвом частинами Добровольчої армії А. Денікіна у результаті неузгодженості дій УГА та армії УНР).

Денікінський режим в Україні

- Невизнання УНР; розподіл території України на області (Харківську, Київську, Новоросійську) на чолі російськими генералами.
- Поновлення приватної власності, повернення націоналізованих підприємств попереднім власникам; відновлення вільної торгівлі.
- Скасування 8-годинного робочого дня.
- Сплата селянами великих контрибуцій.
- Національне гноблення (державна мова — російська; закриття українських шкіл та видань; припинення роботи Академії наук України тощо).
- «Білий терор». Розпалення національної ворожнечі (єврейські погроми).

Перший Зимовий похід

Дата	6 грудня 1919 р. — 6 травня 1920 р. — Перший Зимовий похід українських військ по тилах Добровольчої та Червоної армій
Мета	<ul style="list-style-type: none">• Збереження армії УНР в умовах окупації України і нерівної боротьби.• Підтримка антибільшовицького селянського повстанського руху на Правобережжі.• Продовження національно-визвольної боротьби
Учасники	Частини військ УНР у складі Запорізької, Волинської і Київської груп на чолі з генералом М. Омеляновичем-Павленком .
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none">• Тривалість рейду — понад п'ять місяців.• Подолання військами понад 2 тис. км.• Весна 1920 р. — перехід армії УНР у зайняті поляками райони
Результат	Збереження армії УНР, яка в 1920 р. братиме участь у радянсько-польській війні

Отаманщина

Визначення поняття	Отаманщина — засилля різних збройних формувань в умовах відсутності реальної державної влади; період в історії визвольних змагань, який найчастіше асоціюється з селянським повстанським рухом 1918—1921 рр.
Причини виникнення	Пробудження селянської стихії. Стислі строки формування армії. Наявність незаконних збройних формувань. Самоуправство окремих місцевих політичних та отаманських авторитетів. Слабкість державного апарату і центральної влади. Вплив підривної більшовицької пропаганди. Внутрішні суперечності між українськими політичними силами
Отамани	Зелений, Григор'єв, Махно, Божко, Ангел
Результати наслідки	<ul style="list-style-type: none">• Розгортання С. Петлюрою активної діяльності з реформування армії та боротьби з отаманщиною.• Отаманщина як деструктивна сила паралізувала українську визвольну боротьбу, поглиблювала внутрішній фронт, деморалізувала національні сили й послаблювала можливості протистояти зовнішнім фронтам (передусім російській білої та червоної армії)

Махновський рух	
Визначення поняття	Махновський рух — збройна боротьба українських повстанських селянсько-анархістських формувань у 1918–1921 рр. під керівництвом Н. Махна
Центр	с. Гуляйполе Катеринославської губернії
Район дій	Від Дністра до західних меж Облaсті Війська Донського
Мета	Захист інтересів дрібних землевласників під гаслами анархізму
Бойові дії	<ul style="list-style-type: none"> • 1 вересня 1919 р. — створення Революційної повстанської армії. • 27 вересня 1919 р. — розгром махновцями біля с. Перегонівка Київської губернії білогвардійських полків; прорив Повстанської армії у тили А. Денікіна • 28 вересня — 14 жовтня 1919 р. — рейд з <i>Київщини</i> на <i>Катеринославщину</i> по тилах денікінців, у ході якого були взяті міста Єлисаветград, Олександрівськ, Гуляй Поле, Бердянськ, Маріуполь; практичне зруйнування тилів денікінської армії

Холодноярська республіка	
Визначення поняття	Холодноярська республіка (1919—1922) — самопроголошене державне утворення у Чигиринському повіті Київської губернії в районі лісового урочища Холодний Яр, зі столицею в с. Мельники
Територія	25 сіл Чигиринщини
Лідери	Брати Олекса, Петро та Василь Чучупаки
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • Створення О. Чучупаком на прохання ігумені Мотронинського монастиря загону охорони для захисту монастиря від пограбування після гетьманського перевороту; перетворення загону самооборони монастиря на полк гайдамаків Холодного Яру. • Виступ полку гайдамаків на підтримку влади Директорії УНР. • Участь полку в боротьбі проти денікінців. • Формування Холодноярської республіки, яку захищала 15-тис. селянська повстанська армія, завдяки чому територія Черкащини довше за інші регіони України залишалася вільною від більшовицької окупації. • Лютий-березень 1920 р. — взаємодія повстанців Холодноярської республіки з армією УНР, що здійснювала Перший зимовий похід; загибель В. Чучупаки у сутичці з більшовицьким загonom. • Весна-осінь 1920 р. — антибільшовицьке повстання під керівництвом І. Деркача; проголошення більшовиками амністії для тих повстанців, які добровільно складуть зброю; припинення боротьби багатьма отаманами, які погодилися перейти на бік радянської влади; репресії більшовиків проти повстанців.

Перебіг подій

- **1922 р.** — припинення існування Холодноярської республіки після того, як повстанські отамани потрапили в засідку й були ув'язнені

Повернення більшовицького режиму. Зміни у внутрішній політиці

- Опір майже всіх верств українського населення денікінському режиму.
- **11 грудня 1919 р.** — утворення Всеукраїнського тимчасового вищого законодавчого та виконавчого органу влади на чолі з Г. Петровським; розгортання наступу більшовиків.
- **16 грудня 1919 р.** — захоплення Києва більшовиками.
- **Лютий 1920 р.** — відновлення діяльності ВУЦВК і РНК України.
- Формальне визнання незалежності УСРР.
- Відмова від політики русифікації, відновлення політики «воєнного комунізму».

Війна союзницьких українсько-польських військ проти більшовиків у 1920 р.

Варшавська угода (21—24 квітня 1920 р.), укладена між представниками УНР та Польщі

- Визнання Польщею незалежності УНР на чолі з Директорією.
- Домовленість про спільні воєнні дії проти більшовиків на території України.
- Підпорядкування збройних сил УНР польському командуванню.
- Передача Польщі західноукраїнських земель

Перебіг воєнних дій

- **25 квітня 1920 р.** — початок наступу польсько-українських військ.
- **6 травня 1920 р.** — вступ польської армії і частин УНР до Києва.
- **14—26 травня 1920 р.** — початок наступу Червоної армії.
- **12 червня 1920 р.** — захоплення Києва більшовицькими військами.
- **Липень 1920 р.** — відступ польсько-українського війська з території Наддніпрянщини; перенесення воєнних дій на територію Польщі та Галичини.
- **Серпень-вересень 1920 р.** — наступ польських військ, у результаті якого Червона армія залишила територію Польщі та Західної України; початок переговорів про укладення перемир'я між Польщею та Росією.
- **12 жовтня 1920 р.** — підписання радянсько-польського перемир'я, що означало розрив Варшавської угоди

Ризький договір (18 березня 1921 р.), укладений між Польщею, РСФРР та УСРР

- Анулювання Варшавської угоди між Польщею та УНР.
- Визнання Польщею УСРР.
- Передача Польщі західноукраїнських та західнобілоруських земель.
- Забезпечення умов національно-культурного розвитку для росіян, українців і білорусів на території Польщі

Поразка збройних сил Півдня Росії. Червоний терор у Криму

Розгром військ П. Врангеля	3 квітня 1920 р.	Призначення головнокомандувачем Добровольчої армії П. Врангеля; його готовність йти на поступки населенню, щоб отримати підтримку в боротьбі з більшовиками
	10 вересня 1920 р.	Зустріч делегації УНР із П. Врангелем з метою координації дій проти більшовиків; отримання від П. Врангеля обіцянки « <i>політично порозумітися з Україною</i> », яка не була реалізована через наступ Червоної армії
	7—12 листопада 1920 р.	Форсування Червоною армією Сиваша; узяття Перекопських і Чонгарських укріплень
	17 листопада 1920 р.	Остаточний розгром військ П. Врангеля в Криму
Розгортання червоного терору ; знищення «класових ворогів» радянської держави, які залишилися на півострові після евакуації армії Врангеля		

Повстанський рух 1920—1921 рр.

- Намагання П. Врангеля залучити на свій бік Н. Махна; відмова останнього від переговорів; наказ стратити врангелівських парламентарів.
- **Вересень—листопад 1920 р.** — підписання Старобільської угоди, за якою Н. Махно обіцяв припинити збройну боротьбу проти радянської влади; передбачалося ведення спільної боротьби проти П. Врангеля; висунення Н. Махном ряду вимог: надання після розгрому П. Врангеля автономії Гуляйпольському району; дозвіл пропагувати анархістські ідеї; звільнення з радянських в'язниць анархістів і махновців; надання махновцям допомоги боеприпасами і спорядженням.
- **1920 р.** — відновлення збройної боротьби проти більшовиків.
- Розгортання боротьби радянської влади проти махновців:
 - **20 листопада 1920 р.** — арешт (згодом розстріл) командирів Кримської групи махновської армії С. Каретнікова і П. Гавриленка;
 - **листопад 1920 р.** — операція зі знищення махновських частин у Криму, які були оточені в районі *Євпаторії* (махновцям вдалося вирватися з Криму, але під Тимошівкою вони зіткнулися з червоноармійцями і зазнали поразки); небагатьом вдалося прорватися і з'єднатися з рештками повстанців на чолі з Н. Махном, які вирвалися з оточення в районі Гуляйполя.
- **Літо 1921 р.** — кульмінація селянського антибільшовицького руху; зосередження на території України для придушення повстанського руху близько 1 млн червоноармійців.
- **Вересень 1921 р.** — перехід Н. Махна із невеликою групою прибічників через радянсько-румунський кордон.
- Поступове спадання повстанського руху через репресії та загрозу голоду.

Другий Зимовий похід військ УНР (листопад 1921 р.)

Передумови	Створення у січні 1921 р. представниками керівництва УНР, що перебували в Польщі, Повстансько-партизанського штабу для підготовки загального повстання проти більшовицького режиму в Україні
------------	--

Мета	Об'єднання дій розрізаних повстанських загонів, повалення радянської влади на Україні
Учасники	Добровольці, колишні воїни армії УНР, що перебували на території Польщі, на чолі з отаманом Ю. Тютюнником
Перебіг подій	Оточення учасників рейду кінною бригадою червоноармійців, очолюваною Г. Котовським, під м. Базар на Житомирщині. Майже 450 повстанців потрапили в полон, більшість із них були розстріляні 23 листопада 1921 р. Невелика група разом з Ю. Тютюнником вирвалася з оточення і втекла до Польщі
Історичне значення	Похід підрозділів армії УНР став останньою спробою збройним шляхом здобути незалежність України; цими подіями завершилася Українська революція 1917—1921 рр.

Поразка та наслідки українського визвольного руху

Причини поразки	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність політичних сил, здатних втілити ідеологію порозуміння та об'єднання національних сил. • Неспроможність української демократії здійснити нагальні соціально-економічні перетворення (зокрема аграрну реформу), гармонійно поєднати національні та соціальні вимоги народу. • Згубний вплив соціалістичної ідеології на національно-демократичну свідомість широких верств населення. • Істотні розбіжності та суперництво між партіями, серед українських лідерів, відсутність чіткої програми дій, підготовлених для державної розбудови кадрів. • Громадянська війна. • Регіональна роз'єднаність, намагання лідерів УНР і ЗУНР йти до мети, дотримуючись різних поглядів на розбудову незалежної держави. • Байдужість Антанти до українського державотворення; вимушена орієнтація національних сил на країни Четверного союзу й насамперед на Німеччину. • Згубний вплив зовнішнього чинника, вороже оточення УНР, постійні військові втручання
Уроки та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Започаткування процесу формування модерної політичної нації. Відродження традиції української державності. • Здійснення першої спроби об'єднання українства. • Політична еміграція, зумовлена поразкою національно-визвольної боротьби: <ul style="list-style-type: none"> • листопад 1920 р. — перехід на територію Польщі унаслідок невдали боїв та наступу червоних військ командування УНР та українських військ (бл. 10 тис. старшин і вояків), куди згодом прибув й С. Петлюра; • від'їзд за кордон видних політичних діячів, великих і середніх землевласників, торговців, службовців, священнослужителів, інтелігенції, військовослужбовців українських військових з'єднань, представників наукової та культурної інтелігенції; • основні напрямки української політичної еміграції — Польща, Чехословаччина, Австрія, Румунія, Німеччина, Франція, США, Канада

Нові тенденції розвитку культури 1914–1921 рр.

1. Культура в роки Першої світової війни.
2. Культура в роки Української революції.
3. Культура часів Української Держави П. Скоропадського.
4. Культура доби Директорії УНР.

РОЗДІЛ 4. ВСТАНОВЛЕННЯ Й УТВЕРДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

Формальний та реальний статус УСРР у «договірній федерації» радянських республік

- **Грудень 1920 р. — грудень 1922 р.** — формування «договірної федерації»: підписання представниками Росії (В. Леніним і Г. Чичеріним) та представником України (Х. Раковським) угоди про воєнний і господарський союз; наголошення в преамбулі на суверенності обох держав.
- Відсутність чіткого розмежування функцій центру і республіки.
- Створення семи об'єднаних наркоматів: *військових і морських справ, ВРНГ, зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, шляхів, пошти і телеграфу*, які входили до складу РНК РСФРР і мали в РНК УСРР своїх уповноважених.
- Нерівноправність республік: надання державним органам РСФРР загальнофедеративних функцій управління, що ставило РСФРР у привілейоване становище порівняно з УСРР

Християн Раковський (1873—1941)

- Радянський державний і політичний діяч болгарського походження.
- Провадив політику, спрямовану проти українства; згодом змінив свої погляди.
- **1919—1923 рр.** — голова Раднаркому і нарком зовнішніх справ УСРР.
- Критикував Й. Сталіна за втручання у внутрішні і зовнішні справи УРСР; при створенні СРСР відстоював конфедеративну форму державного устрою зі збереженням за національними республіками права на самостійні дипломатичні зв'язки й зовнішню торгівлю; сприяв відкриттю повноважних дипломатичних місій УСРР за кордоном.
- **1923 р.** — усунутий з посади голови Раднаркому УРСР, призначений послом спочатку до Великої Британії, а потім до Франції.
- **1928 р.** — після повернення у Москву, почав формувати опозицію, був виключений з більшовицької партії і відправлений у заслання.
- **1934 р.** — звільнений після написання покаянного листа Й. Сталіну.
- **1936 р.** — знову заарештований за шпигунську діяльність.
- **1938 р.** — засуджений до 20 років ув'язнення, згодом розстріляний

Утворення СРСР: наслідки для України

- **30 грудня 1922 р.** — відкриття I Всесоюзного з'їзду рад, який ухвалив рішення про створення нової держави у складі БСРР, УСРР, РСФРР та ЗСФРР під назвою СРСР; затвердив **Декларацію про утворення СРСР**; прийняв **Союзний договір**; створив органи влади — Всесоюзний ЦВК та Раднарком СРСР.

- **31 січня 1924 р.** — ухвалення першої Конституції СРСР, яка юридично закріпила державні основи СРСР, а УСРР — у складі цієї держави.
- Зміна міжнародно-правового статусу України (УСРР стала національно-територіальним утворенням із власними (хоча й умовними) кордонами, своїм (хоча й з обмеженою компетенцією) адміністративним апаратом); це було кроком назад порівняно з українською державністю 1917—1920 рр.
- **Травень 1925 р.** — внесення змін до Конституції УСРР, якими було остаточно законодавчо закріплено вступ України до СРСР

Адміністративно-територіальний поділ

- Перетворення УСРР на чітко окреслене національне і територіальне ціле з власним адміністративним центром і апаратом; отримання українцями територіально-адміністративних меж, що відображали їхню національну самобутність.
- УСРР — друга за кількістю населення і територією республіка СРСР.
- Впровадження триступеневої системи управління: центр—округ—район (столиця — Харків); утворення 41 округу та 706 районів; існування у місцях компактного проживання національних груп неукраїнського населення 12 національних районів і 538 сільських Рад (болгарських, грецьких, єврейських, німецьких, польських тощо)

У результаті: з утворенням СРСР відбулося звуження суверенних прав України, однак проголошення СРСР закріпило деякі завоювання українського народу, серед яких визнання територіальної цілісності України, збереження власного адміністративного апарату тощо

Антибільшовицький повстанський рух

Робітничі страйки

- Страйки на підприємствах *Харкова, Києва, Одеси* та інших міст.
- Масштабний страйк голодних робітників у *Катеринославі*.
- Висунення страйкуючими поряд з економічними політичних вимог — «Ради без більшовиків»

Селянський рух

- Протести селян проти продрозкладки й заборони торгівлі; повернення до збройної боротьби; участь у повстанському русі різних верств села.
- Звинувачення офіційною пропагандою у продовольчих проблемах заможного селянства, яке нібито саботувало продовольчу політику радянської влади; кваліфікація більшовиками могутньої хвилі антирадянських селянських повстань як «*куркульського бандитизму*».
- Розгортання боротьби з повстанським рухом; відрядження на боротьбу з повстанцями червоноармійських загонів під керівництвом В. Блюхера, П. Дибенка, Г. Котовського, О. Пархоменка та ін.

Масовий голод 1921—1923 рр.

Причини

- Післявоєнна розруха. Скорочення виробництва сільськогосподарської продукції в результаті продрозкладки, незацікавленості селян у результатах праці.
- Вивезення хліба до Росії та інших республік, експорт хліба за кордон.
- Посуха та неврожай у південних і степових районах України

Реакція влади	<ul style="list-style-type: none"> • Замовчування факту голоду в Україні. • Продовження збору продподатку та вивезення хліба з України. • Вилучення церковних цінностей під приводом боротьби з голодом. • Дозвіл міжнародним організаціям надати допомогу голодуючим
Масштаби та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Охоплення голодом значної частини території України: Олександрівської (Запорізька обл.), Донецької, Катеринославської (Дніпропетровська обл.), Миколаївської, Одеської, півдня Полтавської та Харківської губерній (усього 21 повіт). • Великі жертви: від 500 тис. до 1 млн осіб. • Придушення селянського повстанського руху в Україні та зміцнення більшовицької влади

Впровадження непу в УСРР	
Визначення поняття	Нова економічна політика (неп) — економічна політика більшовиків в Україні в 1921—1928 рр., що змінила політику «воєнного комунізму» та базувалася на впровадженні елементів ринкової економіки
Дата впровадження	Березень 1921 р. — рішення X з'їзду РКП(б) про перехід до непу
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Глибока економічна криза як наслідок громадянської війни та політики «воєнного комунізму». • Політична криза (масовий опір політиці більшовиків — селянські повстання, страйки робітників, виступи в армії та на флоті). • Реалізація плану ГОЕЛПРО (Державної комісії з електрифікації Росії), який передбачав будівництво електростанцій та заводів в Україні. • Політична та економічна ізоляція більшовиків на міжнародній арені
Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Затвердження резолюції «<i>Про заміну розкладки натуральним податком</i>», яка передбачала скасування продрозкладки і введення продподатку; встановлення продподатку у вигляді відсоткового відрахування від виробленої продукції (продподаток був значно менший за продрозкладку і становив 20 %). • Дозвіл на оренду землі та використання найманої праці. • Розвиток різних форм кооперації. • Скасування кругової поруки
Торгівля і фінанси	<ul style="list-style-type: none"> • Прийняття ВУЦВК декрету «Про заходи щодо впорядкування фінансового господарства» (1922 р.). • Заснування Державного банку (12 жовтня 1922 р.). • Створення єдиної грошової системи, яка включала однакові за платіжною силою банківські квитки (червонці), казначейські квитки (рублі) та розмінні монети
Промисловість	<ul style="list-style-type: none"> • Продаж у приватну власність дрібних та частини середніх підприємств. • Дозвіл на оренду та використання найманої праці.

Промисловість	<ul style="list-style-type: none"> • Об'єднання великих підприємств у трести та переведення їх на госпрозрахунок. • Скасування загальної трудової повинності. • Перехід від зрівняльної до відрядної заробітної плати. • Залучення іноземного капіталу у формі концесій
---------------	--

Початок індустріалізації

Початок реалізації	Грудень 1925 р. — проголошення курсу на індустріалізацію країни
Визначення поняття	Індустріалізація — комплекс заходів із прискореного розвитку промисловості, вжитих ВКП(б) у період з другої половини 1920-х до кінця 1930-х рр.
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення економічної самостійності й незалежності СРСР. • Ліквідація техніко-економічної відсталості країни, модернізація промисловості. • Створення технічної бази для модернізації сільського господарства. • Розвиток нових галузей промисловості. • Зміцнення обороноздатності країни, створення військово-промислового комплексу. • Стимулювання зростання продуктивності праці

Суспільно-політичне життя. Ліквідація багатопартійності

- Встановлення диктатури верхівки більшовицької партії — ВКП(б).
- Ліквідація багатопартійності:
 - 1920 р. — припинення діяльності Української комуністичної партії (боротьбистів), більшість членів якої було прийнято до лав КП(б)У;
 - 1921 р. — рішення про розпуск єврейської партії — Бунд, 1922 р. — партії есерів, 1923 р. — меншовицької партії; припинення діяльності їхніх осередків в Україні;
 - 1922 р. — саморозпуск Єврейської комуністичної партії (ЄКП), 1925 р. — Української комуністичної партії (УКП).
- Діяльність в Україні КП(б)У, яка на початку 1920-х рр. перетворилася на єдину легальну політичну організацію.
- Ліквідація альтернативності, змагальності.

Політика коренізації (українізації)

Початок	Квітень 1923 р. — проголошення на XII з'їзді РКП(б) курсу на коренізацію
Визначення поняття	Коренізація — надання народам СРСР можливості розвивати власну культуру, мову, готувати національні кадри з метою посилення впливу комуністичної партії в національних районах
Мета	<ul style="list-style-type: none"> • Формування привабливого іміджу СРСР на міжнародній арені. • Пошук спільної мови із селянством. • Залучення на свій бік національної інтелігенції. • Усунення протиріч між народом і партійним радянським апаратом.

Мета	<ul style="list-style-type: none"> • Спроба більшовиків очолити і поставити під контроль процес національного відродження. • Зміцнення новоутвореної державної структури — СРСР шляхом надання прав «культурно-національної автономії», що мало принаймні частково компенсувати республікам втра-ту політичного суверенітету
Провідники	<ul style="list-style-type: none"> • О. Шумський — один із лідерів УПСР, член УКП(б), КП(б)У, народний комісар освіти в 1924—1927 рр., який розпочав проведення українізації. • М. Скрипник — один із організаторів КП(б)У, народний комісар освіти в 1927—1933 рр., один із головних прихильників українізації серед більшовицького керівництва, виступав за розширення прав УСРР у складі СРСР; закінчив життя самогубством
Національ-на політика радянської влади в УСРР	<ul style="list-style-type: none"> • Набуття коренізацією в Україні характеру українізації. • Підготовка та залучення кадрів із представників української національності до партійних і державних органів та установ. • Запровадження української мови в державних установах і навчальних закладах. • Друкування газет, журналів, книжок українською мовою. • Усебічний розвиток культури, але під контролем партій-ного керівництва. • Вивчення національної історії, відродження традицій. • Створення умов для розвитку мови та культури націо-нальних меншин, які жили в Україні (формування адміні-стративних національних районів)
Ставлення влади та населення до україні-зації	<ul style="list-style-type: none"> • Позитивне ставлення до українізації більшості населення. • Зростання кількості шкіл з українською мовою навчання до 85 %. • Переведення на українську мову 75 % державних установ. • Видання українською мовою 90 % газет, понад 50 % книг і журналів. • Зростання кількості українців серед службовців із 35 до 54 %.
Ставлення влади та населення до україні-зації	<ul style="list-style-type: none"> • Залучення до радянського культурного будівництва украї-нської інтелігенції; повернення з еміграції частини діячів культури. • Бурхливий розвиток української культури («Українське Відродження»). • Забезпечення культурно-національних прав національних меншин

Утворення Кримської АСРР у складі РСФРР. Молдавська АСРР

Кримська АСРР	<ul style="list-style-type: none"> • 18 жовтня 1921 р. — створення Кримської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки (КАСРР) у складі РСФРР. • Формальні ознаки державної автономії. • 1921—1929 рр. — визначення правового статусу КАСРР <i>Поста-новою ВЦВК і РНК РСФРР та Конституцією КАСРР 1921 р.</i> як автономної адміністративно-територіальної одиниці РСФРР у межах Кримського півострова.
---------------	--

КАСРР	<ul style="list-style-type: none"> • Державні мови — російська й татарська. • Визначення із 26 утворених районів семи — як татарські, одного — німецьким, одного — єврейським, 17-ти — змішаними
Молдавська АСРР	<ul style="list-style-type: none"> • 12 жовтня 1924 р. — постанова ВУЦВК про утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки, до якої були включені райони з українським населенням Подільської й Одеської губерній. • Вересень 1926 р. — прийняття постанови про врегулювання кордонів Молдавської АСРР, до складу якої увійшли 11 районів Лівобережжя Дністра. • Національний складі Молдавської АСРР: молдавани — 30,1 %, українці — 48,5 %, росіяни — 8,5 %, євреї — 8,5 %, інші національності — 4,4 %. • Перебування Молдавської АСРР у складі Української СРР до кінця червня 1940 р., коли Бессарабія була приєднана до СРСР і була утворена союзна Молдавська РСР

Релігійне життя в УСРР. Українська автокефальна православна церква (УАПЦ)

Ставлення більшовиків щодо релігії	<ul style="list-style-type: none"> • Відверта антицерковна, войовничо-атеїстична політика радянської влади. • Пропаганда атеїзму, ідеї зникнення релігії в історичній перспективі. • Арешти, переслідування та розстріли представників духовенства та віруючих. • 1928 р. — введення в дію Адміністративного кодексу УСРР, у якому був розділ «Правила про культу», згідно з яким втрачав чинність Декрет «Про свободу совісті, церковні та релігійні товариства». • Масове закриття храмів. • Намагання влади внести розкол між різними конфесіями, підтримка різних сект, що підривало єдність церкви
Створення та організації оформлення УАПЦ. В. Липківський	<ul style="list-style-type: none"> • 1921 р. — обрання Всеукраїнською Церковною Радою митрополитом В. Липківського, проголошення про створення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). • Зростання авторитету УАПЦ серед населення, збільшення кількості її прибічників. • Постійний тиск радянського керівництва на УАПЦ при формальному виявленні лояльного ставлення до неї. • Неспроможність УАПЦ створити належну матеріальну базу. • Невизнання УАПЦ московським патріархом. Існування внутрішніх суперечностей, що стосувалися виборних посад. • 1926 р. — розпуск Всеукраїнської Церковної Ради, арешт діячів УАПЦ

«Хлібозаготівельні кризи» 1927–1928, 1928–1929 рр.

Криза 1927–1928 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Свідоме створення ситуації кризи непу, суть якої полягала у зростанні диспропорції цін на промислові та сільськогосподарські товари (так звані «ножиці цін»). • Заниження державою ціни на хліб.
---------------------	---

Криза 1927—1928 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Згорання курсу на економічну рівновагу: встановлення високих цін на продукцію, яку споживали селяни, наслідком чого стало різке скорочення закупок промислових товарів. • 1927 р. — відмова селян здавати хліб державі через низькі закупівельні ціни. • Вихід із кризи за допомогою надзвичайних заходів (від штрафів до конфіскації майна)
Криза 1928—1929 рр.	<p>Намір Й. Сталіна покінчити з селянами-власниками, які були економічно незалежними від держави й цим робили державу економічно залежною від них.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Загострення кризи через загибель частини озимини в Україні. • Звинувачення Й. Сталіним у кризі «куркулів»; убачання головної причини кризи у виступах проти радянської влади «класових ворогів», передусім зміцнілого за умов непу селянства. • Лютий 1929 р. — чергове вилучення продовольства адміністративними методами. • Збільшення норм хлібоздачі, за невиконання яких накладалися великі штрафи, а в разі несплати конфісковувалися реманент, худоба, садиби, земля. • Винесення на порядок денний питання перетворення селян-власників на найману робочу силу в одержавлених колгоспах, скориставшись для цього штучно створеною кризою
Результат	Хлібозаготівельна криза допомогла Й. Сталіну згорнути непу

Згорання непу і перехід до директивної економіки

Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • 5 грудня 1929 р. — постанова ЦК ВКП(б) «Про реорганізацію управління промисловості», за якою головними ланками управління стали підприємства, а не трести; позбавлення підприємств економічної самостійності. • Перехід важкої промисловості України в підпорядкування загальносоюзних наркоматів. • Відмова від госпрозрахунку, впровадження адміністративно-директивних методів управління, які характеризувалися централізацією і суворою регламентацією. • Запровадження директивного планування (п'ятирічки). • Створення командної економіки з найвищим ступенем централізації управління
Наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Формування і закріплення в СРСР жорсткої командної системи управління з адміністративно-директивними методами управління. • Позбавлення УСРР економічної самостійності

Форсована індустріалізація. Створення військово-промислового комплексу

Завдання	<ul style="list-style-type: none"> • Перетворення аграрної країни на потужну індустріальну державу. • Здобуття техніко-економічної незалежності СРСР. • Укріплення оборонного потенціалу країни, перетворення СРСР на наймогутнішу державу світу. • Підвищення технічної бази сільського господарства
----------	---

Здійснення	<ul style="list-style-type: none"> • Грудень 1927 р. — підкреслення XV з'їздом ВКП(б) необхідності прискорення індустріалізації народного господарства; затвердження першого п'ятирічного плану на 1928—1933 рр. • 1929 р. — курс на форсовану індустріалізацію, ухвалення Пленумом ЦК ВКП(б) рішення: <i>«Будь-якою ціною прискорити розвиток машинобудування та інших галузей важкої промисловості»</i>. • Приділення першочергової уваги розвитку підприємств військового призначення, мілітаризація економіки
Джерела	<ul style="list-style-type: none"> • Пріоритетне фінансування галузей важкої промисловості за рахунок легкої та харчової. • Продаж сільськогосподарської продукції та сировини й отримання валютних надходжень для індустріалізації. • Усебічне використання командно-адміністративних важелів управління народним господарством і державою. • Використання безкоштовної праці політ'язнів. • Розгортання соціалістичного змагання (Ізотовський, Стахановський рух)
Здобутки	<ul style="list-style-type: none"> • Перетворення УРСР з аграрної на індустріально-аграрну державу. • Масштабні капіталовкладення (залучення в промисловість України 20 % загальносоюзних коштів). • Зростання промислового потенціалу України в сім разів. • Збільшення обсягу виробництва продукції машинобудування та металообробки в 4,5 разу. • Створення енергетичної бази. • Будівництво нових підприємств («Запоріжсталь», «Криворіжсталь», «Азовсталь», «Дніпроалюмінійбуд», «Краммашбуд», Харківський тракторний завод). • Реконструкція старих підприємств (Луганський паровозобудівний завод, металургійні заводи в Дніпропетровську, Комунарську, Дніпродзержинську, Макіївці). • Виникнення нових галузей (кольорова металургія, електрометалургія, маргаринава промисловість тощо)
Прорахунки	<ul style="list-style-type: none"> • Надвисокі темпи індустріалізації, які пояснювалися необхідністю зміцнення обороноздатності країни перед зростаючою зовнішньою загрозою. • Пріоритет виробництва засобів виробництва (група А) над виробництвом предметів споживання (група Б), що призводило до занепаду легкої та харчової промисловості та низького життєвого рівня народу. • Значне відставання модернізації легкої та харчової промисловості від важкої внаслідок менших масштабів капіталовкладень і недостатньої сировинної бази. • Потужна урбанізація, наслідком якої було збільшення кількості міських жителів, загострення житлової та продовольчої проблем. • Нерівномірність економіко-географічного розміщення промислових центрів. • Орієнтація української економіки на видобуток сировини, а не на виробництво готової продукції та розвиток підприємств завершеного циклу. • «Споживчий аскетизм» населення. • Здійснення індустріалізації за рахунок сільського господарства; перехід до насильницької колективізації

Насильницька колективізація. Опір селянства	
Визначення поняття	<p>Колективізація — система заходів, спрямована на перетворення одноосібних селянських господарств на великі колективні й радянські господарства (колгоспи і радгоспи)</p>
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> • Перекачування коштів із села до міста на потреби індустріалізації. • Забезпечення населення дешевими продуктами харчування та сировиною. • Перетворення неконтрольованих державою індивідуальних селянських господарств на велике виробництво, повністю підконтрольне партійно-державному керівництву. • Ліквідація дрібнотоварного селянського укладу, який, на думку більшовиків, був джерелом капіталізму на селі, а отже ліквідація куркульства як класу
Основні заходи	<ul style="list-style-type: none"> • Насильницьке створення колгоспів. • «Розкурчулення» (ліквідація заможного селянства — «ворога» радянської влади). • Обмеження з боку влади процесу переселення селян до міст (запровадження паспортів, які видавалися лише жителям міст, та ін.)
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • Грудень 1927 р. — курс на кооперування села, приводом до чого стала хлібозаготівельна криза 1927—1928 рр. • Січень 1928 р. — рішення ЦК ВКП(б) про примусове вилучення в селян зернових надлишків та необхідність форсованої колективізації. • Листопад 1929 р. — курс на суцільну колективізацію села; доповідь першого секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора «<i>Про сільське господарство України й про роботу на селі</i>», у якій зазначалося, що Україна повинна в найкоротший строк впровадити колективізацію й показати приклад іншим республікам (колективізація в Україні мала завершитися восени 1931 р. або навесні 1932 р.). • Січень 1930 р. — постанова ЦК ВКП(б) «<i>Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву</i>». • Лютий 1930 р. — лист-директива С. Косіора місцевим партійним організаціям, у якому ставилося завдання колективізувати степ за час весняної посівної кампанії, а всю Україну — до осені 1930 р. • Застосування насильницьких методів колективізації (до 1 березня 1930 р. було примусово колективізовано 62,8 % селянських господарств). • Опір селянства, у ряді місць навіть збройний (був придушений). • 13 березня 1930 р. — стаття Й. Сталіна «<i>Запаморочення від успіхів</i>», у якій він засудив «перегини» у колгоспному будівництві; мета — попередити вибух селянського гніву і відвернути його від кремлівського керівництва; перекладення провини за репресивні методи на місцевих керівників; дозвіл селянам виходити з колгоспів; масовий відтік селян із колгоспів. • Кінець 1930 р. — нова хвиля колективізації

Розкуркулення. Доля приватних сільських господарів та їхніх господарств

Визначення поняття	Розкуркулення — експропріація селянських господарств у 1930-ті рр. в Україні, складова частина примусової колективізації
Мета розкуркулення	Передача колгоспам (державі) найприбутковіших господарств разом із землею та реманентом, вилучення значних запасів сільськогосподарської продукції. Ліквідація найзаможнішого прошарку селян, яких радянська влада вважала джерелом капіталізму на селі
Здійснення	30 січня 1930 р. — постанова ЦК ВКП(б) «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації», що передбачала ліквідацію цілого класу заможних господарів, яких називали «куркулями»
Доля розкуркулених	Поділ куркулів на три категорії: 1) активні вороги радянської влади, учасники антирадянських виступів (10-річне ув'язнення або розстріл); 2) пасивні вороги радянського ладу, тобто ті, хто намагався в межах радянського законодавства захищати свою власність (конфіскація майна, виселення до північних та східних районів СРСР); 3) лояльні до політики більшовиків, ті, що не чинили опору радянській владі, але не бажали вступати до колгоспів (переселення за територію колгоспів, надання гіршої землі)
Наслідки	Під розкуркулення потрапило близько 200 тис. господарств

Голодомор 1932–1933 рр. — геноцид українського народу

Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Дезорганізація сільськогосподарського виробництва внаслідок політики колективізації. • Опір українського села політиці суцільної колективізації. • Завищений план хлібозаготівель для України на 1932 р.
Організатори	Л. Каганович, С. Косіор
Примусові хлібозаготівлі. «Чорні дошки»	<ul style="list-style-type: none"> • 5 травня 1932 р. — постанова про план хлібозаготівель із врожаю 1932 р., згідно з якою передбачалося заготовити 1103 млн пудів зерна; на Україну припадала найбільша частка — 356 млн пудів. • 22 жовтня 1932 р. — рішення про створення в основних хлібозаготівельних регіонах Надзвичайних хлібозаготівельних комісій (НХК). • Діяльність в Україні надзвичайної хлібозаготівельної комісії на чолі з В. Молотовим, метою якої було вилучення хліба в селян: проведення обшуків, запровадження натуральних штрафів, реквізиція насінневого, продовольчого й фуражного фондів колгоспів; блокада сіл-боржників, занесених на «чорні дошки»; запровадження системи спеціальних бригад із видобутку зерна, до яких входило понад 110 тис. добровольців (таким чином люди намагалися врятуватися від голодної смерті)

«Закон про п'ять колосків»	<p>7 серпня 1932 р. — постанова «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності», відома в народі як «Закон про п'ять колосків», згідно з яким:</p> <ul style="list-style-type: none"> • збирання колосків визнавалося як розкрадання соціалістичної власності; • за крадіжку колгоспного майна передбачався розстріл із конфіскацією всього майна або позбавлення волі терміном не менше 10 років
Масштаби та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Масові жертви (за різними даними від 5 до 10 млн осіб). • Катастрофічне зниження народжуваності. • Подолання опору колективізації і як наслідок — перемога колгоспного ладу на селі; придушення опору українського селянства; розорення села. • Підрив сталінським режимом сил, які обстоювали споконвічні національні права українського народу

Національно-демографічні зміни

- Зникнення економічно активних у 1920-ті рр. категорій приватних торговців, власників підприємств.
- Помітне збільшення кількості робітників, питома вага яких у населенні досягла третини.
- Зростання загальної кількості службовців і спеціалістів народного господарства, освіти, культури, науки: із 549 тис. осіб у 1928 р. до 2 млн у 1940 р.
- Зникнення багатомільйонного українського селянства, яке господарювало самостійно і було власником виробленої продукції; створення натомість колгоспників.

Формування культу особи Й. Сталіна.

Порушення прав людини в умовах тоталітарного режиму

- Культ вождя (Й. Сталіна).
- Єдина офіційна ідеологія (комуністична).
- Однопартійна система, наявність єдиної партії, яка зливається з державним апаратом (ВКП(б) — КП(б)У); усунення з політичної арени всіх інших партій.
- Монополія на засоби масової інформації, ідеологічна цензура.
- Заперечення традицій, традиційної моралі (боротьба з «буржуазним націоналізмом»).
- Підпорядкування вибору засобів поставленим цілям (мета — побудова «нового суспільства»).
- Централізоване жорстке планування економіки (п'ятирічки).
- Всеосяжний контроль держави над особистістю; знищення громадянських прав і свобод.
- Державна пропаганда, маніпуляція масовою свідомістю населення.
- Масові репресії і терор, боротьба з інакомисленням.

Масові репресії та їх ідеологічне виправдання.

Політичні процеси 1920-х — початку 1930-х рр. «Великий терор»

Визначення поняття	<p>Терор — політика придушення, залякування політичних противників жорстокими насильницькими методами.</p> <p>Репресії — захід державного примусу, покарання</p>
--------------------	--

<p>Мета</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Нагнітання істерії страху з метою паралізувати волю народу до опору. • Виховання сліпого поклоніння владі та німої рабської покори. • Поширення в суспільстві доносів і взаємної підозрливості
<p>Ідеологічне виправдан-ня репресій</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Використання для ідеологічного виправдання терору тези про загострення класової боротьби в СРСР у ході будівництва соціалістичного суспільства; доповнення цього положення іншим — про наявність у радянських республіках «повзучих» націоналістичних ухилів. • Розпалювання боротьби з «ворогами народу»; переповнення преси, радіо, кінохронік сфабрикованими матеріалами про «злочинні дії ворогів народу», їхнє шпигунство на користь іноземних держав, шкідництво на виробництві, в армії, наукових закладах, державних установах; проведення мітингів, організатори яких вимагали засудження «ворогів народу», схвалення смертних вироків тощо. • Використання тези про загострення класової боротьби як теоретичної підстави для розгортання боротьби з будь-якими проявами інакомислення
<p>I хвиля (1928—1931 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Розкуркулення, депортації, викриття шкідницьких організацій, боротьба проти відомих українських громадських діячів та інтелігенції: <ul style="list-style-type: none"> • 1928 р. — «Шахтинська справа» над 53 спеціалістами вугільної промисловості Донбасу, які нібито займалися шкідницькою діяльністю (п'ять осіб отримали смертний вирок, інші — різні терміни ув'язнення); • 1930 р. — процес над «Спілкою визволення України (СВУ)» — звинувачення 45 осіб у підготовці збройного повстання, що мало на меті відновлення самостійної «буржуазної» України (звинувачення віце-президента ВУАН С. Сфремова; переважна більшість звинувачених належала до української наукової і творчої інтелігенції); • 1931 р. — справа «Українського національного центру (УНЦ)» — процес над колишніми провідними діячами УНР, серед яких були М. Грушевський, В. Голубович та інші. • Боротьба з УАПЦ (арешт 24 єпископів із 34, ще вісім зникли безвісті)
<p>II хвиля (1932—1936 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Голодомор, репресії після вбивства С. Кірова, боротьба з «націоналістичним ухильництвом»: <ul style="list-style-type: none"> • Голодомор 1932—1933 рр. • 1933 р. — самогубства М. Хвильового та наркома освіти М. Скрипника; • 1934 р. — арешт українських кобзарів і лірників та розправа над ними; • справи «Української військової організації (УВО)», «Блоку українських націоналістичних партій» тощо
<p>III хвиля (1937—1938 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Доба «великого терору»: <ul style="list-style-type: none"> • боротьба з українським націоналізмом (справи «націоналістичної» групи професора М. Зерова, «Блоку українських терористичних груп» та ін.);

III хвиля (1937— 1938 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • боротьба з ухилами в партії (справи «Українського троцькістського центру», «Соціал-демократичної партії України»); • репресії проти членів КП(б)У (жертви — Є. Квірінг, Х. Раковський, П. Постигшев та інші); • репресії в армії (серед репресованих були відомі радянські полководці Й. Якір — командувач Київського військового округу, І. Дубовий — командувач Харківського військового округу, Є. Ковтюх, І. Федько, Д. Шмідт, І. Уборевич та інші); • репресивні заходи проти українських діячів культури («розстріляне відродження»)
---	---

Биківня та інші місця масових поховань жертв репресій	
Биківня (під Києвом)	Найбільше в Україні місце поховання жертв масових політичних репресій — близько 100 тис. похованих. Встановлені прізвища 14 191 особи
Вінницькі поховання	Виявлено 91 захоронення; ексгумовано 9439 тіл; за результатами сучасних досліджень, вважається, що загальна кількість репресованих у Вінниці й області сягає близько 20 тис. осіб
Урочище Триби, Макухівка (Полтавщина)	Протягом 1937—1938 рр. на Полтавщині було репресовано понад 10 тис. осіб; основні поховання здійснювалися в піщаному кар'єрі поблизу с. Макухівка, яке було знищене наприкінці 1980-х рр.; у 1990 р. рештки близько 200 осіб перепоховані в урочищі Триби
П'ятихатки (Харків)	Розстріл у Харкові і Старобільську 3820 інтернованих польських офіцерів; поховання на цвинтарі у Харкові 4300 розстріляних НКВС поляків та близько 3 тис. представників різних національностей колишнього СРСР
Хмельницький	Жертвами політичних репресій за неповними даними стали понад 120 тис. осіб, із них загинуло понад 53 тис.; одне з місць поховання — спеціальний об'єкт колишнього обласного управління НКВС, на місці якого в 1960-х рр. було побудовано Центральний універмаг
Маріуполь	У 1937 р. на Маріупольщині було репресовано близько 35 тис. осіб — керівників, інженерів, учителів, військових, моряків, робітників, селян — головним чином німців і греків

Припинення українізації. Посилення русифікаторської політики	
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Бурхливий процес українського національного відродження. • Повернення в Україну діячів культури, які з різних причин опинилися за кордоном. • Значні зрушення у менталітеті українства, розширення сфери дії української мови, нового осмислення традицій, національних цінностей, зростання впливу національної ідеї, що лякало Москву.

Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Поширення т. зв. націонал-ухильництва: <ul style="list-style-type: none"> • письменник М. Хвильовий (своїм гаслом «Геть від Москви!» закликав до подолання провінціалізму української культури, звільнення її від рабського наслідування російських зразків, творчого засвоєння європейського досвіду); • нарком освіти О. Шумський (засуджував російський шовінізм та централізм); • економіст М. Волобуєв (стверджував, що економічна політика СРСР заснована на нехтуванні інтересів України і є, по суті, колоніальною)
Заходи	<ul style="list-style-type: none"> • Оголошення головною загрозою для «соціалістичного ладу» місцевого націоналізму, що стало сигналом до повсюдного наступу на українізацію. • Заміщення апарату комісаріату освіти, головного провідника політики українізації (на обласному рівні — на 100 %, на районному — на 90 %). • Звільнення з роботи близько 4000 українських учителів та 210 викладачів педінститутів. • 1938 р. — запровадження в українських школах обов'язкового вивчення російської мови; максимальне наближення української абетки і граматики до російських. • Зменшення кількості українських шкіл, скорочення накладів україномовної продукції, закриття українських театрів тощо. • Посилення російських впливів, зокрема в науково-дослідних закладах (частка росіян зросла з 31 до 50 %, тоді як українців — зменшилася з 50 до 30 %). • Масовий терор: боротьба проти відомих українських громадських діячів та інтелігенції, боротьба з «націоналістичним ухильництвом» та українським націоналізмом, репресії проти українських діячів культури («розстріляне відродження»)

Антицерковна політика влади та її наслідки. Ліквідація УАПЦ

- Курс на формування атеїстичного світогляду.
- Зростання державного тиску на діяльність православної церкви, яка не вписувалася в межі офіційної ідеології.
- Утиски Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), у результаті яких у 1930 р. церква змушена була самоліквідуватися.
- Кривава розправа над священниками, церковним керівництвом (арешт близько 2 тис. священників УАПЦ, у тому числі митрополитів В. Липківського, М. Борецького, І. Павловського).
- Масове нищення культових споруд, у результаті якого були зруйновані численні пам'ятки церковної архітектури.
- Наслідок антицерковної політики влади — глибокі моральні деформації в суспільстві, зростання бездуховності.

Конституція УРСР 1937 р.

- Січень 1937 р. — прийняття нової Конституції УРСР, створеної відповідно до Конституції СРСР 1936 р., за якою відбулося перейменування УСРР на УРСР.
- Проголошення УСРС соціалістичною державою робітників і селян, де політичною владою є ради депутатів трудящих.

- Визнання економічною основою соціалістичної системи господарювання і соціалістичної власності на засоби виробництва у формі державної або кооперативно-колгоспної.
- Вищий орган влади — Верховна Рада, яка обиралася на чотири роки; вона утворювала уряд — Раднарком; місцеві органи влади — ради депутатів трудящих.
- Декларування свободи слова, друку, зборів, мітингів; проведення виборів представницьких органів влади на основі загального, рівного, прямого виборчого права таємним голосуванням, що в тоталітарній державі було неможливим.
- Цілковите ігнорування тоталітарним режимом прав і свобод громадян.

У **результаті**: Конституція 1937 р. абсолютизувала державу; усебічний розвиток особи в ній розглядався не як мета соціалістичного будівництва, а як засіб побудови сталінської моделі соціалізму; вона не забезпечувала втілення в життя основних своїх положень.

Ідеологізація національно-культурного життя радянської України

- Найхарактерніша риса, притаманна культурі України 1920—1930-х рр. — заідеологізованість.
- Набуття культурним життям дуже політизованих форм.
- Підкорення функцій культури потребам офіційної ідеології.
- Розглядання культурних зрушень, як складових так званої «культурної революції», основним змістом якої влада вважала утвердження марксистського світогляду, подолання впливу несумісних з ним ідеологій.
- Нав'язування суспільству убогого розуміння культури, звівши все багатство та різноманітність її функцій до обслуговування політичних цілей ВКП(б).

Розвиток освіти і науки

Освіта

- Обмеженість фінансування, нестача освітянських і наукових кадрів, класовий підхід до працівників освіти й науки.
- Створення розгалуженої системи освітніх закладів, навчально-виховних закладів для сиріт та безпритульних; безкоштовне навчання.
- Зростання кількості шкіл з українською мовою викладання; впровадження української мови в навчальний процес вищої школи в роки українізації.
- «Оробітнення» вищої освіти, «пролетаризація» студентства, що передбачало підготовку фахівців робітничого походження.
- **1920 р.** — ліквідація університетів, створення на їх базі інститутів народної освіти.
- Розгортання кампанії з ліквідації неписьменності (**1920 р.** — постанова про боротьбу з неписьменністю, згідно з якою все неписьменне населення віком від 8 до 50 років зобов'язувалося навчатися грамоти); безкоштовне навчання в гуртках «лікнепу».
- **1930 р.** — постанова, за якою запроваджувалася обов'язкова початкова освіта в сільській місцевості та загальне семирічне навчання в містах.
- **1934 р.** — постанова, яка передбачала запровадження єдиної структури загальноосвітньої школи: початкова (чотирирічне навчання), неповна середня (семирічне навчання), середня (десятирічне навчання).

Освіта	<ul style="list-style-type: none"> • Заідеологізованість освіти; контроль за викладанням гуманітарних дисциплін. • Початок 1930-х рр. — згорання українізації; скорочення українських шкіл; запровадження в неросійських школах обов'язкового вивчення російської мови. • Зростання кількості вищих навчальних закладів; приділення уваги якості навчання: подовження термінів навчання, скасування системи короткострокової підготовки. • 1933 р. — відновлення діяльності університетів (Харківського, Київського, Одеського, Дніпропетровського)
Наука	<ul style="list-style-type: none"> • Провідна наукова установа — <i>Всеукраїнська академія наук (ВУАН)</i> на чолі з В. Липським (1922—1928), Д. Заболотним (1928—1929), О. Богомольцем (1930—1946); перетворення ВУАН на філію АН СРСР, перейменування на АН УРСР. • Плідна діяльність членів ВУАН: <i>В. Вернадського</i> (природознавство); <i>Д. Багалія</i> та <i>М. Грушевського</i> (історія); <i>Д. Граве</i>, <i>М. Крилова</i> та <i>Г. Прейфа</i> (математика); <i>А. Кримського</i> (філологія); <i>Л. Писаржевського</i> та <i>В. Костяковського</i> (хімія) та інших. • 1921 р. — заснування Інституту української наукової мови. • 1928 р. — створення у Харкові Українського фізико-технічного інституту (УФТИ), у якому розпочалися дослідження з ядерної фізики (<i>І. Курчатов</i>, <i>Л. Ландау</i> та інші). • 1929 р. — арешт двох членів ВУАН — С. Єфремова і М. Слабченка, а також 24 співробітників, яких було звинувачено у приналежності до неіснуючої «Спілки визволення України» і згодом засуджено до тривалих термінів ув'язнення. • Дослідження в галузі космонавтики (<i>Ю. Кондратюк</i>). • Актуальні розробки в галузі генетики й селекції рослин і тварин (<i>М. Вавилов</i>, <i>О. Богомолець</i>, <i>О. Палладін</i> та інші; виведення <i>А. Сапегіним</i>, <i>В. Юр'євим</i>, <i>М. Холодним</i> нових сортів пшениці, ячменю, кукурудзи, вівса тощо). • Медицина: <ul style="list-style-type: none"> • плідна праця епідеміологів <i>М. Гамалії</i>, <i>Д. Заболотного</i>, засновника радянської терапевтичної школи <i>М. Стриженка</i>, відомого фізіолога <i>В. Данилевського</i>; • 1931 р. — створення Інституту клінічної фізіології (керівник <i>О. Богомолець</i>); • організація в Одесі Українського інституту хвороб очей і тканинної терапії з ініціативи видатного окуліста <i>В. Філатова</i>. • 1934 р. — заснування Інституту електрозварювання під керівництвом <i>Є. Патона</i>

Літературна дискусія 1921–1928 рр.

Ініціатор	ВАПЛІТЕ
Головна проблема	Шляхи подальшого розвитку української літератури
Позиція М. Хвильового	Українська культура має розвиватися, спираючись на європейські досягнення («Геть від Москви!», «Для мистецтва — тільки Європа!»)

Результати	<ul style="list-style-type: none"> • 1926 р. — розгляд на пленумі ЦК КП(б)У діяльності М. Хвильового як заклику до відокремлення України від Росії, тобто сепаратизму, націоналізму, ворожого ставлення до радянської влади. • Звинувачення в націоналізмі та сепаратизмі М. Рильського, М. Драй-Хмари, Є. Плужника, Г. Косинки та інших. • 1927 р. — виключення з ВАПЛІТЕ М. Хвильового. • 1928 р. — самоліквідація ВАПЛІТЕ
Здобутки	<ul style="list-style-type: none"> • Творчість плеяди талановитих українських письменників М. Драй-Хмари, М. Зерова, М. Куліша, В. Сосюри, М. Хвильового, В. Ялового та інших. • Визнання творів Ю. Яновського, А. Головка, Остапа Вишні, П. Тичини, В. Сосюри та інших

Митці «розстріляного відродження» й апологети соцреалізму

Визначення поняття	«Розстріляне відродження» — духовно-культурне та літературно-мистецьке покоління 1920-х — початку 1930-х рр. в Україні, якому належать високохудожні твори у галузі літератури, філософії, живопису, музики, театру і яке було знищене сталінським тоталітарним режимом
Дії влади	<ul style="list-style-type: none"> • Ідеологічний тиск на науковців, освітян, митців та їх переслідування владою. • Боротьба проти «націоналістичних ухилів». • Ув'язнення, фізичне знищення
Жертви	<ul style="list-style-type: none"> • Травень 1933 р. — арешт М. Ялового і самогубство М. Хвильового. • 1934 р. — арешт і розстріл драматурга К. Буревія, поетів О. Влизька, Д. Фальківського, новеліста Г. Косинки; за ґратами опинилися письменники Б. Антоненко-Давидович, Є. Плужник та інші. • 1937 р. — страта понад 100 представників української інтелігенції (Лесь Курбас, М. Куліш, М. Яворський, В. Підмогильний, М. Вороний, М. Яловий та інші)
Апологети соцреалізму	Панівне становище методу соціалістичного реалізму ; звуження творчих можливостей до виробничого жанру; провідними темами творів стали події індустріалізації й колективізації, прославлення партії й вождів: П. Тичина («Партія веде»), М. Рильський («Пісня про Сталіна»), А. Головка (роман «Бур'ян»), О. Корнійчук та ін.

Розвиток культури 1920–1930-х рр.

1. Мистецькі спілки у 1920—1930-х рр.
2. Образотворче мистецтво.
3. Скульптура.
4. Музичне мистецтво.
5. Театральне мистецтво.
6. Кінематограф.

Українські землі у складі Польщі	
Правовий статус	<ul style="list-style-type: none"> • Перебування у складі Польщі <i>Східної Галичини, Західної Волині, Західного Полісся, Холмщини, Підляшшя, Посяння, Лемківщини («східні креси»)</i>. • 1919 р. — дозвіл Паризької мирної конференції на тимчасову окупацію Польщею Східної Галичини. • 1923 р. — визнання країнами Антанти входження Східної Галичини до складу Польщі; зобов'язання польського уряду забезпечити національним меншинам умови для вільного розвитку та надати Галичині автономію (цю обіцянку не було виконано); саморозпуск уряду ЗУНР. • Приєднання до Польщі згідно з Ризьким договором 1921 р. Західної Волині, Західного Полісся, Холмщини і Підляшшя. • Утворення на території Східної Галичини трьох воєводств: <i>Львівського, Тернопільського та Станіславського</i>; населення — понад 3 млн українців, які були переважно греко-католиками. • Утворення на землях Західної Волині і Західного Полісся <i>Волинського й Подільського воєводств</i>; включення Холмщини і Підляшшя до складу Люблінського воєводства; населення — понад 2 млн українців, які сповідували головним чином православ'я; слабкі контакти з населенням Східної Галичини; збереження штучної перепони між Волинню та Східною Галичиною — так званого «сокальського кордону», який відповідав колишньому державному кордону між Австро-Угорщиною та Росією
Національна політика. Осадництво. Паціфікація	<ul style="list-style-type: none"> • 1924 р. — затвердження <i>«кресового закону»</i>, відповідно до якого основним типом школи ставала двомовна, так звана <i>утраквістична школа</i>; вивчення польської мови стало обов'язковим. • Осадництво — політика заселення польськими колоністами західноукраїнських земель, яку проводив уряд Польщі в міжвоєнний період з метою асиміляції українців (за міжвоєнний період на українських територіях осіло близько 300 тис. поляків; збільшилася питома вага іноземців серед населення краю; особливо високі темпи збільшення неукраїнського населення були в містах). • Вересень-жовтень 1930 р. — паціфікація у Східній Галичині — репресивна акція, здійснена польською владою за наказом Ю. Пілсудського, із застосуванням поліції та армії проти українського цивільного населення (масові арешти, побиття людей, закриття і руйнування українських установ). • Значна радикалізація українського руху опору
Економічне і соціальне становище населення	<ul style="list-style-type: none"> • Поділ країни на Польщу «А» (корінні польські землі) та Польщу «Б» (українські й білоруські землі); сприяння розвитку промисловості Польщі «А», при свідомому гальмуванні промислового будівництва в Польщі «Б» (обмежена видача дозволу на відкриття промислових підприємств; високі залізничні тарифи, встановлені урядом тощо). • Перетворення українських земель на аграрно-сировинні придатки, ринки збуту, джерела сировини та дешевої робочої сили. • Основа промисловості — сировинні галузі: нафтозокеритна й лісова. • Належність більшості підприємств польському або іноземному капіталу.

Економічне і соціальне становище населення	<ul style="list-style-type: none"> • Гостра проблема безробіття. • Домінування великого приватного землеволодіння; аграрне перенаселення й безземелля; нерегламентований робочий день сільськогосподарських робітників; поширення системи натуральної оплати праці, відробітків за випас худоби; розгортання масового селянського руху. • 1919 р. — аграрна реформа, за якою лише незначна частина поміщицьких земель підлягала конфіскації та розподілу між селянами; виділення значної кількості землі до колонізаційного фонду Східної Галичини, який наділяв землею осадників. • Відсутність соціальних гарантій (ігнорування закону про 8-годинний робочий день, низька зарплатня, важкі умови праці, збільшення нещасних випадків на підприємствах, широке використання жіночої та дитячої праці тощо)
Просвітні організації краю. Андрей Шептицький	<ul style="list-style-type: none"> • Полонізація Львівського університету, закриття восьми українських кафедр, звільнення 14 професорів українців; видання ректоратом розпорядження, за яким до університету зараховувалися тільки громадяни Польщі й ті, хто служив у польській армії. • Полонізація інших вишів — Політехніки, Академії ветеринарної медицини, Академії зовнішньої торгівлі. • Відновлення українською молоддю студентських організацій — «Академічна Громада», «Студентський союз», «Медична громада» тощо; організація при товаристві «Академічна Громада» філософських, юридичних і медичних курсів; 1921 р. — реорганізація курсів в Український таємний університет (проіснував до 1925 р.); перший ректор — В. Щурат; заснування при університеті Української високої політехнічної школи; приєднання до університету відділу мистецтва, яким опікувався митрополит УГКЦ А. Шептицький; функціонування таємної Української політехніки. • Діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ), серед членів якого були літературознавці М. Возняк, В. Гнатюк, К. Студинський, В. Щурат, історики І. Крип'якевич, С. Томашівський, археолог Я. Пастернак, фольклорист і музикознавець Ф. Колесса та ін.

Українські політичні організації

Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), 1925 р., В. Мудрий	<ul style="list-style-type: none"> • Соборність і незалежність України. • Демократичний розвиток; антикомунізм. • Захист інтересів українського населення у варшавському сеймі й сенаті; культурно-просвітницька діяльність. • Друга половина 1930-х рр. — зближення УНДО з правлячими колами Польщі; спроба українсько-польського діалогу (угода під назвою «нормалізація», суть якої полягала у відмові УНДО від антиурядової боротьби, у відповідь на що польський уряд мав припинити переслідування українських демократичних організацій); відмова Польщі від примусової національної асиміляції: <ul style="list-style-type: none"> • дозвіл на викладання української мови в гімназіях і школах; • припинення переслідування православного духовенства; • зростання інвестицій в українські землі; надання грошових позик українським банкам і кооперативам; • збільшення українського представництва в сеймі
---	---

<p>Українська військова організація (УВО), 1920 р., Є. Коновалець</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Створення української самостійної соборної держави шляхом загальнонаціонального повстання українського народу. • <i>Методи боротьби</i>: бойкот, саботаж, експропріації, терор. • 1921 р. — невдалий замах на керівника Польщі Ю. Пілсудського. • Осінь 1922 р. — саботажна акція у відповідь на утиски польською владою прав українського населення; убивство українського письменника-лояліста С. Твердохліба. • 1924 р. — невдалий замах на президента С. Войцеховського тощо. • Опікування політичним вихованням українців (видання «Сурми», фінансування видання «Червона Калина», відновлення й підтримка «Літературно-наукового вісника» тощо)
<p>Організація українських націоналістів (ОУН), 1929 р., С. Коновалець, С. Бандера, А. Мельник</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Створення української самостійної соборної держави. • Ідеологія — інтегральний (дієвий, чинний) націоналізм Д. Донцова. • Поєднання приватної, націоналізованої та кооперативної форм власності. • Засудження легальних українських партій Галичини як колабораціоністських. • Діяльність під контролем ОУН студентських, молодіжних, освітніх та інших громадських організацій; видання газет, журналів тощо. • <i>Методи боротьби</i>: демонстрації, страйки, бойкоти, терористичні акти, експропріації, саботаж

Українські землі у складі Румунії

<p>Економічне і соціальне становище</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Перебування у складі Румунії <i>Північної Буковини, Ізмайльського, Аккерманського, Хотинського повітів Бессарабії</i>. • Перетворення українських земель на джерело сировини й робочої сили. • Розвиток сировинних галузей: лісова та деревообробна, рибне господарство Південної Бессарабії. <ul style="list-style-type: none"> • Панування дрібного кустарного виробництва з ручною й напівручною працею (обробка шкур, варіння мила, виробництво тканини і сукна, олії тощо); масове безробіття. • 1919 р. — аграрна реформа, що не враховувала інтереси українського селянства, яке наділялося мізерними наділами. • Погіршення економічного становища в умовах світової економічної кризи 1929—1933 рр.; зниження попиту на сільськогосподарську продукцію, що стало однією з причин скорочення посівних площ, зменшення поголів'я худоби. • Колоніальна політика, спрямована на зміцнення контролю над українськими територіями; переселення румунських колоністів на українські землі. • Адміністративна уніфікація, поширення на українські землі румунського законодавства; ліквідація самоврядування громад тощо. • 1924 р. — антирумунське Татарбунарське повстання
---	--

- Розгортання політики **румунізації**: оголошення румунської мови державною; заборона української мови в державних і муніципальних органах; закон, за яким на роботу в державні установи приймалися лише ті, хто володів румунською мовою; зміна назв міст і сіл, імен та прізвищ на румунські; закриття українських шкіл, гімназій; ліквідація української кафедри в Чернівецькому університеті; заборона на ввезення українських книжок; закриття українських культурно-освітніх товариств.
- Заборона діяльності політичних партій в умовах стану облоги (1918—1928 рр.).
- **1928—1938 рр.** — доба відносно ліберального правління, що характеризувалася активізацією суспільно-політичного життя.
- **1927 р.** — створення **Української національної партії (УНП)** на чолі з **В. Залозецьким**, діяльність якої схилялася до компромісів із владою та передбачала виключно легальні методи боротьби; здобуття цією партією кількох місць у румунському парламенті.
- **Середина 1930-х рр.** — виділення з УНП радикального крила під керівництвом **О. Зибачинського**, яке розгорнуло нелегальну діяльність конспіративних груп за зразком оунівських; вплив цієї радикальної групи на молодіжні товариства.
- **1938 р.** — установлення військової диктатури в Румунії, заборона діяльності всіх політичних партій

Українські землі у складі Чехо-Словаччини

Правовий статус	<ul style="list-style-type: none"> • Перебування у складі Чехо-Словаччини Закарпаття. • Невиконання керівництвом ЧСР обіцянки надати Закарпаттю автономний статус
Суспільно-політичне й економічне життя	<ul style="list-style-type: none"> • Поєднання елементів колоніалізму з економічною підтримкою краю. • Використання регіону як аграрно-сировинної бази. • Передача селянам окремих земель угорських поміщиків під час аграрної реформи 1920-х рр. • Будівництво сучасних доріг та мостів; електрифікація краю. • Вкладання владою в розвиток краю більше коштів, аніж вилучалося з нього. • Розширення мережі українських шкіл, гімназій, «Просвіти». • Діяльність у Празі Українського вільного університету та Української аграрної академії. • Створення українських театральних осередків, хорів тощо. • Існування політичних течій: <ul style="list-style-type: none"> • українофільство — суспільно-політична течія, яка відстоювала інтереси українського населення; її представники вважали русинів частиною єдиного українського народу; виступали за об'єднання всіх українських земель у єдину незалежну державу; гуртувалися навколо Українського національного об'єднання (УНО); боролися за пробудження національної самосвідомості русинів; лідер — А. Волошин; • русофільство — суспільно-політична течія, яка відстоювала єдність із російським народом; її прихильники вважали русинів частиною російського народу; об'єднувалися навколо культурно-освітнього товариства імені О. Духновича; виступали за надання краю автономії;

Суспільно-політичний економічний життя	<ul style="list-style-type: none"> • русинство — суспільно-політична течія, прихильники якої вважали русинів самобутнім слов'янським народом, відмінним як від українців, так і від росіян; виступали за автономію, а в майбутньому — за незалежність Закарпаття; • мадярофільство — суспільно-політична течія, прибічники якої виступали за повернення Закарпаття до Угорщини
--	--

Карпатська Україна. «Карпатська Січ»	
30 вересня 1938 р.	Мюнхенська змова , яка поклала початок розчленуванню Чехо-Словаччини
23 жовтня 1938 р.	Надання автономії Підкарпатській Русі . Голова автономного уряду — А. Волошин
2 листопада 1938 р.	Віденський арбітраж , за рішенням якого частина території Закарпаття (Ужгород, Мукачево та кілька українських сіл) передавалася Угорщині
10 листопада 1938 р.	Зайняття угорськими військами відступлених областей; переїзд українського уряду до Хуста
Листопад 1938 р.	Створення «Карпатської Січі» — військової організації, головою якої був С. Росоха
Січень 1939 р.	Заснування з ініціативи А. Волошина політичної організації — Українського національного об'єднання , яке стояло на платформі створення суверенної держави
13 лютого 1939 р.	Вибори до парламенту — Союму Карпатської України, які завершилися перемогою прихильників суверенітету Закарпаття
14 березня 1939 р.	Початок окупації Закарпаття румунськими військами
15 березня 1939 р.	Проголошення незалежності Карпатської України. Обрання президентом Карпатської України А. Волошина . Перетворення Карпатської Січі на національну армію Карпатської України (начальник штабу — полковник М. Колодзінський). Збройний опір Карпатської Січі угорській армії. Відступ перед переважаючою угорською силою бійців Карпатської Січі до Румунії та Словаччини; видача їх румунами угорцям
Кінець березня 1939 р.	Остаточна окупація території Закарпаття угорськими військами

Основні тенденції та протиріччя розвитку культури на західноукраїнських землях

1. Культурне життя на західноукраїнських теренах в умовах іноземного панування.
2. Політичне та культурне життя української політичної еміграції.

РОЗДІЛ 6. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

«Українське питання» в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни	
Друга половина 1930-х рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Загострення міжнародних відносин і наростання загрози війни. • Належність українських етнічних територій напередодні Другої світової війни СРСР, Польщі, Румунії та Чехо-Словаччині, які мали різний соціально-економічний і політичний устрій. Це було важливим дестабілізуючим чинником політичного життя Європи і робило українське питання клубком серйозних суперечностей
Вересень 1938 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Поступки Англії та Франції А. Гітлеру при підписанні Мюнхенської угоди, які започаткували розчленування Чехо-Словаччини, у складі якої перебувало Закарпаття. • Передача за рішенням Віденського арбітражу значної частини Закарпаття Угорщині
Весна 1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Анулювання Німеччиною німецько-польського пакту про ненапад, що створювало передумови для війни з Польщею, у складі якої перебували Східна Галичина та інші західноукраїнські землі
Березень 1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Курс А. Гітлера на зближення з СРСР, який передбачав значні територіальні поступки СРСР, у тому числі й за рахунок українських етнічних земель

Радянсько-німецькі договори 1939 р.	
Пакт про ненапад та таємний протокол до нього (Пакт Молотова — Ріббентропа). 23 серпня 1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Зобов'язання сторін утримуватися від агресивних дій стосовно одна одної або будь-яких інших дій спільно з третіми державами, які б загрожували інтересам однієї зі сторін, що домовлялися. • Розмежування в таємному протоколі сфер інтересів обох держав у Східній Європі по лінії річок <i>Нарев—Вісла—Сян</i>; до сфери впливу СРСР потрапляла переважна частина західноукраїнських земель
Договір про дружбу і кордон та таємний протокол до нього. 28 вересня 1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Зникнення Польщі як держави на карті світу. • Встановлення кордону між сторонами по «лінії Керзона»: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Галичина й Західна Волинь</i> відійшли до СРСР; • <i>Лемківщина, Посяння, Холмщина, Підляшшя</i> опинилися в зоні німецької окупації. • Згода Німеччини на приєднання Радянським Союзом <i>Західної Білорусі, Литви, Латвії та Естонії</i>, а Радянського Союзу — на «повну свободу» дій Німеччини в Європі

Початок Другої світової війни. Окупація Червоною армією Східної Галичини, Волині, Північної Буковини, Хотинщини та Південної Бессарабії	
1 вересня 1939 р.	Вторгнення німецьких військ у межі Польщі; початок Другої світової війни

17 вересня 1939 р.	Вступ Червоної армії на територію Польщі згідно з попередніми домовленостями з Німеччиною; наступ на Галичину та Волинь військ Українського фронту під командуванням С. Тимошенка
22 вересня 1939 р.	Вступ радянських військ у Львів: протягом 12 днів радянські війська майже без боїв окупували Західну Україну. Ідеологічне виправдання радянського вторгнення в Польщу як кроку до споконвічного прагнення західних українців до єднання зі своїми східноукраїнськими братами. Створення радянською пропагандою розуміння приєднання Західної України як «золотого вересня», чому сприяло тривале польсько-українське протистояння в цьому регіоні
22 жовтня 1939 р.	Вибори до Народних Зборів Західної України (під контролем радянських військових), які наприкінці жовтня ухвалили Декларацію про входження Західної України до складу УРСР
Листопад 1939 р.	Затвердження закону про возз'єднання Західної України з УРСР у складі СРСР. Встановлення німецького контролю над <i>Лемківщиною</i> , <i>Холмщиною</i> та <i>Підляшшям</i> , переважно населених українцями, які увійшли до складу Польського генерал-губернаторства
26 червня 1940 р.	Нота Раднаркому СРСР до уряду Румунії з вимогою повернути <i>Бессарабію</i> та передати <i>Північну Буковину</i> на підставі того, що в листопаді 1918 р. Народне віче Буковини прийняло рішення про возз'єднання з Радянською Україною. Звернення Румунії до Німеччини про допомогу; запевнення Німеччиною Румунії щодо тимчасовості територіальних поступок СРСР
28 червня 1939 р.	Рішення коронної ради Румунії про поступки вимогам СРСР. Початок військової операції Червоної армії з метою примусової передачі Румунією Бессарабії та Північної Буковини до складу СРСР, яка отримала назву « <i>визвольний похід</i> »
2 серпня 1940 р.	Рішення Верховної Ради СРСР про прийняття <i>Бессарабії</i> та <i>Північної Буковини</i> до складу СРСР; <i>Північна Буковина</i> , <i>Хотинський</i> , <i>Аккерманський</i> та <i>Ізмаїльський</i> повіти увійшли до УРСР

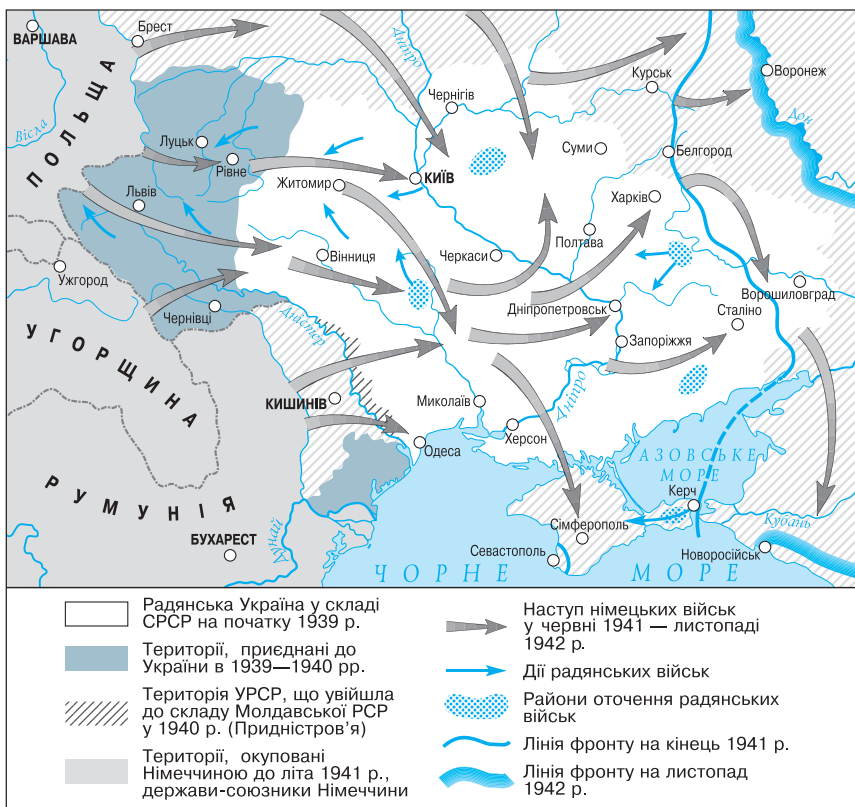
Радянізація нових територій. Масові політичні репресії 1939–1940 рр.

Визначення поняття	Радянізація — система заходів, спрямованих на встановлення радянської влади, побудову соціалістичного суспільства за економічною та політичною моделлю СРСР у західноукраїнських землях
Основні заходи	<ul style="list-style-type: none"> • Поширення радянського законодавства. • Направлення кадрів зі східних районів, переважно російськомовних. • Заборона всіх політичних партій, громадських, кооперативних, культурно-освітніх товариств; дозволена діяльність лише КП(б)У, комсомолу, радянських профспілок.

Основні заходи

- Розширення мережі навчальних закладів усіх рівнів; заснування бібліотек, клубів тощо.
- Українізація освіти, преси.
- Безкоштовне навчання та медичне обслуговування.
- Контроль партійно-радянського керівництва над усіма сферами життя.
- Командно-адміністративні методи впровадження радянської політики; нехтування місцевими особливостями та традиціями.
- Утиски церкви, особливо греко-католицької.
- Масові політичні репресії, жертвами яких став кожен десятий житель: депортації місцевого населення до Сибіру, Далекого Сходу; створення тюремної мережі (25 в'язниць, у яких на початок 1941 р. перебувало близько 25 тис. ув'язнених, головним чином студентів, учителів, лікарів, адвокатів, представників заможнішого населення); розстріли

Україна в роки Другої світової війни (1939–1942 рр.)

**Політичне та соціально-економічне становище в Україні
напередодні німецько-радянської війни**

- Збільшення обсягів видобутку вугілля, нарощування машинобудівної промисловості, хімічних підприємств, електроенергетики.
- Відставання підприємств легкої й харчової промисловості; загострення дефіциту продуктів харчування та товарів масового споживання.
- Використання села як донора для промисловості; встановлення для кожного працездатного колгоспника обов'язкового мінімуму трудоднів на рік, невиконання якого було підставою для репресій, навіть арештів.
- Значне зростання витрат на військові потреби.
- **1940 р.** — перехід підприємств на 7-денний робочий тиждень, скасування вихідних, заборона робітникам і службовцям самовільно залишати підприємства, використання примусової праці, суворе покарання за прогули, запізнення на роботу, за випуск недоброякісної продукції.
- Посилення репресій.
- Зростання потенціалу військових округів на території України (із 1939 до 1941 р. лише в Київському особливому військовому окрузі додатково було сформовано 18 стрілецьких та авіаційних дивізій, вісім механізованих корпусів).

**Бойові дії в 1941–1942 рр. Відступ Червоної армії.
Окупація України військами Німеччини та її союзниками**

1940 р.	Затвердження Гітлером плану «Барбаросса» — плану нападу на Радянський Союз, що передбачав «бліцкриг» («блискавичну війну»)
22 червня 1941 р.	Напад Німеччини на СРСР; бомбардування німецькою авіацією українських міст (<i>Рівне, Львів, Житомир, Київ</i> та ін.)
23—29 червня 1941 р.	Найбільша танкова битва початкового періоду війни в районі <i>Луцьк—Броди—Рівне</i> , у якій взяли участь з обох сторін близько 2 тис. танків (на тиждень затримала просування ворога)
30 червня — 11 липня 1941 р.	Відступ Червоної армії на обох фронтах: на Півдні німецько-румунські війська захопили <i>Північну Буковину</i> й <i>Бессарабію</i> та підійшли до Дністра; на Заході України захопили <i>Дрогобич, Львів, Луцьк, Рівне, Житомир</i> і наблизилися до <i>Києва</i>
11 липня — 22 вересня 1941 р.	Київська оборонна операція , яка в результаті некомпетентного керівництва Й. Сталіна та його оточення закінчилася катастрофою для Південно-Західного фронту: не дозволивши вчасно відвести війська з київського виступу й зайняти більш вдалу позицію для оборони, Ставка Верховного головнокомандування прирекла на загибель і полон понад 600 тис. осіб, які опинилися в оточенні; у «котлі» загинув командуючий фронтом М. Кирпонос
19 вересня 1941 р.	Гітлерівці зайняли Київ : оборона Києва тривала 71 день, вона надовго затримала німців і дала змогу провести евакуацію на схід людей і великих підприємств Лівобережжя та Донбасу

5 серпня — 16 жовтня 1941 р.	Оборона Одеси (протягом 73 днів захисники міста відтягували на себе 300-тисячну ворожу армію, завдаючи їй великих втрат; за наказом Ставки для посилення оборони Криму радянські війська організовано й непомітно для ворога евакуювалися з-під Одеси)
25 жовтня 1941 р.	Гітлерівці зайняли Харків ; до кінця жовтня була окупована значна частина Донбасу
30 жовтня 1941 р. — 4 липня 1942 р.	Оборона Севастополя , яка тривала 250 днів: радянські війська відбили три великі наступи ворога; оточені з моря та суші, потерпаючи від нестачі продовольства, води, медикаментів, вони мужньо боронили місто
16 листопада 1941 р.	Радянські війська залишили Крим (крім невеликого клаптика із Севастополем)
Кінець 1941 р.	Війська Південно-Західного фронту закріпилися на лінії Вовчанськ—Балаклея—Красний Лиман, а Південного — на лінії Артемівськ—Шахтарське—Большекрепінська
12—29 травня 1942 р.	Наступальна операція радянських військ під Харковом , наслідки якої були трагічними (у районі <i>Барвенківського виступу</i> в оточення потрапили три радянські армії; втрати становили близько 240 тис. осіб)
22 липня 1942 р.	Остаточна окупація території України німецькими військами після захоплення міста Свердловська Ворошиловградської (нині — Луганської) області: ціною величезних жертв, героїчного опору народу німецький план «блискавичної війни» був зірваний

Мобілізаційні заходи. Тактика «випаленої землі»

Визначення понять	<p>Мобілізація — комплекс заходів, здійснюваних з метою переведення економіки, діяльності органів державної влади, установ і організацій, збройних сил на функціонування в умовах воєнного часу.</p> <p>Евакуація — виведення з місцевості, що перебувала під загрозою нападу ворога, у тил населення, поранених, а також матеріальних засобів</p>
Основні заходи	<ul style="list-style-type: none"> • 26 червня 1941 р. — створення в Україні спеціальної комісії про евакуації на чолі з Д. Жилою; евакуація підприємств, колгоспів, наукових та культурно-освітніх установ, людей, цінностей. • Мобілізація до лав Червоної армії з УРСР понад 2 млн осіб. • Створення загонів народного ополчення із числа добровольців. • Спорудження оборонних укріплень. • Швидке налагодження виробництва в тилу; включення евакуйованого населення в роботу оборонних підприємств, наукових установ, сільськогосподарського виробництва в РСФСР, Казахстані, Узбекистані, Киргизії, Таджикистані, Туркменії та інших союзних республіках. • Використання тактики «випаленої землі» <ul style="list-style-type: none"> • наказ знищувати все, що не вдалося евакуювати у східні райони СРСР: устаткування заводів, колгоспну техніку, реманент, палити збіжжя;

Основні заходи	<ul style="list-style-type: none"> • знищення турбогенераторів, мостів, залізниць, автошляхів, продовольчих складів, тощо (руйнування греблі Дніпрогесу, що призвело до затоплення сільськогосподарських угідь та загибелі червоноармійців, які перебували поблизу; затоплення вугільних шахт тощо); • знищення об'єктів гірничопромислової, металургійної, машинобудівної промисловості. • Перебудова народного господарства на воєнний лад (збільшення обсягів випуску воєнної продукції)
----------------	--

Опір окупантам. Український визвольний рух

Розкол ОУН. А. Мельник. С. Бандера	<p>1940 р. — розкол оунівського руху на ОУН(М) на чолі з А. Мельником та ОУН(Б) на чолі з С. Бандерою: бандерівці робили ставку на власні сили й активні методи боротьби, а мельниківці покладали великі надії на Німеччину</p>
Проголошення Акта відновлення Української Держави	<ul style="list-style-type: none"> • 30 червня 1941 р. — проголошення з ініціативи ОУН(Б) Акта відновлення Української Держави. • Формування національного уряду на чолі з Я. Стецьком; створення оунівцями «похідних груп» з метою організації зі свідомих українців на українських землях органів місцевого самоуправління. • Арешт гестапівцями С. Бандери, Я. Стецька, а також близько 300 членів ОУН, із яких 15 були розстріляні. • Перехід оунівців до боротьби проти німецьких окупантів
«Поліська Січ». Т. Бульба (Боровець)	<ul style="list-style-type: none"> • Створення на Рівненщині Т. Бульбою (Боровцем) підпільної збройної формації «Поліська Січ». • Встановлення контролю над значними територіями на Волині та Поліссі, звільняючи їх від залишків частин Червоної армії і не допускаючи туди німецьку адміністрацію. • Розпуск «Поліської Січі» під тиском німецького командування

«Новий порядок»

Визначення поняття	<p>«Новий порядок» — окупаційний режим, встановлений гітлерівцями на загарбаних територіях, який вирізнявся особливою жорстокістю і масовими знищеннями мирних жителів</p>
Передумови	<p>1940 р. — підписання А. Гітлером плану «Ост», який передбачав перетворення України на аграрно-сировинний додаток рейху, життєвий простір для колонізації німців (протягом 30 років планувалося виселити 65 % населення України; на «землі, що звільнилися», переселити німців)</p>
Розчленування території України	<p>Знищення цілісності України, яка була розділена на чотири зони окупації:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Румунська провінція «Трансністрія» (Чернівецька та Ізмаїльська обл. УРСР, землі між Бугом і Дністром, центр — Тирасполь, згодом Одеса); • Дистрикт «Галичина» (Львівська, Дрогобицька, Станіславська й Тернопільська обл. УРСР у складі Польського генерал-губернаторства; центр — Львів);

Розчленування території України	<ul style="list-style-type: none"> • Рейхскомісаріат «Україна» (більша частина українських земель (крім прифронтових), Крим, Орловська область Росії, деякі райони Білорусії; центр — Рівне); рейхскомісар — Ерік Кох; • прифронтові райони (Донбас, Чернігівська, Сумська, Харківська обл.), підпорядковані військовому командуванню
Заходи «нового порядку»	<ul style="list-style-type: none"> • Скасування чинності радянського законодавства; введення німецького кримінального права. • Запровадження комендантської години. • Дискримінація українського населення • Економічний визиск України (вивезення до Німеччини устаткування, сировини, металу, продовольства і навіть родючих чорноземів)
Колабораціонізм	<p>Колабораціонізм — співпраця місцевого населення з окупантами:</p> <ul style="list-style-type: none"> • створення на підтримку окупаційній владі допоміжної адміністрації з місцевого населення: бургомістри в містах, голови в районах, старости в селах, допоміжна поліція; • формування добровольчих військових з'єднань: батальйонів «Нахтігаль» і «Роланд» з українців (присягали на вірність Україні); дивізії Ваффен-СС «Галичина»; використання німцями українських військових формувань як «гарматного м'яса»
Остарбайтери	<ul style="list-style-type: none"> • Використання праці остарбайтерів — робітників, вивезених зі східних окупованих територій на примусові роботи до Німеччини. • Вербування на початковому етапі добровольців шляхом поширення пропагандистських матеріалів у засобах масової інформації; нестерпні умови життя більшість остарбайтерів (мінімальна норма харчування, фізичне виснаження від надмірної праці, високий рівень смертності); перехід на початку 1943 р. до масових облав на молодь (вивезення з України від 2,2 до 2,7 млн осіб)
Масове знищення мирного населення. Військово-полонені	<ul style="list-style-type: none"> • Терор голодом в містах; обмеження постачання міст продовольством; масове знищення мирного населення, військовополонених (близько 2 млн осіб) у концтаборах. • Знищення цілих сіл (на Полтавщині повністю спалені села Обухівка, Олефіровка та ін.; у Чернігівській області — 23 села)
Голокост. Трагедія Бабиного Яру. Концтабори	<ul style="list-style-type: none"> • Голокост — знищення єврейського населення під час Другої світової війни (Бабин Яр у Києві, Дробицький Яр у Харкові тощо). • Створення на території Польщі шести концтаборів, обладнаних газовими камерами і крематоріями (<i>Треблінка, Собібор, Майданек, Освенцім, Белжець, Хелмно</i>), до яких, зокрема, вивозили євреїв із західних областей України; створення для євреїв перед їх знищенням системи гетто; знищення на території України близько 1,2—1,4 млн євреїв

<p>Праведники народів світу в Україні. О. Вітер</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Удостоєння парламентом Ізраїлю близько 2 тис. українців почесного звання «Праведник світу» за рятування євреїв у роки війни. • Удостоєння урядом Ізраїлю титулу «Праведних світу» О. Вітер (української релігійної діячки, мати-ігумені) за врятування єврейських дітей під час німецько-нацистської окупації
---	--

Опір окупантам

<p>Націоналістичний підпільний рух. Р. Шухевич</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 14 жовтня 1942 р. — створення Української повстанської армії (УПА) на чолі з Р. Шухевичем (Т. Чупринка), яка вела боротьбу проти німців, польської Армії Крайової та радянської влади: <ul style="list-style-type: none"> • розгортання бойових дій проти німецької армії; розгром таборів для військовополонених, теракти проти гітлерівського командування; • встановлення контролю над частиною Волині, Полісся, згодом над Галичиною та Черкащиною. • 1944 р. — створення Української головної визвольної ради (УГВР) — органу політичного керівництва українським визвольним рухом з метою розгортання збройного підпілля для боротьби проти німців і радянської влади; президент — К. Осмак, генеральний секретар — Р. Шухевич
<p>Українсько-польське протистояння</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1943 р. — трагедія Волині — етнічні чистки українського і польського населення, що здійснювалися УПА та польською Армією Крайовою: ОУН і УПА розглядали виселення (знищення) польського елемента на Волині та в Східній Галичині як усунення перешкоди до незалежності; Армія Крайова розглядала винищення українців як засіб ствердження польського права на ці землі. • Перетворення збройного протистояння між українцями і поляками на трагедію обох народів. • 1944 р. — відмова ОУН від антипольських акцій, пошук порозуміння з Армією Крайовою з метою спільної боротьби проти радянських окупантів
<p>Радянський партизанський рух. С. Ковпак</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Кінець 1941 р. — утворення радянських загонів партизанів під Черніговом, Сумами та Брянськом; приєднання до них групи радянських військ, які прорвалися з оточення під Києвом. • Відомі командири партизанських загонів — С. Ковпак, О. Федоров, М. Попудренко, М. Наумов, О. Сабуров. • Форми боротьби: <ul style="list-style-type: none"> • збір розвідувальних даних; • диверсії на комунікаціях ворога, знищення ліній зв'язку, доріг, мостів (1943 р. — «рейкова війна»); • розгром ворожих штабів, гарнізонів, комендатур тощо; • поширення листівок із закликами до боротьби проти окупантів; • визволення військовополонених, порятунок людей від вивезення на роботи до Німеччини; • рейди в тил ворога (червень-жовтень 1943 р. — Карпатський рейд С. Ковпака (із Путивля через Волинь у Карпати) з метою виведення з ладу нафтопромислів та поширення політичного впливу радянської влади в Західній Україні; 1943 р. — рейди М. Наумова (на півдні України), Н. Мельника та О. Федорова (Правобережжя й Волинь) та ін.).

УШПР	<ul style="list-style-type: none"> • 1942 р. — створення Українського штабу партизанського руху (УШПР) на чолі з Т. Строкачем; зміцнення зв'язків між керівним центром та окремими загонами (забезпечення партизан зброєю, продовольством, медикаментами); узгодження дій партизанських загонів із військовими операціями Червоної армії
<p>У результаті: Рух Опору в Україні в роки Другої світової війни вів боротьбу як проти нацистських окупантів, так і за створення Української держави; комуністичний і націоналістичний, партизанський та підпільний рухи наближали час перемоги; однак вони залишалися на різних політичних позиціях, тому радянські війська й УПА перебували у стані відкритої війни, що розгорнулася в 1944 р. і тривала до середини 1950-х рр.</p>	

Визволення території України		
Бойові дії взимку 1942—1943 рр.	18 грудня 1942 р.	Звільнення першого населеного пункту УРСР — с. Півнівки Ворошиловградської (Луганської) області під час Сталінградської битви
	Січень — початок березня 1943 р.	Наступальні операції радянських військ, у ході яких було звільнено значну частину Донбасу, 16 лютого — перший раз було звільнено Харків
	19 лютого — 25 березня 1943 р.	Контрнаступ німців із району Краснограда та Красноармійська Харківської області, знову втративши Харків та Белгород, радянські війська героїчними зусиллями зупинили ворога
Бої на Лівобережжі влітку-восени 1943 р.	5 липня — 23 серпня 1943 р.	Курська битва , у ході якої було визволено Лівобережну Україну та Донбас
	23 серпня 1943 р.	Остаточне звільнення Харкова
Битва за Дніпро	Серпень 1943 р.	Зведення «Східного валу» — німецьких оборонних укріплень на Правому березі Дніпра
	Вересень — листопад 1943 р.	Битва за Дніпро , яка розпочалася з Лютизького плацдарму; великі людські втрати під час форсування Дніпра
	6 листопада 1943 р.	Визволення Києва
Вигнання німецьких військ та їх союзників із Правобережної та Південної України	Грудень 1943 р.	Загальний наступ радянських військ у Правобережній Україні на 1400-кілометровій смузі від Полісся до Чорного моря
	24 грудня 1943 — 14 січня 1944 р.	Житомирсько-Бердичівська операція, унаслідок якої війська 1-го Українського фронту майже повністю очистили від німців Житомирську, частково Київську, Вінницьку і Рівненську області; втрати німців — 72 тис. солдатів і офіцерів

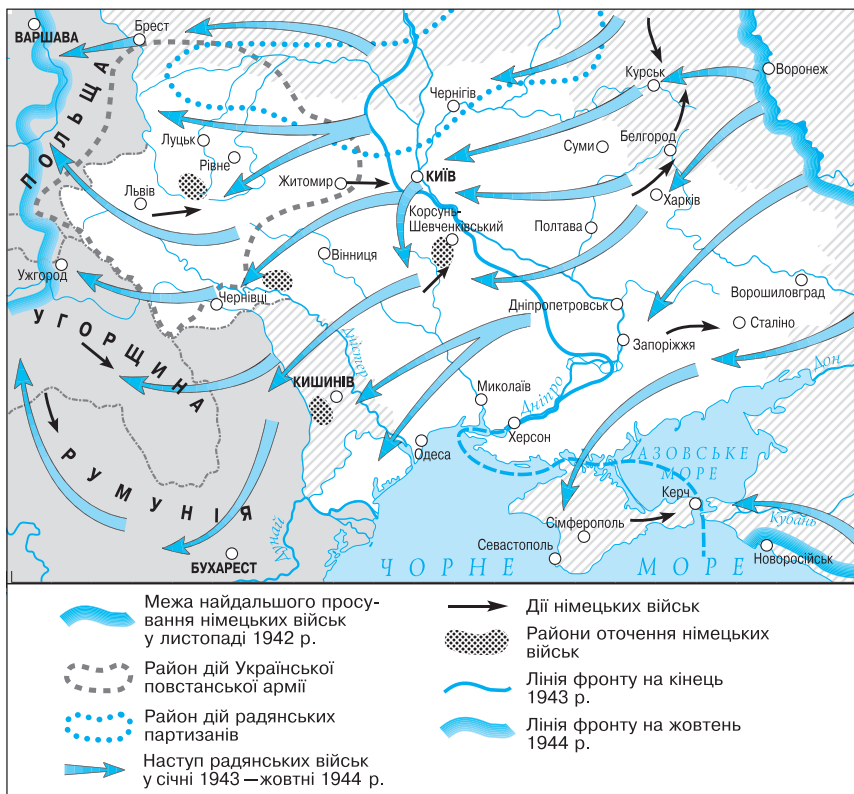
Вигнання німецьких військ та їх союзників із Правобережної та Південної України	24 січня — 17 лютого 1944 р.	Корсунь-Шевченківська операція («Сталінград на Дніпрі»), проведена військами 1-го і 2-го Українських фронтів; у «котлі» опинилося 11 ворожих дивізій; втрати німців — 73 тис. солдатів і офіцерів, із них 18,2 тис. потрапили у полон. Рівненсько-Луцька операція, під час якої було звільнено 200 населених пунктів, у полон захоплено 2 тис. солдатів і офіцерів противника
	30 січня — 29 лютого 1944 р.	Нікопольсько-Криворізька операція, проведена силами 3-го і 4-го Українських фронтів: розгром 12-ти дивізій противника
	8 квітня — 12 травня 1944 р.	Кримська операція, проведена військами 4-го Українського фронту, яка завершилася повним розгромом 17-ї німецької армії; фашисти втратили 100 тис. солдатів і офіцерів, 61,5 тис. із яких потрапили у полон
Завершення бойових дій на території України	4 березня — 17 квітня 1944 р.	Проскурівсько-Чернівецька операція; вихід 2-го Українського фронту на кордон із Румунією, 1-го Українського — на кордон із Чехословаччиною
	13 липня — 29 серпня 1944 р.	Львівсько-Сандомирська операція: розгром під Бродами восьми німецьких дивізій, визволення Львова, вступ Червоної армії на територію Польщі
	20—29 серпня 1944 р.	Ясько-Кишинівська операція: визволення Ізмаїльської області України та Молдови
	8 жовтня 1944 р.	Визволення останнього населеного пункту УРСР — с. Лавочне Дрогобицької області
	8 вересня — 28 жовтня 1944 р.	Карпатсько-Ужгородська операція: визволення військами 4-го Українського фронту Закарпаття
	28 жовтня 1944 р.	Остаточне визволення території України
	За 1944 р. на теренах України було здійснено 35 військових операцій	
Завершення Другої світової війни	<ul style="list-style-type: none"> • Квітень-травень 1945 р. — Берлінська операція, яка завершила розгром гітлерівської Німеччини: <ul style="list-style-type: none"> • 20 квітня 1945 р. — встановлення Прапора Перемоги на даху німецького Рейхстагу; участь у цій операції українця О. Береста (удостоєний звання Героя України у 2005 р. наказом Президента України В. Ющенка); • 2 травня 1945 р. — капітуляція Берлінського гарнізону; • 8 травня 1945 р. — підписання Акта про беззастережну капітуляцію Німеччини; День пам'яті та примирення (встановлений Указом Президента України П. Порошенка від 24 березня 2015 р.), метою відзначення якого є «гідне вшанування 	

Завершення Другої світової війни

подвигу українського народу, його визначного внеску в перемогу Антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні та висловлення поваги всім борцям проти нацизму».

- 2 вересня 1945 р. — капітуляція Японії, яку приймав український радянський військовий діяч, Герой України, генерал-лейтенант **К. Дерев'янку**; завершення Другої світової війни

Україна в роки Другої світової війни (1943–1944 рр.)

Депортація з Криму кримських татар та інших народів

Визначення поняття	Депортація — вигнання, висилка з постійного місця проживання або держави окремих осіб або народів
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • 18 травня 1944 р. — примусове виселення кримськотатарського населення Кримської АРСР, проведене НКВС; офіційна причина депортації — співпраця кримських татар із нацистською Німеччиною під час війни. • Виселення до Середньої Азії 238,5 тис. осіб, із яких 86 % становили жінки й діти.

<p>Перебіг подій</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ліквідація Кримської АРСР і перетворення її на область. • Депортація з Криму грецького, вірменського, а згодом і болгарського населення. • Скорочення кількості населення Криму з 1196 до 351 тис. осіб. • 1989 р. — визнання Верховною Радою СРСР депортації незаконною і злочинною
----------------------	--

Українці у військових формуваннях держав Об'єднаних Націй у роки Другої світової війни

<p>Українці у військових формуваннях Польщі та Чехословаччини</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Участь у воєнних діях проти вермахту 120 тис. українців у складі Війська Польського; перебування на польській службі кількох десятків ветеранів українських армій 1917—1920 рр. Після поразки Польщі в 1939 р. українці продовжили воювати у складі польських збройних сил під радянським і британським командуванням. • Служба українців у складі 1-го Чехословацького корпусу під командуванням Людвіга Свободи
<p>Українці у військових формуваннях Канади та США</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Неоднозначне сприйняття українською діаспорою в Канаді початку Другої світової війни: <ul style="list-style-type: none"> • панування в середовищі прорадянського українства антигітлерівських настроїв; • сподівання в націоналістичних колах на те, що підтримка Німеччини створить можливість відновити українську державність; ув'язнення окремих осіб української громади, які поділяли пронимецьку позицію. • Широкий доступ до Збройних сил Канади українців з приєднанням країни до антигітлерівської коаліції: за різними джерелами в канадській армії служило від 35 до 50 тис. українців (11,4 % канадських українців), які проходили службу як на американському континенті, так і в Гонконгу, де втрати серед українців досягли 34 %. • Негативне ставлення держадміністрації США до американських українців, які сповідували радикальні націоналістичні погляди. • Активна участь американців українського походження у воєнних діях у Тихоокеанському регіоні, у Малій Азії, Північній Африці, Європі, у поставках до СРСР по ленд-лізу, в операції «Оверлорд» тощо
<p>Українці у військових формуваннях Великої Британії та Франції</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Байдуже сприйняття британським урядом визвольних тенденцій в українському русі: засудження терористичних дій українських націоналістів проти польських владних структур, співробітництва ОУН з Німеччиною. • Формування Українського легіону у Франції. • Участь 5 тис. українців, які гуртувалися навколо Українського Народного Союзу, у складі Іноземного легіону в усіх великих битвах: <ul style="list-style-type: none"> • за Фландрію, під Седаном, на Сомі (травень 1940 р.); • на Сені, під Марною, Луарою, Соною (червень 1940 р.).

Українці у військових формуваннях Великої Британії та Франції	<ul style="list-style-type: none"> • Формування в таборі французького руху Опору окремих українських підрозділів: курінь ім. І. Богуна, курінь ім. Т. Шевченка (у складі 30-ї піхотної дивізії СС були кинуті проти «макі», але в серпні 1944 р. перейшли на їхній бік); підрозділ поручика Круковського (сформований із тих, хто втік з української дивізії «Галичина», яка в 1944 р. проходила підготовку у Франції)
---	---

«Українське питання» на Ялтинській та Потсдамській конференціях

Ялтинська конференція (4—11 лютого 1945 р.)	<p>Остаточне узгодження лінії радянсько-польського кордону, який мав проходити вздовж «лінії Керзона» з відхиленнями від неї на користь Польщі.</p> <p>Прийняття рішення про скликання в Сан-Франциско 25 квітня 1945 р. міжнародної конференції для створення ООН; включення до числа засновників ООН України</p>
Потсдамська конференція (17 липня — 2 серпня 1945 р.)	<p>Згода союзників визнати кордони СРСР, встановлені станом на 22 червня 1941 р. (з деякими змінами на користь Польщі); таким чином у складі СРСР залишилися Бессарабія та Північна Буковина</p>

Ціна війни

- Перебування у лавах радянських збройних сил, що воювали з фашизмом, 6 млн осіб (кожен 5-й воїн з України); 3 млн із них загинули, кожен другий повернувся інвалідом.
- Самовіддана праця в роки війни 16 тис. лікарів з України.
- Участь 120 тис. українців у складі військ США, Канади, Франції, польських та чехословацьких формувань.
- Втрата Україною п'ятої частини населення (окупантами було знищено 366 тис. військовополонених, 3,9 млн мирних жителів).
- Знищення в роки війни 16 150 підприємств, 27 910 колгоспів, 872 радгоспів, 1300 МТС; було зруйновано і спалено 714 міст і селищ, понад 28 тис. сіл, 647 тис. житлових будинків.
- Прямі збитки, заподіяні німецько-фашистськими загарбниками, — 285 млрд крб.

Культура в роки війни

1. Освіта і наука.
2. Література.
3. Образотворче мистецтво.
4. Музика та кінематограф.

РОЗДІЛ 1. УКРАЇНА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

**Посилення радянської влади та репресії у західних областях УРСР.
Обмін населенням між Польщею й УРСР. Масові депортації (1944—1946 рр.)**

Заходи уряду	<ul style="list-style-type: none"> Відновлення радянської влади після закінчення війни. Створення за короткий час радянського, партійного, господарського і карально-репресивного апаратів, які контролювали всі сфери життя. Недовіра місцевим керівним кадрам; направлення зі східних регіонів України на постійну роботу фахівців, партійних діячів
Індустріалізація	<ul style="list-style-type: none"> Націоналізація промисловості й транспорту. Проведення індустріалізації: великі капіталовкладення та швидкі темпи розвитку промисловості; відбудова та реконструкція традиційних галузей — нафтогазової та лісозаготівельної; розвиток нових галузей — машинобудівної, металообробної, приладобудівної та ін.; повільний розвиток харчової та легкої промисловості
Колективізація	<ul style="list-style-type: none"> Конфіскація великих маєтків, передача землі безземельним та малоземельним селянам. Проведення суцільної примусової колективізації. Організація політвідділів МТС. Застосування примусових методів — шантаж, залякування, неврахування місцевої специфіки тощо. Незадоволення селянства, опір

Масові депортації. Операції «Вісла» та «Захід»

1944—1946 р. — «обмін населенням» між СРСР і Польщею: депортація поляків із Галичини і Волині до Польщі, українців Закарпаття (Холмщини, Лемківщини, Надсяння) — до УРСР

Назва	Операція «Вісла»	Операція «Захід»
Дата проведення	28 квітня — 28 серпня 1947 р.	21 жовтня 1947 р.
Мета	«Очищення» території Закарпаття від автохтонного українського населення; асиміляція українців у польському середовищі; знищення баз діяльності ОУН-УПА	Послаблення українського визвольного руху на Західній Україні, придушення опору селян політиці колективізації, передача майна виселенців колгоспам
Здійснення	Депортації українського населення <i>Закарпаття</i> на захід і північ Польщі; примусове переселення в ході операції близько 150 тис. українців; узгодження операції з радянським керівництвом; великі втрати УПА	Вересень 1947 р. — указ Ради Міністрів СРСР про виселення із західних областей УРСР до Сибіру членів родин «оунівців» і <i>«активних бандитів, заарештованих та вбитих у боях»</i> . Виселення протягом доби 76 тис. осіб

Ліквідація УГКЦ у 1946–1949 рр.	
1 листопада 1944 р.	Смерть митрополита А. Шептицького , обрання його наступником Й. Сліпого
Квітень 1945 р.	Арешт значної кількості єпископів УГКЦ на чолі з митрополитом Й. Сліпим
8–10 березня 1946 р.	Проведення Львівського собору , який скасував Берестейську церковну унію 1596 р. і проголосив об'єднання греко-католицької церкви з російською православною церквою; ліквідація УГКЦ; репресії щодо священників, які не приєдналися до нової церкви (заарештовано і засуджено 330 осіб)
1949 р.	Об'єднання Мукачівської єпархії греко-католиків (Закарпаття) з Руською православною церквою. Перехід УГКЦ у підпілля

Український визвольний рух у 1944–1950-х рр. Василь Кук. Велика блокада	
Причини	Насильницька колективізація. Масові депортації. Репресії проти греко-католицької церкви. Жорстоке винищення політичних в'язнів
I етап (1944–1946 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> Спроба утримати під своїм контролем великі території, ведення боїв значними силами із застосуванням артилерії й мінометів. Направлення у західні регіони України регулярних частин армії та НКВС; формування із місцевого населення підрозділів для боротьби з ОУН-УПА. 1945–1946 рр. — Велика блокада УПА, у межах якої на території <i>Рівненської, Волинської, Львівської, Дрогобицької, Станіславівської та Чернівецької</i> областей практично в кожному селі було розміщено війська НКВС з метою не допустити допомоги населення загонам УПА
II етап (1947–1950-ті рр.)	<ul style="list-style-type: none"> Зміна тактики: розділення УПА на невеликі мобільні групи, ведення боротьби партизанськими методами. 1950 р. — загибель Р. Шухевича, обрання головнокомандувачем УПА В. Кука; спад організованого опору (хоча окремі оунівські групи було викрито лише в 1960-ті рр.)

Україна — співзасновниця ООН. Участь УРСР в міжнародних організаціях	
Створення Міністерства закордонних справ УРСР	<ul style="list-style-type: none"> Відновлення зовнішньополітичного представництва УРСР (це рішення було суто пропагандистською акцією): 1944 р. — створення Наркомату закордонних справ (НКЗС) на чолі з О. Корнійчуком, якого згодом замінив Д. Мануїльський; погодження українськими дипломатами своїх дій з Наркоматом (згодом Міністерством) закордонних справ СРСР; відсутність у НКЗС УРСР права самостійно встановлювати дипломатичні зв'язки з іншими країнами; вирішення питання про вступ України в міжнародні відносини союзним центром; відсутність українських посольств у зарубіжних країнах

<p>Діяльність України в ООН та інших міжнародних організаціях</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1945 р. — включення України до складу 47 країн-засновників ООН разом із Білорусією та СРСР; участь української делегації в розробці та прийнятті статуту ООН. • 1946 р. — обрання УРСР до складу Економічної і Соціальної Рад (на один рік). • 1946 р. — участь УРСР у роботі Паризької мирної конференції з підписання договорів із колишніми союзниками Німеччини; підпис української делегації під мирними договорами з Болгарією, Італією, Румунією, Угорщиною, Фінляндією. • 1947 р. — УРСР стала членом Економічної комісії ООН у Європі. • 1948—1949 рр. — Україна — непостійний член Ради Безпеки ООН. • Україна увійшла до складу: Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародного союзу електров'язку, Всесвітньої метеорологічної організації, Всесвітнього поштового союзу, ЮНЕСКО — організації ООН з питань освіти, науки та культури
---	--

Встановлення кордонів УРСР у міжнародних договорах. Обмін територіями 1951 р.

<p>Встановлення кордону з Польщею</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1944 р. — Люблінська угода між урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення, за якою частина українських земель (<i>Холмщина, Лемківщина, Надсяння, частина Підляшшя</i>) з населенням майже 800 тис. українців передавалася Польщі (таким чином сталінське керівництво намагалось підтримати прорадянський польський уряд та змінити негативне ставлення польського населення до радянської влади, спричинене подіями 1939 р.). • 1945 р. — договір про радянсько-польський кордон, який встановлювався по «<i>лінії Керзона</i>» з відхиленням на схід (на користь Польщі) на 5—8 км, а в окремих районах навіть на 17—30 км. • 1951 р. — обмін на прохання Польщі прикордонними ділянками (до Львівської області відійшли землі в районі <i>м. Кристинополя</i>, а до Польщі — територія довкола <i>м. Нижні Устрики</i> Дрогобицького району)
<p>Встановлення кордону з Чехо-Словаччиною</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1944 р. — схвалення з'їздом Народних комітетів Закарпаття в м. Мукачево Маніфесту про возз'єднання Закарпатської України з УРСР. • 1945 р. — договір між ЧСР і СРСР, який юридично закріпив рішення з'їзду в Мукачево. • 1946 р. — указ Президії Верховної ради СРСР про утворення у складі УРСР Закарпатської області
<p>Встановлення кордону з Румунією</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1947 р. — підписання радянсько-румунського договору, за яким до УРСР відходили <i>Північна Буковина, Хотинщина, Ізмаїльщина</i> (закріплювалися кордони, встановлені в 1940 р.). • 1948 р. — передача Румунією Радянському Союзу острова Зміїний і частини дельти Дунаю
<p>Наслідки врегулювання територіальних питань</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Остаточне встановлення та юридичне закріплення кордонів республіки. • Збільшення території УРСР. • Демографічні зміни у складі населення. • Об'єднання українських земель у кордонах однієї держави

Внутрішньополітична й економічна ситуація УРСР

Внутрішньополітична ситуація	<ul style="list-style-type: none">• Відновлення режиму одноосібної влади Й. Сталіна.• Відсутність в Україні будь-якої самостійної політики.• Заміна національних кадрів у радянському та партійному апаратах вихідцями з Росії та інших республік СРСР.• Відсутність демократії та свобод громадян.• Відновлення репресій (пік репресій в Україні припав на 1947 р.).• Підпорядкування політичному центру діяльності перших секретарів ЦК КП(б)У: М. Хрущов (1943—1946 та 1948—1949 рр.); Л. Каганович (1947 р.); А. Мельников (1950—1953 рр.);• 1952 р. — перейменування ВКП(б) на КПРС; КП(б)У на КПУ
Економічна ситуація	<ul style="list-style-type: none">• Великі масштаби збитків, нанесених війною; значно більші масштаби відбудовчих робіт, ніж у будь-якій іншій країні Європи.• Відбудова спалених та зруйнованих міст і селищ, водогонів, налагодження роботи міського транспорту, комунальних служб.• Відновлення інфраструктури.• Відновлення міського житлового фонду переважно за рахунок держави або великих державних підприємств, тоді як селяни відбудовувалися власними силами.• Серпень 1946 р. — прийняття четвертого п'ятирічного плану відбудови й розвитку народного господарства на 1946—1950 рр.• Проблема капіталовкладень: відмова від плану Маршалла, розрахунок лише на внутрішні резерви.• Організація державного механізму «мобілізації коштів населення»: збільшення сільськогосподарського податку, підвищення прибуткового податку з населення, введення нового податку на неодружених тощо.• Нестача робочої сили, особливо кваліфікованої.• Низький рівень життя населення: нестача продуктів харчування, одягу, інших товарів першої необхідності; карткова система.• Забезпечення селян продуктами харчування за рахунок власного підсобного господарства.• Ускладнення процесу відбудови через голод 1946—1947 рр.

Особливості відбудовчого процесу

Промисловість	<ul style="list-style-type: none">• Розвиток важкої промисловості, яка відбудовувалася за рахунок легкої, сільського господарства, науки і культури:<ul style="list-style-type: none">• відновлення роботи 22 доменних, 43 мартенівських печей і 46 прокатних станів тощо;• початок функціонування реконструйованих металургійних заводів «Азовсталь», «Запоріжсталь», Краматорський, Єнакієвський тощо;• поповнення промислового потенціалу низкою нових підприємств.• Приділення особливої уваги розвитку паливно-енергетичної галузі (будівництво Каховської ГЕС).• Зростання обсягів видобутку вугілля, нафти, газу.• Посилення диспропорції на користь військово-промислового комплексу (ВПК).• Повільне впровадження досягнень науково-технічного прогресу (підприємства працювали за старими технологіями, висока енергота матеріаломісткість виробів тощо).• Важливий чинник відбудови — ентузіазм народу (90 % працюючих охоплені різними формами соціалістичного змагання)
---------------	---

Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Відновлення колгоспної системи. • Надзвичайно складні умови відбудови; скорочення посівних площ, поголів'я худоби, нестача робочих рук, техніки. • Фінансування за залишковим принципом; мізерні капіталовкладення (7 % від загального обсягу асигнувань). • Покладення на повоєнне село виконання таких завдань: забезпечення потреб промисловості в сировині; вирішення проблеми постачання міст продовольством; вирощування сільгосппродукції для експорту її до країн Східної Європи. • Важке становище селян: мізерна оплата праці за трудоднями, відсутність пенсій; високі податки на підсобне господарство; відсутність паспортів тощо. • Посилення тиску на село, з використанням традиційних командних методів: <ul style="list-style-type: none"> • 1946 р. — кампанія в справі ліквідації порушень колгоспного статуту; • 1948 р. — указ «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадянський, паразитичний спосіб життя»; • 1950 р. — кампанія укрупнення колгоспів
-----------------------	---

Масовий голод 1946–1947 рр.	
Причини та передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Спустошення країни внаслідок війни; відбудова промисловості за рахунок сільського господарства. • Розширення посівних площ; завищення плану хлібозаготівель для України (із 340 на початку року до 362 млн пудів влітку 1946 р.). • Посуха 1946 р. • Продаж хліба за кордон та безкоштовна передача його країнам «соцтабору» у формі «братерської» допомоги
Заходи влади	<ul style="list-style-type: none"> • Невизнання факту голоду. • Репресивні заходи щодо селян: <ul style="list-style-type: none"> • 1947 р. — ухвалення указів «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна» та «Про посилення охорони особистої власності громадян»; • відновлення дії закону «Про н'ять колосків» від 7 серпня 1932 р. • Передача державою навесні 1947 р. колгоспам 60 тис. т зерна для посівної кампанії (це було запізно, але дало змогу врятувати від смерті 3,4 млн селян). • Створення 4 тис. їдалень з одноразовим харчуванням
Масштаби та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Охоплення голодом більшої частини східних і південних областей України. • Великі людські втрати (1 млн осіб): найбільше загинули у Харківській, Запорізькій, Ворошиловградській, Сталінській та Одеській областях

Ідеологічні кампанії. «Чистки» творчої інтелігенції

Визначення поняття	«Ждановщина» — ідеологічна кампанія в СРСР, розгорнута в 1946—1949 рр. у галузі науки, літератури, культури та мистецтва, у ході якої нищівній критиці було піддано діяльність інститутів історії України та історії української літератури, творчих спілок, редакцій газет і журналів, видавничих діячів української культури (назва походить від прізвища секретаря ЦК ВКП(б) з питань ідеології А. Жданова)
Мета	Посилення контролю над творчими процесами в галузі культури, придушення національно-визвольного руху
Дії влади	<ul style="list-style-type: none"> • Переслідування національної культури під проводом Л. Кагановича; заклик драматурга О. Корнійчука до боротьби з «бацилами націоналізму». • Видання постанов ЦК КП(б)У: «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури»; «Про журнал сатири і гумору “Перець”»; «Про журнал “Вітчизна”»; «Про журнал “Дніпро”». • Звинувачення в політичних помилках, відході від радянської ідеології Остапа Вишні. • Звинувачення в націоналістичних ухилах М. Рильського (за твори «Мандрівка в молодість», «Київські октави»), Ю. Яновського (за роман «Жива вода»), І. Сенченка (за повість «Його покоління»), О. Довженка (за кіносценарій «Україна в огні») та інших; критика В. Сосюри за вірш «Любіть Україну». • 1948 р. — розгортання боротьби з космополітизмом — переслідування літературних і театральних критиків, переважно євреїв за національність; звинувачення діячів єврейської інтелігенції в антипатріотизмі, «<i>низькопоклонстві</i>» перед буржуазною культурою Заходу, у намаганні здійснити «<i>змову</i>» в інтересах міжнародного імперіалізму й сіонізму; звільнення євреїв з освітніх закладів, наукових установ
Наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Придушення паростків відродження української культури після війни. • Гальмування розвитку науки, літератури і мистецтва в країні. • Обмеження свободи творчості; перетворення літературної критики на засіб утримання митців у межах офіційної ідеології. • Ізоляція від надбань західної культури. • Зміцнення тоталітарного режиму

Культура в перші повоєнні роки (1945 – перша половина 1950-х рр.)

1. Відбудова системи освіти.
2. Наука.
3. Література.
4. Образотворче мистецтво.
5. Музика.
6. Кінематограф.

Внутрішньополітична ситуація в УРСР у першій половині 1950-х рр.

- 5 березня 1953 р. — смерть Й. Сталіна.
- Розгортання боротьби за владу вищого партійного керівництва.
- Тимчасове «колективне керівництво» — розподіл найвищих посад між найближчими соратниками Й. Сталіна: Г. Маленков — Голова Ради Міністрів СРСР, М. Хрущов — Перший Секретар ЦК КПРС, Л. Берія — Голова Міністерства внутрішніх справ і держбезпеки.
- Нетривалість такого компромісу; пошук слушної нагоди позбутися конкурентів: 1953 р. — арешт Л. Берії за звинуваченням у шпигунстві й підготовці державного перевороту та його таємна страта; арешт і страта Міністра внутрішніх справ УРСР П. Мешика та його заступника.
- Втома суспільства від жорстокості сталінського режиму; необхідність змін:
 - 1953 р. — звільнення з посади першого секретаря КПУ Л. Мельникова, обрання — **О. Кириченка** (уперше українець за походженням обійняв таку високу посаду);
 - перемога у боротьбі за владу в Кремлі М. Хрущова, що стала можливою і завдяки українському керівництву.
- 1957 р. — виступ групи колишніх активних учасників сталінської політики (Г. Маленков, В. Молотов, Л. Каганович, К. Ворошилов, М. Булганін) проти підриву «керівної ролі партії»; винесення на засіданні Президії ЦК КПРС питання про відставку М. Хрущова; важлива роль у протистоянні керівників силових структур Г. Жукова (армія), І. Серова (КДБ).
- Червень 1957 р. — засудження Пленумом ЦК КПРС діяльності опозиціонерів (згодом вони були зміщені з високих державних посад).
- Проведення М. Хрущовим для зміцнення свого становища кадрових перестановок:
 - листопад 1957 р. — звільнення Г. Жукова від обов'язків Міністра оборони; призначення на цю посаду уродженця України маршала Р. Малиновського;
 - грудень 1957 р. — переведення до Москви на посаду секретаря КПРС О. Кириченка; призначення першим секретарем ЦК КПУ М. Підгорного;
 - 1958 р. — усунення з посади Голови Ради Міністрів СРСР М. Булганіна; цю посаду обійняв М. Хрущов, одночасно залишаючись керівником ЦК КПРС;
 - 1960 р. — призначення на посаду голови Президії Верховної Ради СРСР Л. Брежнєва.
- 1961 р. — XXII з'їзд КПРС, на якому М. Хрущов остаточно розгромив своїх політичних конкурентів, намагаючись подати цей процес як серйозні зрушення у демократизації радянського суспільства.

Стан промисловості та сільського господарства. Військово-промисловий комплекс

Промисловість

- **1950-ті рр.** — чільне місце України у паливно-енергетичній галузі, металургії, машинобудуванні та ВПК.
- Зростання обсягів видобутку вугілля, нафти, газу (розробка нових газових родовищ у Полтавській і Харківській областях).
- Зростання енергетичної бази.
- Збереження перекосу в бік важкої промисловості.
- Екстенсивний характер виробництва, використання застарілих технологій, технічне відставання промисловості України, як і всього СРСР, у більшості галузей; повільне впровадження новітніх досягнень науки і техніки.
- Кінець 1950-х рр. — уповільнення темпів розвитку промисловості

Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення уваги керівництва країни до розвитку сільського господарства. • 1953 р. — пленум КПРС, який констатував кризовий стан сільського господарства та започаткував низку реформ в аграрному секторі: <ul style="list-style-type: none"> • збільшення капіталовкладень; зменшення оподаткування; • забезпечення села кадрами; • списання заборгованості колгоспів; • збільшення заготівельно-закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію; • заохочення особистого підсобного господарства (зменшення податків, їх тверда сума та відповідність розмірам господарства)
Військово-промисловий комплекс	<ul style="list-style-type: none"> • Формування потужного військово-промислового комплексу (ВПК) — сукупності промислових підприємств, науково-дослідних центрів, підрозділів збройних сил та державних установ і організацій, які забезпечують військові потреби держави, виготовляють озброєння і все необхідне для їхнього виробництва. • Нарощування потужностей ВПК у зв'язку з «холодною війною». • Україна — один із найважливіших виробників зброї, військової техніки; виконання замовлень кращими підприємствами, де концентрувалися найкваліфікованіші робітники, інженерно-технічні працівники, вчені

Участь українців у повстаннях у сталінських концтаборах	
Причини повстань	<ul style="list-style-type: none"> • Деспотичні умови утримання; жорстке ставлення адміністрації. • Повна ізоляція від рідних. • Безпідставні звинувачення
Види опору	Голодування, відмова працювати, втечі, повстання
Вимоги	<ul style="list-style-type: none"> • Скасування особливого, каторжного режиму утримання. • Припинення свавілля адміністрації; оплата праці політв'язнів. • Відновлення дострокового звільнення. • Скасування обмеження листування. • Перегляд справ політичних в'язнів, їхня амністія
Повстання	<ul style="list-style-type: none"> • 1953 р. — Норильське повстання «Горлаг» (керівники: Є. Грицяк, Д. Шумук, С. Семенюк; гасла: «<i>Свобода народам і людині</i>», «<i>Воля або смерть</i>»); • 1953 р. — Воркутинське повстання (гасло: «<i>Вугілля — Батьківщині, нам — свободу!</i>»; жертви: убито 32 українці); • 1954 р. — Кенгірське повстання «Степлаг» (серед повстанців було близько 46 % українців)
Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Послаблення режиму. • Будівництво приміщень з кількома кімнатами для побачень. • Скасування обмеження на листування всередині країни. • Скасування спеціальних нашивок на одязі політв'язнів

XX з'їзд КПРС

Дата проведення	14—25 лютого 1956 р. — XX з'їзд КПРС, на якому М. Хрущов виступив із закритою доповіддю «Про культ особи Й. Сталіна та його наслідки»
Зміст доповіді М. Хрущова	<ul style="list-style-type: none"> • Критика сталінської політики як хибної та злочинної через організацію масових репресій, депортацію народів під час війни, використання незаконних методів слідства тощо. • Визначення початком злочинної політики 1934 р., тобто не ставилися під сумнів методи проведення колективізації, голодомор 1932—1933 рр. тощо
Історичне значення та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • 30 червня 1956 р. — постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків». • Критика особи, а не системи, яка її породила (причинами появи культу Й. Сталіна називали його риси характеру, гостру боротьбу з капіталістичним оточенням тощо). • Небажання правлячої верхівки розділити відповідальність за вчинені злочини; незмінність партійних засад. • Політичне і морально-психологічне оздоровлення суспільства. • Лібералізація політичного режиму, яка отримала назву «відлига»
<p>У результаті: попри всю свою обмеженість і непослідовність, критика культу особи справила величезний вплив на всі сторони життя суспільства; зменшила страх людей, які знову вчилися чинити опір неправді та насиллю; тоталітаризму було нанесено потужний удар, після якого він уже ніколи не зміг відновитися</p>	

Десталінізація і лібералізація суспільного життя. Реабілітація жертв сталінських репресій

- **Десталінізація** — політика відходу від негативних рис сталінізму, яка виявилася у відмові від переслідування й фізичного знищення політичних суперників, у певній **лібералізації** суспільного життя.
- Ліквідація позасудових органів, воєнних трибуналів військ МВС, скасування надзвичайних законів і постанов, спрямованих на боротьбу з «ворогами народу».
- «Чистка» органів держбезпеки, значне скорочення їх кількості.
- Уведення в УРСР прокурорського нагляду за дотриманням законності (1955 р.).
- Припинення ідеологічних кампаній проти інтелігенції, націоналізму тощо.
- Зростання ролі українського чинника в різних сферах суспільного життя (висування місцевих кадрів на керівні посади в регіонах, поява вихідців з України в оточенні М. Хрущова тощо).
- Розширення прав республік.
- **Реабілітація** — виправдання, поновлення репутації несправедливо обвинуваченої особи; набуття після XX з'їзду КПРС реабілітаційними процесами масштабності та системності
- Створення спеціальних комісій щодо перегляду справ засуджених, зусиллями яких було реабілітовано 250 тис. осіб (переважна більшість помертно).
- 1957 р. — звільнення з концтаборів і спецпоселень близько 65 тис. в'язнів — колишніх вояків ОУН-УПА та членів їх сімей.
- Гальмування процесу реабілітації через послаблення критики сталінського режиму.

**Адміністративно-територіальні зміни.
Входження Кримської області до складу УРСР**

<p>Причини передачі Криму до складу УРСР</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Тісний зв'язок Криму з Україною протягом усієї своєї історії. • Перетворення Кримської автономної республіки на Кримську область РРФСР після виселення з території півострова кримських татар, німців, греків, болгар та вірмен. • Параліч господарського життя Криму внаслідок масових депортацій
<p>Юридичне оформлення</p>	<p>19 лютого 1954 р. — указ Президії Верховної Ради СРСР на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР», <i>«враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські зв'язки між Кримською областю і Українською РСР»</i></p>
<p>Наслідки</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Перекладання на бюджет УРСР витрат з відновлення господарського та культурного життя Криму. • Переселення в Крим жителів із території РФ; таємне повернення частини переселенців

Зміни в управлінні господарством. Раднаргоспи

<p>Зміст реформи</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1957 р. — ліквідація низки галузевих міністерств; створення раднаргоспів. <p>Раднаргоспи (Ради народного господарства) — територіальні органи управління, які покращили управління економікою регіонів, але призвели до розриву зв'язків між окремими галузями.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Створення в УРСР 11 територіальних раднаргоспів, серед яких найбільшими були Київський, Харківський та Львівський, що склалися з декількох областей; 1960 р. — формування додатково трьох нових раднаргоспів (Кримського, Полтавського, Черкаського). • Об'єднання у раднаргоспи 2,8 тис. підприємств України, що виробляли переважну більшість промислової продукції республіки 	
<p>Наслідки</p>	<p align="center">Позитивні</p> <p>Розширення господарчих прав республік; децентралізація управління; скорочення управлінського апарату; наближення управління до виробництва</p>	<p align="center">Негативні</p> <p>Ускладнення зв'язків між підприємствами окремих раднаргоспів, так зване «місництво»; незацікавленість у комплексному розвитку всієї галузі</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Збереження старих важелів адміністративно-командної системи. • Не підкріпленість реформи введенням госпрозрахунку та наданням самостійності підприємствам, що призвело до повернення старої централізованої схеми управління: <ul style="list-style-type: none"> • 1960 р. — створення Української ради народного господарства та зменшення кількості українських раднаргоспів до семи; • 1963 р. — заснування Вищої ради народного господарства СРСР та низки державних комітетів з окремих галузей промисловості 		

Розвиток промисловості

- Необхідність модернізації, структурної перебудови традиційних галузей промисловості УРСР (металургії, вугледобування, важкого машинобудування тощо).
- Нарощування виробництва чорних металів; будівництво нових доменних та мартенівських печей.
- 1955 р. — вихід на проектну потужність Каховської ГЕС, спорудження Кременчуцької, Дніпродзержинської та Київської гідроелектростанцій.
- Придіння радянським керівництвом із середини 1950-х рр. значної уваги розвитку машинобудування та нових засобів автоматизації.
- Поява нової галузі промисловості — легкового автомобілебудування (Запоріжжя); **1960 р.** — випуск першого в Україні легкового автомобіля «Запорожець».
- Значні успіхи в галузі авіабудування: налагодження випуску нових типів пасажирських і транспортних літаків високого класу.
- Впровадження у виробництво здобутків науково-технічної революції (НТР).
- Збільшення обсягів випуску товарів народного вжитку.
- Підвищення продуктивності праці на 42 %, загального приросту промислової продукції УРСР на 65 %; з іншого боку — помітне відставання від країн із ринковою економікою.

Аграрна політика у другій половині 1950 — першій половині 1960-х рр. «Хрущовські надпрограми»

- Придіння значної уваги розвитку аграрного сектору.
- Новий наступ на особисті присадибні господарства:
 - 1956 р. — встановлення високого податку за утримання худоби в міській місцевості, обмеження власників худоби у пасовищах і заготівлі кормів.
 - 1959 р. — заборона утримувати худобу в містах і робітничих селищах, встановлення ліміту на утримання живності на селі; зменшення продажу продуктів тваринництва, підвищення цін на них.
- **1954 р.** — освоєння цілих земель (перетворення України на постачальника матеріальних і людських ресурсів).
 - «**Кукурудзяна кампанія**» — спроба вирішити проблему з кормами, збільшивши обсяги виробництва кукурудзи; зменшення посівів пшениці та інших цінних культур в Україні.
 - **Надпрограма у тваринництві** (за 3—4 роки наздогнати США у виробництві м'яса, молока та масла на душу населення); завищені плани здачі продукції тваринництва, зменшення поголів'я худоби.
 - **1957—1960 рр.** — нова кампанія укрупнення колгоспів, у результаті якої посівні площі одного колгоспу збільшувалися в три рази; скорочення кількості колгоспів до 9,5 тис.
 - Поширення кампанії по перетворенню колгоспів на радгоспи.
 - Створення «**агроміст**» з населенням 5 тис. жителів; супроводження цієї кампанії ліквідацією неперспективних сіл; швидка відмова від ідеї «агроміст».
 - **1958 р.** — **реорганізація МТС**: перетворення МТС на ремонтно-технічні станції з обслуговування колгоспної техніки шляхом примусового викупу колгоспами старої техніки МТС за завищеними цінами; перетворення слушної ідеї вільно розпоряджатися власною технікою на чергове обкрадання колгоспів (надзвичайно високі ціни на техніку, відсутність достатніх коштів у господарствах для викупу останньої, втрата кваліфікованих кадрів, які працювали в МТС і не хотіли працювати в колгоспах, тощо).

Соціальні наслідки економічної політики другої половини 1950-х — першої половини 1960-х рр.

- 1956 р. — скасування кримінальної відповідальності робітників і службовців за самовільне залишення підприємств.
- Відновлення права працівників на звільнення з роботи за власним бажанням; необхідно було тільки попередити про це адміністрацію за два тижні.
- Перегляд тарифної системи оплати праці, що забезпечило її значне підвищення.
- Скорочення робочого тижня (переведення всіх робітників і службовців на 7-годинний робочий день; для працівників, зайнятих на підземних роботах, встановлювався 6-годинний робочий день).
- Помітні зрушення в оплаті праці колгоспників: запровадження помісячного, подекуди — поквартального грошового та натурального авансування (замість оплати один раз на рік); стабілізація видачі продукції на трудодні; зростання грошової оплати більше ніж у чотири рази.
- 1957 р. — ліквідація практики державних позик, які забирали майже 10 % заробітків трудящих і були прихованою формою додаткового оподаткування населення; виплата державного боргу населенню за придбані облігації відкладалася на 20 років.
- 1956 р. — закон «Про державні пенсії», який встановлював порядок призначення і виплати пенсій; право на пенсію за віком мали:
 - чоловіки, які досягали 60 років і їхній трудовий стаж становив не менше 25 років;
 - жінки, які досягали 55 років і мали 20 років трудового стажу.
- 1956 р. — збільшення розміру пенсій.
- 1960-ті рр. — видача паспортів селянам, які отримали можливість вільно пересуватись у межах держави, виїжджати на навчання або на роботу до міст.
- Високі темпи розвитку житлового будівництва:
 - 1951—1958 рр. — будівництво в республіці 2 млн квартир площею 85,7 м²;
 - 1958—1965 рр. — введення в експлуатацію 60 млн м² житла;
 - будівництво переважно малогабаритних помешкань, так званих «хрущовок»;
 - використання нових будівельних матеріалів, зокрема залізобетону;
 - безкоштовне отримання житла.
- Зрушення у повсякденному житті населення:
 - поява недорогих кафе зі стандартною назвою «Ветерок», «Минутка», «Улыбка» та ін.;
 - проникнення західної культури через кінофестивалі, виставки;
 - поява «стиляг» (їх звинувачення у низькопоклонстві перед Заходом);
 - входження в моду косметики.
- Проникнення інновацій у село (їх привозили сюди студенти під час канікул або односельчани, які працювали в містах).
- Масова купівля жителями села велосипедів та мотоциклів.
- Поширення та доступність радіол і магнітофонів тощо.

Усунення М. Хрущова від влади

- Невдоволення партійного керівництва «волюнтаризмом» М. Хрущова, скороченням партійного апарату та втратою привілеїв, поглиблення демократичних процесів.
- 1963 р. — відкликання М. Хрущовим до Москви М. Підгорного, який був призначений на посаду секретаря ЦК КПРС; обрання першим секретарем ЦК КПУ П. Шелеста.
- Приєднання М. Підгорного та П. Шелеста до учасників змови проти М. Хрущова, що готувалася керівництвом КДБ та Л. Брежнєвим.

- **Жовтень 1964 р.** — постановка членами Президії ЦК КПРС питання про недовіру М. Хрущову, користуючись його відсутністю; звільнення М. Хрущова з усіх посад «у зв'язку з похилим віком і погіршенням стану здоров'я»; обрання першим секретарем ЦК КПРС Л. Брежнєва, а Головою Ради Міністрів СРСР — О. Косигіна.

Зародження дисидентського руху в Україні та його течії	
Зародження	Середина 1950-х рр.
Визначення поняття	Дисидентство — опозиційний рух проти панівного державного ладу, протистояння офіційній ідеології та політиці
Причини виникнення	<ul style="list-style-type: none"> • Лібералізація суспільного життя за часів «відлиги», що привело до активізації національно-визвольної боротьби. • Антикомуністичні виступи в Угорщині, Польщі, Чехословаччині. • Активний правозахисний рух, спричинений прийняттям Декларації прав людини (1948 р.). • Монополярна влада партійно-радянської бюрократичної верхівки. • Постійні утиски та обмеження національного та культурно-духовного життя. • Політика русифікації
Особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Мирні, ненасильницькі форми боротьби. • Національно-демократичне забарвлення. • Поширення в усіх регіонах України (загальноукраїнське явище). • Охоплення рухом різних соціальних прошарків населення — інтелігенції (письменники, журналісти, вчителі, юристи), студентства, робітництва тощо
Течії	<ul style="list-style-type: none"> • Правозахисна (демократична). • Національно-орієнтована. • Релігійна
Форми боротьби	<ul style="list-style-type: none"> • Мирні, ненасильницькі форми боротьби. • Звернення до керівників країни. • «Відкриті листи» до ООН («відкритий лист» українських політ'язнів мордовських концтаборів, у якому узагальнювалися головні вимоги українського дисидентства, висловлювався рішучий протест проти дискримінації українства). • Поширення нелегальної літератури (т. зв. «самвидав»). • Створення дисидентських організацій

Діяльність Української робітничо-селянської спілки (УРСС)	
Визначення поняття	Українська робітничо-селянська спілка (УРСС) — найбільш відома дисидентська організація, що вдалася до ненасильницьких, правових методів здобуття державної незалежності України
Діяльність	1959—1961 рр.
Лідери	Л. Лук'яненко, І. Кандиба

Мета	Ненасильницька боротьба за громадянські, національні, культурні та економічні права в Україні; виведення України зі складу СРСР
Програма	<ul style="list-style-type: none"> • Теоретичне обґрунтування та осмислення положення нового, безкровного етапу українського національно-визвольного руху. • Незалежна Україна з радянським ладом і соціалістичною економікою
Розгром	<ul style="list-style-type: none"> • 1961 р. — викриття УРСС органами КДБ, арешт Л. Лук'яненка, І. Кандиби, С. Віруна, В. Луцьків, О. Лібовича та ін. • Травень 1961 р. — засудження шістьох членів УРСС до тривалих термінів позбавлення волі (від 10 до 15 років), а Л. Лук'яненка до страти, що згодом була замінена 15-ма роками ув'язнення

Науково-технічна революція: внесок українців

Визначення поняття	Науково-технічна революція (НТР) — процес якісного перетворення продуктивних сил на основі досягнень науки і техніки
Досягнення та недоліки	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення бюджетних витрат на розвиток науки. • Створення Державного комітету Ради Міністрів СРСР у справах нової техніки; заснування Всесоюзного товариства винахідників і раціоналізаторів; відкриття в УРСР 5 тис. організацій цього товариства. • Впровадження перших кібернетичних машин (Обчислювальний центр на чолі з В. Глушковым). • Досягнення в галузі космонавтики: <ul style="list-style-type: none"> • 1957 р. — запуск першого штучного супутника Землі; • 1961 р. — політ Ю. Гагаріна в космос (велику роль у забезпеченні цих успіхів відіграла Україна, зокрема її машинобудування та приладобудування); • 1962 р. — космічний політ за участю першого українського космонавта П. Поповича. • Використання атомної енергії в мирних цілях. • Заміна паровозів тепловозами й електровозами, пароплавів — теплоходами, використання нових машин та технологій тощо. • Повільні темпи НТР; перекіс у бік оборонної галузі; недостатні асигнування на науку; відсутність конкурентної боротьби виробників на ринку
Здобутки науки	<ul style="list-style-type: none"> • Провідна роль — АН УРСР на чолі з О. Палладіним (1946—1962 рр.) та Б. Патонем (із 1962 р.). • Розробка нових технологій Інститутом електрозварювання (Б. Патон). • Дослідження проблем атомної енергетики у Харківському фізико-технічному інституті (І. Курчатов); 1960 р. — створення в Інституті фізики ядерного реактора, за допомогою якого досліджувалося атомне ядро.

Здобутки науки	<ul style="list-style-type: none"> • Розробка рекомендацій щодо створення міжконтинентальних ракет; дослідження теорії конструктивної міцності пластмас; 1961 р. — отримання Інститутом синтетичних надтвердих матеріалів перших штучних алмазів тощо. • Літакобудування (О. Антонов); внесок українських учених у розвиток космонавтики (участь у запуску першого супутника Землі в 1957 р. тощо). • Нові методи хірургічного лікування серцевих захворювань (М. Амосов). • Видання першої багатотомної «Української Радянської Енциклопедії», «Українського історичного журналу», журналу «Народна творчість та етнографія» тощо
----------------	---

Реформи освіти та процеси зросійщення	
Шкільна освіта	<p>1959 р. — шкільна реформа (впровадження обов'язкової восьмирічної освіти, перетворення десятирічних шкіл на 11-річні, створення матеріальної бази для того, щоб учні могли отримати робітничі професії)</p>
Вища освіта	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання кількості вузів, технікумів, профтехучилищ. • Зростання кількості профтехучилищ в 1,5 разу. • Підготовка фахівців нових спеціальностей (виробництво та експлуатація автоматичних, телемеханічних пристроїв, обчислювально-аналітичних машин тощо). • Значна увага до заочної та вечірньої форм навчання. • Недоліки в роботі вишів та середніх спеціальних навчальних закладів: слабка матеріальна база; нестача кваліфікованих викладачів; нестача гуртожитків та ін.
Русифікація	<ul style="list-style-type: none"> • Русифікація освіти (затвердження за шкільною реформою 1959 р. факультативності вивчення української мови в школі; наказ Міністерства освіти УРСР, за яким російська мова стала обов'язковою для вивчення, а українську можна було вивчати за бажанням). • Неухильне зменшення кількості українських шкіл (у 1959—1965 рр. їх поменшало майже на 2 тис.). • Викладання у вищих навчальних закладах переважно російською мовою

Антирелігійна кампанія	
<ul style="list-style-type: none"> • Посилення антирелігійної кампанії. • Створення атеїстичних музеїв і планетаріїв; відкриття кафедр наукового атеїзму у вишах. • 1962 р. — законодавче обмеження відкриття церков та молитовних будинків. • Запровадження високих державних податків на релігійні громади (до 80 %). • Бюрократизація діяльності церковних установ. 	

«Вілдига» в мистецтві	
Література	<ul style="list-style-type: none"> • 1955 р. — стаття О. Довженка «Мистецтво живопису і сучасність», у якій він закликав <i>«розширити творчі межі соціалістичного реалізму»</i>.

Література	<ul style="list-style-type: none"> • Реабілітація українських поетів та письменників О. Олеся, Т. Вороного, В. Еллана-Блакитного, Г. Косинки, В. Чумака, О. Досвітнього та ін. • Виступ на захист української мови письменників М. Рильського, М. Бажана, С. Крижанівського та ін. • Поява нових творів В. Сосюри «Розстріляне безсмертя» та «Мазепа» (не надруковані), Л. Первомайського «Дикий мед», Г. Тютюнника «Вир», М. Стельмаха «Кров людська — не водиця», «Хліб і сіль», О. Гончара «Тронка», автобіографічна повість О. Довженка «Зачарована Десна» та ін. • Виникнення плеяди молодих літераторів (В. Симоненко, Л. Костенко, М. Руденко, Д. Павличко, М. Вінграновський, Ю. Мушкетик, І. Драч та ін.)
Мистецтво	<ul style="list-style-type: none"> • Збагачення музичного мистецтва новими творами С. Людкевича, А. Кос-Анатольського, братів Георгія та Платона Майбород, А. Штогаренка та ін. • Плідна праця композиторів-піснярів О. Білаша, А. Філіпченка, І. Шамо. • Пошук нових форм творчості українськими художниками (А. Горська, М. Божій, М. Дерегус, В. Касіян, Т. Яблонська, В. Зарецький тощо). • Нові ідеї у творчості українських скульпторів: спорудження пам'ятника Великому Кобзареві в Москві (М. Грисюк, Ю. Сінкевич, А. Фуженко), відкриття пам'ятника І. Франку у Львові (В. Борисенко, Е. Мисько та ін.) тощо. • Зростання інтересу до театрального мистецтва (плідна робота режисерів Г. Юри, М. Крушельницького, В. Склярєнка та ін.; талановита гра акторів А. Бучми, В. Добровольського, Ю. Лаврова, Н. Ужвій тощо). • Створення нових кінофільмів (роботи О. Довженка «Антарктида», «Зачарована Десна», «Поема про море», С. Параджанова «Перший хлопець», «Українська рапсодія», В. Денисенка «Сон» та ін.)

Шістдесятництво в українській культурі

Визначення поняття	<p>Шістдесятники — покоління молодих літераторів та митців 1960-х рр., учасників руху за оновлення радянського суспільства, які протестували проти заідеологізованості в зображенні дійсності, боролися за відродження рідної мови, піднесення національної самосвідомості й людської гідності</p>
Представники	<p>Письменники: І. Драч, М. Вінграновський, В. Дрозд, Г. Тютюнник, Б. Олійник, В. Дончик, В. Симоненко, М. Холодний, Л. Костенко, В. Шевчук, Є. Гуцало, художники: А. Горська, В. Зарецький, Б. Чичибабін, літературні критики: І. Дзюба, Є. Сверстюк, режисер Лесь Танюк, кінорежисери С. Параджанов, Ю. Ілленко, перекладачі Г. Кочур, М. Лукаш та ін.</p>
Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Сповідування свободи творчого самовираження, культурного плюралізму, пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими.

Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Влаштування неформальних літературних читань та художніх виставок, вечорів пам'яті репресованих митців, постановка замовчуваних театральних п'єс, складання петицій на захист української культури. • 1960 р. — створення клубу творчої молоді «Супутник» у Києві — першого осередку шістдесятників на чолі з Лесем Танюком (його учасники — І. Драч, М. Вінграновський, І. Світличний, А. Горська та ін.), який займався пропагуванням українських народних традицій, організацією різних мистецьких гуртків, пошуком місць масових поховань жертв
Дії влади	<ul style="list-style-type: none"> • 1963 р. — перша хвиля ідеологічних звинувачень на адресу шістдесятників (насамперед у націоналізмі); кампанії залякування у пресі, на засіданнях спілок та різноманітних зібраннях, позбавлення можливості видавати свої твори. • Заборона партійними й карними органами літературно-мистецьких зустрічей та творчих вечорів; закриття клубів творчої молоді. • Звільнення з роботи, влаштування провокацій тощо
Історичне значення	Українські митці-шістдесятники своїми творами й активною громадською діяльністю намагалися відроджувати національну свідомість, боролися за збереження української мови та культури, сприяли демократизації суспільно-політичного життя в республіці

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ

Економічна ситуація в УРСР. (1965 р. — Косигінська економічна реформа)	
Позитивні чинники	<ul style="list-style-type: none"> • Розширення господарської самостійності підприємств шляхом запровадження госпрозрахунку — методу господарювання підприємств, який поєднував централізоване керівництво з певною господарською самостійністю. • Посилення економічних стимулів праці залежно від її результатів. • Створення фондів матеріального стимулювання на підприємствах. • Оцінка діяльності підприємств за рівнем рентабельності та прибутку
Негативні чинники	<ul style="list-style-type: none"> • Ліквідація раднаргоспів, поновлення галузевих міністерств. • Посилення централізації. • Відсутність конкуренції, збільшення обсягів реалізації продукції не за рахунок якості та дешевизни товару, а за рахунок приписок або зниження плану

Результат	<ul style="list-style-type: none"> • 1966—1970 рр. — «золота п’ятирічка». • Збільшення реальної зарплатні. • Зростання кількості баз відпочинку, профілакторіїв, дитячих таборів. • Намагання поєднати взаємовиключні процеси: посилити централізм в економіці та задіяти ринкові економічні регулятори (рентабельність, прибуток тощо); згортання реформи. • Відсутність реального ринку товарів. • 1970—1980 рр. — відновлення централізаторської моделі управління. • Безконтрольні дії центральних відомств, які на свій розсуд використовували природні й трудові ресурси України: будівництво величезної кількості хімічних та інших екологічно небезпечних підприємств у густонаселених районах; створення «штучних морів» на Дніпрі, у результаті були затоплені родючі чорноземи тощо
-----------	--

Особливості індустріального розвитку України

Досягнення	<ul style="list-style-type: none"> • Високі темпи розвитку електроенергетики; уведення в дію великої кількості теплових електростанцій (Криворізька, Придніпровська, Бурштинська, Зміївська); будівництво Запорізької та Чорнобильської АЕС тощо. • Бурхливий розвиток вугільної, нафтової, газової, хімічної промисловості, металургії, машинобудування; будівництво нових підприємств, комплексів, цехів. • Зростання кількісних показників випуску промислової продукції
Кризові явища	<ul style="list-style-type: none"> • «Надіндустріалізація», тоді як провідні країни світу будували постіндустріальну економіку; спорудження нових гірничо-збагачувальних, трубних, металургійних заводів та інших промислових гігантів, які нерідко будувалися за застарілими технологіями; екстенсивне виробництво. • Приділення першочергової уваги розвитку вугільної промисловості, чорної металургії, важкого та електротехнічного машинобудування, виробництву військової техніки та зброї. • Форсована «хімізація», яка не відповідала потребам України. • Поступове уповільнення темпів росту, зменшення рентабельності підприємств. • Повільний розвиток промисловості, що займалася виробництвом товарів народного вжитку, низька якість продукції, товарний дефіцит. • Недостатня механізація та автоматизація виробництва; спрацьованість засобів виробництва, вичерпання трудових і матеріальних ресурсів

Стан колгоспно-радгоспної системи. Продовольчі програми

Досягнення	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення капіталовкладень в аграрний сектор. • Зростання цін на сільськогосподарську продукцію при державних закупівлях. • Надбавка 50 % до закупівельної ціни на позапланову продукцію. • Зменшення оподаткування колгоспів. • Механізація (посівні та збиральні машини, автодоїлки тощо), хімізація (використання мінеральних добрив) сільськогосподарського виробництва.
------------	---

Досягнення	<ul style="list-style-type: none"> • Зниження цін на сільськогосподарську техніку та запчастини до неї. • Зменшення тарифів на електроенергію для виробничих потреб села. • Послаблення адміністративних заходів проти підсобних господарств тощо
Кризові явища	<ul style="list-style-type: none"> • Нераціональне використання капіталовкладень (на початку 1980-х рр. 40 % колгоспів і радгоспів УРСР були нерентабельними або збитковими). • Недостатня кількість і низька якість сільськогосподарської техніки; нестача міндобрив, засобів хімічного захисту; низький рівень впровадження наукових розробок. • Нераціональне використання земельних ресурсів: непродумана меліорація, виділення найкращих чорноземів під забудову, прокладання доріг, створення водосховищ; скорочення посівних площ. • Недбала переробка та зберігання врожаю: щорічна втрата третини врожаю овочів і фруктів, 10 % зерна. • Низькі матеріальні стимули сільськогосподарської праці; недостатній розвиток соціальної сфери села, відтік молоді до міст; поява неперспективних («вимираючих») сіл. • Падіння темпів виробництва (на 1985 р. приріст складав лише 0,5 %)
Продовольчі програми	<p>1982 р. — прийняття Продовольчої програми, за якою передбачалося забезпечення населення країни основними видами продовольства за вісім років; передбачалося різке зростання капіталовкладень (без урахування їх ефективності), створення Держагропрому СРСР, якому підпорядковувалися республіканські, обласні та районні агропромислові об'єднання; до них входили колгоспи, переробні підприємства та підприємства, які виготовляли сільськогосподарську техніку; провал Продовольчої програми, поглиблення деструктивних процесів на селі</p>
<p>У результаті: керівництво країни намагалося спинити загрозливі тенденції в економіці, але адміністративно-командні методи управління економікою вичерпали себе; були необхідні докорінні соціально-економічні зміни</p>	

Ідеологічні орієнтири партійно-радянського керівництва

- **1964 р.** — обрання першим секретарем ЦК КПРС **Л. Брежнєва**.
- Заперечення будь-яких спроб оновлення суспільства, консервування існуючого режиму, наслідком чого стало наростання **кризи радянського ладу** (період «застою»).
- Відміна рішення про періодичне оновлення складу партійних органів, старіння кадрів.
- Зміцнення монополії КПРС на владу; злиття партійного й державного апаратів.
- Наростаюча **бюрократизація**.
- Привілейоване становище **номенклатури** — панівної партійної та державної еліти в СРСР, що цілком контролювала всі сфери життя суспільства; створення для партійної еліти закритої системи постачання продовольством і промисловими товарами, спеціальних медичних закладів, санаторіїв, будинків відпочинку; високий рівень зарплатні (у 2—3 рази вище, ніж у пересічного робітника чи колгоспника); надання житла покращеного планування тощо.
- Формування **«подвійної моралі»** (розрив між гаслами і реальними справами).

- Поворот від лібералізації до консерватизму в усіх сферах життя; порушення громадянських прав і свобод; відновлення боротьби з інакомисленням; здійснення репресій.
- Часткове відновлення сталінської адміністративно-командної системи (**нео-сталінізм**): відмова від критики культу особи Й. Сталіна, висока оцінка його діяльності в соціалістичному будівництві, створення образу мудрого та скромного вождя в фільмах і художній літературі.
- Запровадження тези про побудову в СРСР «**розвиненого соціалізму**» — першої фази комунізму (через усвідомлення неможливості реалізації положення програми КПРС, схваленої в 1961 р., про побудову комунізму до 1980 р.); прищеплення населенню думки про те, що воно живе в суспільстві, де успішно вирішуються питання задоволення життєвих потреб, процвітає економіка, розвиваються наука, освіта, мистецтво; розчарування в правильності обраного шляху розвитку.

Діяльність перших секретарів ЦК КПУ в середині 1960 — середині 1980-х рр.

П. Шелест (1963–1972)	В. Щербицький (1972–1989)
<ul style="list-style-type: none"> • Відстоювання інтересів республіки у визначенні інвестицій в економіку. • Намагання відстояти поміркований, контрольований центром український автономізм. • Підтримка поміркованої українізації (переведення вищої школи на українську мову, спроба українізувати управлінський апарат). • Авторитарний стиль керівництва. • Засудження політики десталінізації; участь в усуненні М. Хрущова від влади. • Боротьба з дисидентським рухом. • Видання книги «Україна наша радянська» (1970 р.) з екскурсом у героїчне минуле країни; зосередження уваги на важливості вивчення історії України, акцент на самобутності українського народу. • 1972 р. — звільнення з посади; усунення під приводом переведення на іншу роботу, згодом відправлення на пенсію 	<ul style="list-style-type: none"> • Усунення від влади прибічників П. Шелеста. • Жорстка централізація та підпорядкованість республіки центру. • Орієнтація економіки України на народне господарство СРСР. • Посилення русифікації (проведення всіх державних і партійних заходів російською мовою тощо). • Підбір кадрів за принципом особистої відданості («люди Щербицького»: В. Маланчук — секретар ЦК КПУ з ідеології, О. Ляшко — Голова Ради Міністрів, В. Федорчук — голова КДБ). • «Маланчуківщина» — ідеологічний диктат у духовній сфері й суспільному житті (за прізвиськом секретаря з ідеології). • Нещадна боротьба з будь-якими проявами інакомислення

Конституція УРСР 1978 р. (розроблена на основі Конституції СРСР від 7 жовтня 1977 р.)

- УРСР — суверенна держава у добровільному союзі радянських республік.
- УРСР зберігає за собою право вільного виходу з СРСР (механізм реалізації цього права не обговорювався).
- В УРСР побудовано **розвинене соціалістичне суспільство**, у якому створені могутні продуктивні сили, неухильно підвищується добробут і культура народу.
- Влада в УРСР належить народу, який здійснює її через ради народних депутатів.

- Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи є КПРС (ст. 6).
- Економіка УРСР є складовою частиною єдиного народногосподарчого комплексу СРСР.
- Гарантія прав (на працю, житло, безкоштовну освіту, медицину тощо) і свобод (слова, зборів, віросповідання тощо) громадян.
- Конституція 1978 р. закріплювала підлегле становище УРСР, чимало її статей мали декларативний характер і не відповідали реаліям суспільного життя.

Зміни в соціальній та національній структурі населення

- **1960—1980-ті рр.** — зростання кількості населення республіки.
- Зменшення питомої ваги українців, збільшення кількості росіян у результаті переселенської та русифікаторської політики радянської влади.
- Зростання кількості робітничого класу та міського населення через форсований розвиток індустріальних галузей; урбанізація.
- Скорочення кількості сільського населення.
- Збільшення кількості людей, зайнятих інтелектуальною працею.

Дисидентський рух: течії, форми та методи боротьби

Причини активізації	<ul style="list-style-type: none"> • Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.), на якій керівники СРСР підписали Гельсінський акт, що передбачав гарантію громадянських прав і свобод на територіях країн-учасниць. • Ігнорування конституційних прав людини в СРСР. • Репресії проти інакомислячих. • Інтервенція радянських військ у Чехословаччину в 1968 р., яка викликала хвилю протестів
Течії	Правозахисна, національно-культурницька, самостійницька, релігійна
Учасники	М. Горинь, П. Григоренко, В. Марченко, В. Стус, Л. Лук'яненко, В. Чорновіл, М. Руденко, І. Світличний, С. Хмара та ін.
Форми та методи боротьби	<ul style="list-style-type: none"> • Надсилання листів-протестів до керівних органів, міжнародних організацій, урядів демократичних країн. • Поширення «тамвидаву» (заборонених творів вітчизняних авторів, виданих за кордоном, які згодом ввозилися і нелегально поширювалися в СРСР) та «самвидаву» (нелегального копіювання і поширення творів, заборонених радянським режимом): <ul style="list-style-type: none"> • «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму» В. Чорновіл; • «Хроніка опору», «Репортаж із заповідника ім. Берії», «Серед снігів» В. Мороз; • 1970 р. — вихід «самвидавничого» журналу «Український вісник» В. Чорновіла. • Друкування критичних науково-публіцистичних праць на гострі соціально-політичні, національні та екологічні теми; порушення національної проблеми на наукових симпозіумах і конференціях. • Вивішування синьо-жовтих прапорів тощо.

<p>Форми та методи боротьби</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Створення гуртків вивчення вітчизняної історії, клубів творчої молоді. • Організація шевченківських свят, вечорів пам'яті українських письменників. • Організація мітингів протесту, демонстрацій, пікетувань. • Створення правозахисних організацій
<p>Політичні репресії 1960—1970-х рр.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Розгортання боротьби з інакомисленням: <ul style="list-style-type: none"> • створення п'ятого управління КДБ по боротьбі з ідеологічними диверсіями; залякування (спеціальні «бесіди» в органах КДБ, різноманітні «кампанії» у пресі); • застосування адміністративних санкцій (догани, звільнення з роботи, виключення з партії, позбавлення радянського громадянства); • ізоляція в психіатричних лікарнях тощо. • 1965 р. — перша хвиля арештів дисидентів (понад 20 осіб); виступ проти репресій у Київському кінотеатрі «Україна» під час прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків», у якому взяли участь І. Дзюба, В. Стус, В. Чорновіл та ін. • 1972 р. — нова хвиля арештів дисидентів (понад 100 осіб: В. Чорновіл, Є. Сверстюк, І. Світличний, І. Дзюба, М. Осадчий, Ю. Шелест, В. Стус, І. Калинця та ін.); засудження інакомислячих до тривалих термінів ув'язнення; розгортання репресій, викликане зміною політичного керівництва УРСР та зростанням масштабів інакомислення
<p>«Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1965 р. — вихід друком роботи І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» у якій містився детальний аналіз основних причин, що обумовили акції протесту української інтелігенції; праця стала своєрідним підсумком діяльності дисидентів періоду хрущовської «відлиги» і суттєво вплинула на формування ідеологічної концепції національно-визвольного руху. • 1973 р. — засудження І. Дзюби до п'яти років ув'язнення і п'яти років заслання
<p>М. Брайчевський «Приєднання чи возз'єднання»</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1966 р. — написання М. Брайчевським трактату «Приєднання чи возз'єднання?», у якому він блискуче викрив фальш «Тез до 300-річчя возз'єднання України з Росією». • Поширення роботи «самвидавом»; 1972 р. — вихід брошури в Канаді. • 1968 р. — звільнення вченого з роботи; вимога влади визнання у пресі помилковості власних висновків, публічного «каяття»

Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ)	
Дата утворення	9 листопада 1976 р.
Визначення поняття	Українська Гельсінська група (УГГ) — громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод, яка об'єднала діячів українського правозахисного руху
Учасники	М. Руденко (керівник групи), О. Бердник, П. Григоренко, І. Кандиба, Л. Лук'яненко (усього 37 осіб)

Методи боротьби	Легальні (у межах радянської конституції та підписаних СРСР міжнародних угод)
Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення українського суспільства з Декларацією прав людини. • Збирання доказів порушення владою прав людини, національних прав в Україні. • Домагання безпосереднього контакту України з іншими країнами, акредитації в республіці представників закордонної преси, вільного обміну інформацією та ідеями. • Поширення в засобах масової інформації світу заяв про перетворення України з перших років сталінської диктатури на арену геноциду й етноциду, урахуваючи голодомор 1932—1933 рр., про репресії 1930-х рр., знищення УПА, репресії проти шістдесятників тощо. • Оприлюднення списків політичних таборів і в'язнів та ін.
Переслідування опозиції	<ul style="list-style-type: none"> • 1977 р. — початок обшуків, а згодом і арештів членів УГГ (М. Руденка, О. Тихого, М. Матусевича і М. Мариновича). • Висування всім арештованим звинувачення в «антирадянській агітації і пропаганді». • Засудження М. Руденка до семи років таборів суворого режиму і п'яти років заслання; арешт Л. Лук'яненка, якого було засуджено до десяти років таборів особливо суворого режиму і п'яти років заслання

Релігійне дисидентство

Лідер	Йосип Тереля
Мета та діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Боротьба за свободу совісті та віросповідання. • Реабілітація та легалізація УГКЦ, протестантських церков та течій. • Боротьба за вільне здійснення релігійних обрядів, повернення храмів віруючим. • Звільнення засуджених за релігійні переконання. • Реабілітація страчених служителів культури. • Створення комітету по захисту УГКЦ

Кримськотатарський національний рух

Учасники	М. Джемільєв, С. Амет-Хан, С. Сеїтвелієв, Р. Мустафєєв, А. Джеппаров, А. Аблаєв, П. Григоренко, А. Сахаров, А. Марченко, Р. Чубаров та ін.
Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Звернення із петиціями до політичного керівництва країни, намагання протидіяти антикримськотатарській пропаганді. • Початок 1960-х рр. — створення Союзу кримськотатарської молоді за повернення на Батьківщину (лідери — М. Омеров, С. Умеров, які були заарештовані). • Розгортання кримськотатарського національного руху ініціативними групами: <ul style="list-style-type: none"> • агітація за повернення татар до Криму; • збирання коштів для допомоги засудженим і їхнім сім'ям;

Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • 1966 р. — організація в Узбекистані (у місцях проживання депортованих татар) масових акцій протесту з приводу 45-річчя створення Кримської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки; • 1967 р. — перші нелегальні збори представників ініціативних груп у Ленінабаді (нині Худжанд, Таджикистан). • Початок 1970-х рр. — зростання кількості татар, які самочинно поверталися до Криму; протидія цьому процесу з боку влади
Дії влади	<ul style="list-style-type: none"> • Незначні поступки в галузі культури. • Репресії та переслідування з боку влади найактивніших діячів

Розвиток освіти та науки	
Освіта	<ul style="list-style-type: none"> • 1966—1967 рр. — перехід на нові навчальні програми, які передбачали запровадження нових дисциплін: кібернетики, суспільствознавства, філософії тощо. • 1972 р. — постанова «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і дальший розвиток загальноосвітньої школи». • 1984 р. — реформа загальноосвітньої і професійної школи, яка передбачала запровадження навчання дітей із шести років; реорганізацію восьмирічних шкіл на дев'ятирічні, а середніх — на 11-річні; відведення важливого місця трудовому вихованню (опанування старшокласниками робітничими спеціальностями (водій, слюсар, механізатор, швачка, повар тощо)); значна ідеологізація шкільного навчання. • Новий етап русифікації школи: <ul style="list-style-type: none"> • різке звуження сфери функціонування української мови; • 1978 р. — директива щодо «вдосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки»; • 1960—1980 рр. — зменшення числа україномовних шкіл; • 1983 р. — постанова «Про додаткові заходи щодо вдосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх навчальних закладах союзних республік». • Збільшення профтехосвітніх закладів; розширення переліку спеціальностей, за якими велася підготовка кадрів у профтехучилищах. • Створення на основі Донецького, Сімферопольського та Запорізького педінститутів університетів. • Збільшення майже удвічі кількості студентів. • Зміцнення матеріально-технічної бази ВНЗ (будівництво нових навчальних корпусів, гуртожитків, спортивних комплексів тощо). • Низька якість підготовки спеціалістів (особливо на заочних і вечірніх відділеннях). • Політизація та ідеологізація освіти
Наука	<ul style="list-style-type: none"> • Провідний науковий центр України — Академія наук на чолі з Б. Патоном. • Збільшення кількості дослідників в академічних установах. • Вагомі здобутки вітчизняної науки: <ul style="list-style-type: none"> • ядерна фізика (Л. Ландау); створення унікальної плавильної установки «Уран», що використовувалася для вивчення плазми і керованої термоядерної реакції;

- математична фізика (**М. Боголюбов**); використання теоретичних розробок математиків для розрахунку орбіт штучних супутників Землі;
- відкриття механізму передачі генетичної інформації;
- кібернетика (**В. Глушков**); створення автоматизованих систем проектування електронно-обчислювальних машин;
- винайдення нових марок надстійкого чавуну, безнікелевої антикорозійної сталі;
- авіабудування (**О. Антонов**);
- електрозварювання алюмінію, титану, нержавіючої сталі в умовах вакууму й невагомості (Інститут електрозварювання).
- Вдосконалення зв'язків науки з виробництвом.
- Значна кількість нереалізованих наукових розробок (за винятком ВПК).
- Вихід у світ праць учених-гуманітаріїв: **М. Брайчевського** («*Приєднання чи возз'єднання*»), **Ю. Бадзьо** («*Лист до російських та українських істориків*»), **О. Апанович**, **І. Дзюби** та ін.
- Видання багатотомних «Історії Української РСР», «Історії українського мистецтвознавства», «Історії української літератури», «Словника української мови», «Української радянської енциклопедії».
- Недостатнє фінансування науки

Формування опозиційних течій у культурі

- Формування одержавленої культури, яка перебувала під постійним контролем Комуністичної партії; панування методу **соцреалізму**.
- Посилення контролю за процесами у галузі культури, прийняття низки постанов: «Про літературно-художню критику» (1972 р.), «Про заходи по дальшому розвитку кінематографії» (1972 р.), «Про народні художні промисли» (1974 р.), «Про роботу з творчою молоддю» (1976 р.).
- Опір української творчої інтелігенції офіційному курсу держави.
- Протест проти державного контролю через утворення опозиційних течій у культурі.
- Заперечення національним мистецтвом, яке пробуджувало національну свідомість, політики уніфікації культур (наприклад, **українське «поетичне кіно»**).
- Переслідування владою національного мистецтва.
- Вияв опозиційності українських митців через тісний зв'язок із політичним дисидентством.
- Поява неофіційного мистецтва, яке проявилось в авангардизмі й нонконформізмі (організація в 1967 р. виставки на паркані Одеського оперного театру одеськими художниками **В. Хрущом**, **С. Сичовим**, **Л. Ястребом** та ін.; проведення «квартирних виставок» тощо).
- Заперечення молоддю традиційних естетичних норм у рок-музиці.
- Жорстка критика владою нових течій у мистецтві, обмеження їхнього розвитку.
- Переслідування учасників неформальних творчих груп.

Культурне життя в Україні в період загострення кризи радянської системи

1. Література.
2. Українське мистецтво.
3. Досягнення українських спортсменів.
4. Молодіжний неформальний рух в Україні.

Початок «перебудови» в СРСР	
Визначення поняття	Перебудова — політичний курс КПРС, розпочатий 1985 р. із ініціативи М. Горбачова і спрямований на оздоровлення суспільно-політичної, економічної та ідеологічної сфер життя в СРСР
Мета	Збереження радянської системи шляхом її модернізації
Причини та передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Відставання СРСР за темпами економічного розвитку, рівня ефективності виробництва, продуктивності праці від провідних країн світу; наростання науково-технічного відставання. • Політична криза, яка виявилася в нездатності керівництва забезпечити економічний прогрес. • Провали в соціальній сфері. • Застійні тенденції в духовній сфері суспільства. • Прихід до влади в СРСР молодих політиків (М. Горбачов, М. Рижков, О. Яковлев, Е. Шеварнадзе), які не тільки прагнули до зміцнення своєї влади, а й виступали за оновлення держави та суспільства
Зміст	Перебудова мала охопити основні сфери життя суспільства: економіку (перехід до інтенсивних методів господарювання); внутрішню політику (демократизація суспільного життя); ідеологію (ліквідація цензури, гласність); соціальну сферу (поліпшення матеріального добробуту людей); зовнішню політику (припинення «холодної війни»)
Особливості в Україні	Перебування перебудовчих процесів під контролем радянської номенклатури (при владі залишався консерватор В. Щербицький , оточення якого надавало перевагу адміністративно-командним методам керівництва; незмінність курсу за його наступника В. Івашка)

Чорнобильська катастрофа та її наслідки	
Дата	26 квітня 1986 р. — аварія на Чорнобильській АЕС — найбільша техногенна катастрофа планетарного масштабу XX ст.
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Недосконалість реактора; проектні помилки. • Непроінформованість персоналу про безпеку. • Допущення персоналом ряду помилок, неумисне порушення існуючих інструкцій, частково через відсутність інформації про безпеку реактора. • Відключення системи захисту
Масштаби	Поширення радіоактивної хмари над територією північно-західної частини Росії, Білорусі, Румунії, Польщі, Болгарії, Югославії, скандинавських країн
Дії влади	Намагання радянського керівництва приховати інформацію від народу

Наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Загибель 7 тис. ліквідаторів наслідків аварії, понад 60 тис. стали інвалідами. • Радіоактивне забруднення території України, що призвело до погіршення здоров'я населення; найбільшого радіоактивного забруднення зазнали Житомирська, Київська, Чернігівська області. • Створення 30-кілометрової «зони відчуження» — території, яка найбільше постраждала від радіації і була заборонена для проживання. • Економічні збитки. • Пожвавлення суспільно-політичного руху в республіці (мітинг протесту в Києві в листопаді 1988 р., присвячений екологічним проблемам)
<p>1990 р. — постанова Верховної Ради УРСР <i>«Про невідкладні заходи по захисту України від наслідків Чорнобильської катастрофи»</i>; оголошення України зоною екологічного лиха; прийняття рішення про припинення експлуатації ЧАЕС; доручення уряду звернутися до міжнародних організацій із закликом про надання допомоги в ліквідації наслідків аварії; будівництво саркофага (об'єкт «Укриття»)</p>	

Стан економіки	
Політика «прискорення» та її наслідки в Україні	
Визначення поняття	<p>«Прискорення» — політика, яка передбачала розробку довгострокових заходів, спрямованих на соціально-економічний розвиток країни, широке впровадження досягнень НТП, реорганізацію управлінської структури, пріоритетний розвиток машинобудування, спробу вирішити традиційні соціальні проблеми тощо</p>
Заходи	<ul style="list-style-type: none"> • Квітень 1985 р. — проголошення на пленумі ЦК КПРС курсу на <i>«прискорення соціально-економічного розвитку радянського суспільства»</i>, який передбачав: <ul style="list-style-type: none"> • упровадження досягнень НТР; • необхідність створення до 2000 р. виробничого потенціалу, який дорівнював би створеному за попередні 70 років; • реорганізацію управління виробництвом, активізацію людського чинника; • підвищення продуктивності праці; • пріоритетний розвиток машинобудування та його технічне переоснащення; • посилення відповідальності керівників усіх рівнів; • удосконалення планування і зміцнення дисципліни; • вирішення соціальних проблем — житлової, продовольчої, забезпечення населення товарами повсякденного вжитку
Наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • «Прискорення» на практиці виявилось лише пропагандистським закликом. • Збереження директивного планування, централізованого фінансування. • Дефіцит, різке зростання цін, інфляція

Створення умов для подальшого реформування	<ul style="list-style-type: none"> • 1986 р. — прийняття «Закону про індивідуальну трудову діяльність», який допускав індивідуальну трудову діяльність у сфері: кустарно-ремісничих промислів, побутового обслуговування населення, інших видів діяльності, заснованих виключно на особистій праці громадян і членів їх сімей. • 1987 р. — впровадження закону «Про державне підприємство»
Реформи 1987—1989 рр.	<p>1987 р. — курс на проведення економічної реформи, за якою передбачалося створення економіко-правових засад для забезпечення співіснування державного та незалежного секторів господарства.</p> <p>1989 р. — спроба переходу до ринкових методів регулювання виробництва</p>
Автори	Економісти Л. Абалкін, А. Аганбегян, П. Буніч, Т. Заславська та ін.
Заходи	<ul style="list-style-type: none"> • Розширення самостійності підприємств шляхом переведення їх на госпрозрахунок при збереженні директивного планування. • Запровадження принципу трьох «С»: <i>самостійність, самоврядування, самофінансування</i>. • Поступове відродження приватного сектору економіки. • Скорочення кількості галузевих міністерств та відомств. • Залежність заробітної плати від результатів господарської діяльності. • Розгортання індивідуальної трудової діяльності. • Розвиток орендних відносин на селі, створення фермерських господарств. • Відмова від монополії зовнішньої торгівлі; більш глибока інтеграція у світовий ринок
Результат	<ul style="list-style-type: none"> • Реформи не змогли подолати опору тоталітарної системи і зазнали провалу. • Падіння темпів економічного розвитку замість очікуваного прискорення. • Різке падіння виробництва; сплеск інфляції. • 1990 р. — введення карток, талонів на значну частину споживчих товарів. • Загострення соціальних проблем
Причини провалу реформ	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність послідовної, науково обґрунтованої стратегії розвитку. • Прагнення поєднати командно-адміністративну і ринкову моделі управління економікою. • Гальмування реформ консервативними силами в керівництві. • Засилля воєнно-промислового комплексу, відсутність програми його реформування

Антиалкогольна кампанія

Визначення поняття	Антиалкогольна кампанія — комплекс урядових заходів щодо зниження споживання алкоголю серед населення на початковому етапі перебудови
--------------------	--

Реалізація	1985—1987 рр.
Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання тривалості життя та народжуваності, скорочення смертності. • Подорожчання й обмеження продажу алкогольних напоїв. • Вирубування виноградників у Криму та на Закарпатті. • Часткова ліквідація виноробних виробництв. • Значні втрати бюджету. • Поширення самогонуваріння, що призвело до дефіциту цукру

Шахтарські страйки

Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Невдале реформування економіки. • Невирішеність багатьох економічних і соціальних питань: низька технічна оснащеність копалень; тяжкі умови праці; значна частка ручної праці; низька заробітна плата; постійне зростання цін, дефіцит товарів першої необхідності. • Непослідовність у лібералізації суспільно-політичного життя
Вимоги страйкарів	<ul style="list-style-type: none"> • Надання економічної самостійності підприємствам. • Встановлення єдиного вихідного дня, збільшення тривалості відпусток. • Забезпечення спецодягом, м'ячими засобами. • Врегулювання пенсійної реформи
Найбільші страйки	<ul style="list-style-type: none"> • Липень 1989 р. — початок страйку на шахті «Ясинуватська-Глибока» у Макіївці; створення гірниками страйкового комітету, який висунув на адресу Міністерства вугільної промисловості пакет економічних вимог. • Переміщення центру подій до Донецька (участь у страйках 43 тис. гірників). • Страйки в Луганській області (страйк на шахті ім. В. Менжинського, до якого згодом приєдналися ще десять підприємств). • Страйк гірників об'єднання «Дзержинськвугілля» (м. Дзержинськ). • Страйк шахтарів об'єднання «Укрзахідвугілля» (м. Червоноград Львівської області). • Підтримка гірників робітниками інших професій (транспортників, металургів)
Результат і значення	<ul style="list-style-type: none"> • Започаткування нового етапу робітничого руху, демократизація суспільства. • Вимушені поступки влади; підписання угод про задоволення вимог страйкарів. • Значні економічні втрати. • Нанесення могутнього удару тоталітарній системі

Рівень життя населення. Поглиблення диспропорцій рівня життя населення

- Падіння життєвого рівня населення.
- Дефіцит товарів широкого вжитку.
- Поширення спекуляції (перепродаж дефіцитних товарів).

- Масове приховане безробіття (відпустки без грошового утримання).
- Інфляція, яка загрожувала перерости в гіперінфляцію.
- Низький рівень споживання.
- Формування прошарку підприємців, які почали створювати перші в країні легальні приватнопідприємницькі фірми, торгові й товарні біржі.
- Поглиблення диспропорцій рівня життя населення.

Гласність і політичний плюралізм на українських теренах	
Визначення поняття	<p>Гласність — політика максимальної відвертості та правди в діяльності державних і громадських організацій, дієва й активна форма участі громадської думки в демократичному розв'язанні найважливіших проблем країни.</p> <p>Лібералізація — пом'якшення державного або державно-бюрократичного тиску («контролю») на різні сфери суспільного життя — політику, економіку, право.</p> <p>Політичний плюралізм — система суспільства, за якої соціальні групи мають можливість висловлювати власні позиції через своїх представників у політичних і громадських організаціях</p>
Прояви	<ul style="list-style-type: none"> • 1987 р. — створення комісії Політбюро ЦК КПРС із реабілітації жертв репресій (були реабілітовані не тільки репресовані діячі ВКП(б), але і багато так званих «класових ворогів»; у 1988—1989 рр. було переглянуто справи 856 582 осіб, із них реабілітовано 844 740). • 1988 р. — XIX Всесоюзна конференція КПРС, рішеннями якої передбачалося поступове формування правової держави, створення постійно діючого парламенту, розподіл влади між її гілками. • Поширення гласності: <ul style="list-style-type: none"> • критика існуючого ладу; припинення переслідування інакомислячих; • пом'якшення цензури, можливість критикувати державні і партійні органи; • розгортання на сторінках періодичних видань дискусій про вибір шляху суспільного розвитку; • видання нових періодичних видань національного спрямування («Голос відродження», «Вільна Україна», «Дзвін», «Молода Україна» тощо); • дозвіл раніше заборонених книг і фільмів; поява опозиційних літературних творів; поява політичних передач. • Лібералізація суспільного життя: <ul style="list-style-type: none"> • якісне оновлення політичної системи на основі панування закону, дотримання прав людини; • скорочення бюрократичного управлінського апарату; • зміцнення місцевого самоврядування; • політичний плюралізм; • децентралізація влади

Активізація національно-демократичного руху	
Передумови	Швидкий процес політизації суспільства в умовах гласності
Прояви	<ul style="list-style-type: none"> • Виникнення громадсько-політичних об'єднань: «Народний союз сприяння перебудові» (Одеса); «Нова спілка сприяння перебудові» (Київ); «Народний фронт України сприяння перебудові» (Вінниччина, Хмельниччина).

Прояви

- Створення національних громадських організацій та об'єднань:
 - **1987 р.** — Український культурологічний клуб (УКК), до якого увійшли представники демократичної інтелігенції, колишні дисиденти, політ'язні; Українська асоціація незалежної творчої інтелігенції, учасниками якої були поети, художники, журналісти, яких переслідувала влада (О. Заливаха, М. Руденко, Є. Сверстюк, І. Світличний та ін.);
 - **1988 р.** — утворення Української Гельсінської спілки (УГС) на чолі з Л. Лук'яненком на базі Української Гельсінської групи (УГГ); друкований орган — «Український вісник», відновлений В. Чорноволом у 1987 р.;
 - **1989 р.** — конференція Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка на чолі з Д. Павличком, основні цілі якого були пов'язані з просвітницькою діяльністю та поширенням української мови; закон «Про мови в Українській РСР», за яким українська мова проголошувалася державною; утворення Українського історико-просвітницького товариства «Меморіал», однією з перших акцій якого став міжнародний симпозиум «Голодомор 1932—1933 рр. в Україні»; заснування екологічної організації «Зелений світ».
- **1989 р.** — утворення Народного руху України (НРУ) за перебудову:
 - керівний склад: М. Горинь, І. Драч, В. Яворівський та ін.;
 - основні вимоги: демократизація суспільного й державного життя; наповнення суверенітету України реальним змістом; пріоритет українських законів над союзними; екологічна безпека України; економічна самостійність; відродження національної символіки; з 1990 р. — висунення вимоги про вихід України із СРСР, усунення КППС від влади, проведення виборів до рад на багатопартійній основі;
 - діяльність: організація низки масових заходів, метою яких була боротьба за державну незалежність, відродження української нації.
- Активізація діяльності профспілок.
- Загострення національного питання:
 - **січень 1988 р.** — нарада представників вірменського, грузинського та українського національно-демократичних рухів у Єревані, яка прийняла звернення до уряду з вимогами надання національним мовам статусу державних, повернення і відновлення державності депортованих народів;
 - **червень 1988 р.** — нарада представників національно-демократичних рухів (Грузії, Естонії, Латвії, Литви, України) у Львові, яка прийняла заяву про неспроможність КППС розв'язати національну проблему та рішення про створення Координаційного комітету патріотичних рухів СРСР.
 - **Жовтень 1989 р.** — прийняття закону «Про мови в Українській РСР», за яким українська мова проголошувалася державною, гарантувалася рівноправність мов усіх народів республіки.

Прояви	<ul style="list-style-type: none"> • Поширення мітингів, провідною темою яких стали питання демократизації суспільства й національного відродження (наприкінці 1988 — на початку 1989 р. було проведено 1200 мітингів, у яких взяли участь понад 13 млн осіб); розправа влади з організаторами протестних акцій (арешти Б. Гориня, А. Черемиського). • Неспроможність консервативних сил зупинити процеси демократизації, піднесення громадської активності та національної свідомості українців. • 22 січня 1990 р. — проведення з нагоди відзначення роковин Акта злуки УНР та ЗУНР акції живий ланцюг «Українська хвиля», учасники якої (800 тис. осіб) проголошували антикомуністичні гасла і вимагали незалежності України
Результат	Зростання громадської й політичної активності українського суспільства. Швидка політизація суспільної свідомості

Зміни в політичному керівництві УРСР

Передумови	Неспроможність консервативних сил зупинити процеси демократизації, піднесення громадської активності та національної свідомості українців
28 вересня 1989 р.	Усунення від обов'язків першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького; обрання на цю посаду В. Івашка

Формування багатопартійної системи

Передумови	Демократизація суспільно-політичного життя. Діяльність опозиційних організацій. Перехід до політичного плюралізму , суть якого полягала у вільній діяльності політичних партій та створенні багатопартійності у країні. Вилучення із Конституції ст. 6 про керівну і спрямовуючу роль КПРС. Прийняття Верховною Радою України постанови <i>«Про порядок реєстрації громадських об'єднань»</i>	
Особливості	Нечисленність політичних партій; низька популярність серед народу. Гуртування більшості партій навколо окремих людей, а не якоїсь ідеї. Подібність програм, яким були притаманні загальні гасла; неспроможність розробити конкретні механізми реалізації власних програмних засад. Опозиційний характер діяльності багатьох партій щодо влади. Слабка консолідація центристських сил; переважання партій націонал-демократичного спрямування на Західній Україні, лівої орієнтації — на Східній	
	<ul style="list-style-type: none"> • Квітень 1990 р. — створення на базі УТС першої політичної партії — Української республіканської партії (УРП) на чолі Л. Лук'яненком. • 1990—1991 рр. — виникнення понад 20 опозиційних партій, переважна більшість яких були малочисельними, не мали чітко визначеної ідеології та соціальної бази 	
	Політичні партії	Програмні засади
Праві	Українська національна партія (УНП), Українська народно-демократична партія (УНДП), Українська християнсько-демократична партія (УХДП)	<ul style="list-style-type: none"> • Незалежність України. • Ринкова економіка. • Затвердження демократичних принципів. • Вихід із СНД

Політичні партії		Програмні засади
Соціал-демократичні	Соціал-демократична партія України (СДПУ), Соціал-демократична партія України (об'єднана) (СДПУ(о))	<ul style="list-style-type: none"> • Розширення повноважень УРСР у межах СРСР. • Ринкові реформи, що мають соціальне спрямування
Центристські	Українська республіканська партія (УРП), Демократична партія України (ДПУ)	<ul style="list-style-type: none"> • Незалежність України. • Ринкові реформи
Ліві	Комуністична партія України (КПУ), Партія демократичного відродження України (ПДВУ)	<ul style="list-style-type: none"> • Конфедеративні відносини України з республіками СНД. • Збереження соціалістичної економіки. • Безплатні освіта та медицина

Культурно-мистецьке життя як вираз суспільних настроїв. Фестиваль «Червона рута»

Позитивні та негативні чинники розвитку	<ul style="list-style-type: none"> • Відмова від державної ідеології, цензури, набуття справжньої свободи творчості. • Різке скорочення державного фінансування освіти, науки, установ культури, частково — театрів, музичних колективів, бібліотек
Фестиваль «Червона рута»	<p>1989 р. — започаткування фестивалю національної молодіжної музики «Червона рута», який здійснив справжню «революцію» в українській культурі; ініціатор — журналіст І. Лепша; відкриття фестивалем талановитих українських виконавців — «В.В», І. Білик, «Братів Гадюкіних», М. Бурмаки, П. Дворського, О. Пономарьова, Руслани, гурту «Скрябін», Н. Могилевської, «Табули Раси», «Танка на Майдані Конго» Млади, Еріки, Альоші, Ілларії, «Полі-Карпа», «Фолькнерів» та ін.</p>

Релігійне відродження. Вихід УГКЦ з підпілля

Визначення понять	<p>УГКЦ — Українська греко-католицька церква. РПЦ — Російська православна церква. РКЦ — Римо-католицька церква. УАПЦ — Українська автокефальна церква</p>
<ul style="list-style-type: none"> • 1987 р. — створення громадського комітету з відновлення УГКЦ на чолі з І. Гелем; опір відновленню УГКЦ з боку РПЦ. • 1989 р. — голодування прихильників УГКЦ; зустріч М. Горбачова з Папою Римським Іваном-Павлом ІІ, який наполягав на легалізації греко-католицької церкви. • 1990 р. — реєстрація громад віруючих УГКЦ; очільник церкви — митрополит М. Любачівський. • Розгортання в західних областях України діяльності РКЦ. • Складна ситуація у православ'ї: <ul style="list-style-type: none"> • 1989 р. — створення у Києві комітету з відновлення УАПЦ; 1990 р. — перший собор УАПЦ, який обрав патріархом Київським і всієї України С. Мстислава; 	

- боротьба між УАПЦ і УГКЦ за право користуватися церковними спорудами, що були передані РПЦ після 1946 р.;
- підтримка на сході та півдні України віруючими й священнослужителями РПЦ; гальмування партійним радянським керівництвом реєстрації громад УАПЦ; **1990 р.** — собор РПЦ, який вирішив об'єднати єпархії, парафії та монастирі на території УРСР в український екзархат Московського патріархату під назвою УПЦ; митрополит Київський **М. Філарет** домігся від Московського патріархату обмеженої автономії для УПЦ

Вибори до Верховної Ради УРСР і до місцевих рад 1990 р.

Особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Вибори були прямими, таємними, на альтернативній основі. • Опір КПУ діяльності Демократичного блоку, відсторонення його представників від засобів масової інформації
Результат	<ul style="list-style-type: none"> • Значний успіх на виборах Демократичного блоку, який отримав 111 мандатів із 442; особливо переконлива перемога демократичних сил у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях і в Києві. • Утворення у Верховній Раді більшості із комуністів і консерваторів («група 239») та парламентської опозиції — Народної ради (125 осіб), яку очолив депутат, академік І. Юхновський. • Помітна роль у роботі Верховної Ради опозиції, представники якої очолили сім із 23 постійних комісій парламенту (І. Юхновський, О. Ємець, Д. Павличко, Л. Танюк, В. Яворівський та ін.)
<p>Історична заслуга Верховної Ради України, обраної в березні 1990 р., полягала в прийнятті нею Декларації про державний суверенітет України та Акта про незалежність України</p>	
Вибори до місцевих рад	<ul style="list-style-type: none"> • Одночасне проведення виборів до місцевих рад (до 25 обласних, 469 районних, 434 міських, 120 районних у містах, 820 селищних, 8996 сільських рад). • Обрання депутатів місцевих рад прямим, таємним голосуванням на альтернативних засадах. • Свідчення перемоги демократичних сил у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях

Декларація про державний суверенітет України

Визначення поняття	<p>Декларація про державний суверенітет України — законодавчий документ, ухвалений Верховною Радою УРСР, що проголошував державний суверенітет республіки в складі СРСР</p>
Дата ухвалення	16 липня 1990 р.
Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Право української нації на самовизначення. • Принцип народовладдя. • Розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову. • Гарантія прав і свобод громадян, передбачених Конституцією. • Територіальна недоторканність України, самостійне визначення адміністративно-територіального устрою.

Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Економічна самостійність. • Екологічна безпека України. • Право на власні збройні сили, внутрішні війська й органи держбезпеки. • Захист усіх форм власності. • УРСР — самостійний суб'єкт міжнародного права
Історичне значення	Декларація про державний суверенітет України заклала основні принципи державотворчих процесів, стала основою нового законодавства України, кроком на шляху просування до незалежності

«Революція на граніті» (2–17 жовтня 1990 р.)

Визначення поняття	«Революція на граніті» — широкомасштабна акція ненасильницької громадянської непокори, заздалегідь організована українською молоддю, переважно студентами
Вимоги студентів	<ul style="list-style-type: none"> • Недопущення підписання нового союзного договору. • Перевибори Верховної Ради УРСР на багатопартійній основі не пізніше весни 1991 р. • Повернення на територію УРСР українських солдатів, забезпечення проходження військової служби юнаками-українцями винятково на території республіки. • Націоналізація майна Компартії України та ЛКСМУ. • Відставка голови Ради Міністрів УРСР В. Масола
Перебіг подій	Організація наметового містечка. Студентське голодування на площі Жовтневої революції в Києві (нинішньому Майдані Незалежності)
Результат	Підписання постанови Верховної Ради УРСР, яка гарантувала виконання більшості вимог учасників протесту; відставка В. Масола

Створення Автономної Республіки Крим (АРК) 12 лютого 1991 р. Меджіс кримськотатарського народу

20 січня 1991 р.	Проведення загальнокримського референдуму щодо поновлення автономії Криму, на якому більшість жителів Криму підтримала питання референдуму
12 лютого 1991 р.	Прийняття Верховною Радою УРСР Закону України <i>«Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки»</i> , за яким Кримській області було надано статус автономної республіки, а Кримська обласна Рада народних депутатів набула статусу Верховної Ради АРК; визначення нового статусу Криму як автономної республіки у складі України
28 червня 1996 р.	Остаточне закріплення конституційного статусу АРК після прийняття Конституції України, яка визначила, що АРК входить до системи адміністративно-територіального устрою України (ст. 133) і залишається невід'ємною складовою частиною України (ст. 134) з наданням їй особливих повноважень порівняно з іншими адміністративно-територіальними одиницями

Спроба державного перевороту в СРСР у серпні 1991 р.

Дата	19—21 серпня 1991 р.
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • 19 серпня 1991 р. — утворення консервативними силами Державного комітету з надзвичайного стану (ДКНС) на чолі з віце-президентом СРСР Г. Янаєвим. • Заява про хворобу президента СРСР М. Горбачова та перехід влади до керівництва ДКНС; уведення надзвичайного стану в окремих регіонах СРСР. • Призупинення діяльності всіх партій (окрім КПРС), опозиційних громадських організацій і рухів; заборона мітингів, демонстрацій, страйків. • Жорсткий контроль засобів масової інформації. • Уведення комендантської години в Москві, стягування до столиці СРСР військ і бронетехніки. • Прибуття до Києва генерала В. Варенникова з ультимативною вимогою до керівництва УРСР приєднатися до путчистів. • Підтримка ДКНС керівництвом КПУ, Кримської автономної республіки та представниками владних структур. • 20 серпня 1991 р. — заява Верховної Ради УРСР про те, що постанови ДКНС не мають юридичної сили в Україні, доки вони не затверджені Верховною Радою. • Рішучий виступ проти заклоту ДКНС українських демократичних сил (Народний рух, Народна рада, СДПУ, представники інших партій і громадських організацій). • Вичікувальна позиція Верховної Ради УРСР на чолі з її головою Л. Кравчуком. • Масові мітинги-протести у Львові, Києві, Харкові, Донецьку та інших містах. • Захист народом демократичних завоювань біля Білого дому (будинок російського парламенту) в Москві, очолюваний президентом Росії Б. Єльциним; поразка путчу
Історичне значення	Серпневі події продемонстрували високий рівень свідомості народу й перемогу демократичного курсу та створили сприятливі умови для виходу України з СРСР

Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.)

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Спроба державного перевороту в серпні 1991 р. • Право на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами. • Декларація про державний суверенітет України
Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення незалежності України та створення самостійної української держави — України. • Неподільність і недоторканність території України. • Чинність на території України виключно Конституції та законів України
Історичне значення	<ul style="list-style-type: none"> • Демонстрація народу України свого прагнення до свободи й власної державності. • Курс на розбудову української державності

Референдум і вибори Президента України

1 грудня 1991 р. — проведення в Україні референдуму на підтримку *Акта проголошення незалежності України*

<p>Причини, передумови та результат референдуму</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Потреба нейтралізувати політичні спекуляції противників незалежності. • Продовження активної агітації проросійських сил щодо укладення нового союзного договору. • Вицікувальна позиція міжнародної спільноти. • Підтримка Акта проголошення незалежності України 90,31 % виборців; у Криму за незалежність України проголосували понад 50 % виборців
<p>Президентські вибори 1991 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1 грудня 1991 р. — проведення одночасно з референдумом виборів президента, які були прямими, таємними, альтернативними. • Висунення на посаду президента семи кандидатів: Л. Кравчук; В. Гриньов; В. Чорновіл; Л. Лук'яненко; І. Юхновський; Л. Табурянський; О. Ткаченко. • Перемога Л. Кравчука, який отримав 61,59 % голосів виборців. • 5 грудня 1991 р. — присяга Л. Кравчука на вірність українському народу на урочистому засіданні Верховної Ради України та офіційний вступ на посаду
<p>Президентство Л. Кравчука (1991—1994 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Мирний вихід України зі складу СРСР; поміркована політика, завдяки якій не відбулося виплеску соціальної напруги, як це сталося у деяких пострадянських країнах. • Започаткування державотворчих процесів — формування державних органів влади, законодавчої бази, української армії, затвердження державної символіки тощо. • Неспроможність втілити в життя обіцяної під час виборчих перегонів програми соціально-економічних перетворень, що не дозволило приборкати глибоку економічну кризу, яка охопила країну; гіперінфляція. • Стрімке падіння життєвого рівня населення. • Неспроможність подолати політичну кризу 1994 р.

Розпад СРСР. Міжнародне визнання України

<p>7 грудня 1991 р.</p>	<p>Зустріч лідерів Білорусії (С. Шушкевич), Росії (Б. Єльцин), України (Л. Кравчук) на урядовій дачі в Біловезькій пущі</p>
<p>8 грудня 1991 р.</p>	<p>Офіційна констатація розпаду СРСР, підписання угоди про утворення Співдружності Незалежних Держав (СНД)</p>
<p>20 грудня 1991 р.</p>	<p>Спеціальна заява Верховної Ради з уточненням, що СНД є об'єднанням незалежних держав і в жодному разі не може передбачати будь-яких наддержавних владних структур</p>
<p>21 грудня 1991 р.</p>	<p>Підписання в Алма-Аті Декларації про утворення СНД, до якого увійшли Росія, Україна, Білорусія, Азербайджан, Вірменія, Молдова, Казахстан, Киргизія, Туркменія, Узбекистан, Таджикистан</p>

Наслідки для України	Активізація національно-визвольного руху, зростання відцентрових настроїв у суспільстві. Заборона Компартії України. Підтримка більшістю колишніх комуністів ідеї незалежності України. Здобуття незалежності без кровопролиття в ході антикомуністичної демократичної революції. Визнання незалежності України державами світу
Міжнародне визнання України	<ul style="list-style-type: none"> • 2 грудня 1991 р. — визнання суверенної України Польщею. • 3 грудня 1991 р. — визнання незалежності України Угорщиною та Францією. • 4 грудня 1991 р. — визнання суверенітету України Литвою та Латвією. • 5 грудня 1991 р. — визнання незалежності України відразу п'ятьма державами, серед яких була і Росія. • 25 грудня 1991 р. — визнання незалежності України США. • Укладення договорів із сусідніми країнами, у яких фіксувалися дружні, добросусідські відносини, непорушність кордонів і відсутність територіальних претензій один до одного
<p>У результаті: упродовж трьох місяців Україну як незалежну державу визнали 132 країни Європи, Азії, Африки та Латинської Америки, із яких 106 встановили з нею дипломатичні відносини</p>	

РОЗДІЛ 5. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ

Початок державотворчих процесів		
Ключове завдання перших років державотворення — формування трьох основних гілок влади — законодавчої, виконавчої, судової		
Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада
Єдиний орган — Верховна Рада (ВР) України (450 депутатів), що забезпечує правову базу перетворень	Вищий орган — Кабінет Міністрів України ; центральні органи — міністерства, державні комітети і відомства; в областях, містах, районах — державні адміністрації	Конституційний Суд, Верховний Суд, загальні, арбітражні та військові суди
<ul style="list-style-type: none"> • 8 жовтня 1991 р. — прийняття Закону України «Про громадянство України», який надавав право стати громадянином України кожному, хто на момент прийняття Закону проживав на її території. • Січень-лютий 1992 р. — затвердження державної символіки: гімну «Ще не вмерли України...», синьо-жовтого державного прапора та малого герба — тризуба 		

Формування Збройних сил України

- **24 серпня 1991 р.** — рішення ВР України про взяття під свою юрисдикцію усіх військових формувань, збройних сил, розташованих на українських теренах.
- Створення Міністерства оборони України.

- **Жовтень 1991 р.** — затвердження Концепції оборони та розбудови Збройних сил України, в основу якої було покладено принцип розумної достатності щодо структури, кількості та озброєння війська; проголошення прагнення України стати нейтральною, без'ядерною, позаблоковою державою; визначення загальної чисельності армії у межах 400—420 тис. осіб.
- **6 грудня 1991 р.** — прийняття Закону України «Про Збройні Сили України», в якому проголошувалося, що Україна як незалежна держава і суб'єкт міжнародного права створює власні збройні сили.
- Прийняття у військових частинах присяги на вірність народу України.
- **19 жовтня 1993 р.** — прийняття Военної доктрини України, яка базується на тому, що Україна не є потенційним противником жодної держави, а свою безпеку розглядає як стан захищеності національних інтересів в умовах потенційної та реальної воєнної загрози.
- Створення поряд із армією спеціальних підрозділів Міністерства внутрішніх справ, Національної гвардії, частин спеціального призначення, Служби безпеки України, правоохоронних органів.

Повернення кримських татар на історичну батьківщину

- **1950—1960-ті рр.** — розгортання за хрущовської «відлиги» боротьби татар, депортованих у 1944 р. здебільшого до Узбекистану, за право повернутися на історичну батьківщину; скасування М. Хрущовим режимних умов у спецпоселеннях, у яких мешкали кримчаки після депортації; заборона Кремля повернутися татарам до Криму.
- **1989 р.** — усунення під впливом демократизації та лібералізації в суспільстві перепон до повернення татар на батьківщину; повернення до Криму за чотири роки 250 тис. осіб.
- **1991 р.** — утворення для представлення інтересів татар перед владою та в іноземних організаціях Меджлісу; виникнення земельних суперечок із жителями, які заселили Крим після 1944 р.
- Питання адміністративно-політичного статусу Криму: Автономна Республіка Крим (АРК) є автономною адміністративно-територіальною одиницею у складі України; правовий статус АРК закріплено у ст. 134—139 Основного закону України.
- **Лютий-жовтень 1994 р.** — спроба проросійських еліт взяти АРК під свій контроль (посаду президента АРК займав Ю. Мешков); тиск республіканської влади на Київ та заява про бажання зблизитися з Російською Федерацією; рішучі дії центральної української влади, яка, скориставшись суперечками між кримським президентом і головою ВР АРК, усунула Ю. Мешкова від влади та скасувала інститут президентства на півострові.
- Виступ кримських татар виразними прихильниками єдиної України, що стало особливо актуальним під час окупації Криму Росією у 2014 р.

Суспільно-політичне життя

Позачергові вибори до ВР (II скликання)

- Відбулися **27 березня 1994 р.** в умовах багатопартійності.
- Проводилися за **мажоритарною системою**, за якої враховуються голоси виборців, подані за кандидата, що набрав більшість голосів у конкретних виборчих округах; це значно обмежило можливості політичних партій та громадських об'єднань.
- Велика кількість претендентів на один депутатський мандат, що призвело до напруженої боротьби під час виборчих перегонів.
- Обрання через недосконалість виборчого законодавства із 450 депутатів (повний склад депутатського корпусу) лише 338.

<p>Позачергові вибори до ВР</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Результат голосування: КПУ — 28 %; Рух — 5,9 %; Селянська партія — 5,34 %; СПУ — 4,15 %; безпартійні — 55,6 %; незначна кількість місць — УРП, СДПУ, УХДП, Партія праці тощо. • Переважання лівих сил — комуністів, соціалістів, аграрників та солідарних із ними безпартійних депутатів. • Обрання головою парламенту лідера СПУ О. Мороза
<p>Дострокові президентські вибори</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Висунення на посаду Президента семи кандидатів. • Проведення виборів у два тури: <ul style="list-style-type: none"> • 26 червня 1994 р. — I тур, у якому жоден із кандидатів не набрав потрібної для перемоги кількості голосів; найбільшу кількість голосів отримали Л. Кравчук (37,68 %) та Л. Кучма (31,25 %); • 9 липня 1994 р. — II тур, у якому брали участь Л. Кучма (52,14 %) та Л. Кравчук (45,06 %). <p><i>Результат:</i> обрання Президентом України Л. Кучми</p>
<p>Парламентські вибори 1998 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 29 березня 1998 р. — вибори до ВР України (III скликання). • Проведення за змішаною (мажоритарно-пропорційною) системою. <ul style="list-style-type: none"> • Подолання необхідного 4-відсоткового бар'єру: КПУ (24,65 %); Народний Рух (9,4 %); виборчий блок СПУ та СелПУ (8,6 %); Партія зелених (5,4 %); НДП (5 %); Всеукраїнське об'єднання «Громада» (4,7 %); ПСПУ (4 %); СДПУ (4 %). • Домінування лівих партій. • Жодна політична сила не отримала достатньої кількості голосів для створення парламентської більшості, що за наявності гострих суперечностей гальмувало прийняття важливих рішень і законів. • Обрання Головою представника блоку Соціалістичної та Селянської партій О. Ткаченка
<p>Президентські вибори 1999 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1999 р. — президентські вибори в Україні. • Реєстрація 13 кандидатів на посаду Президента України. • Проведення виборів у два тури: <ul style="list-style-type: none"> • 31 жовтня — I тур, у якому переможцями вийшли Л. Кучма (36,49 %) та лідер комуністів П. Симоненко (22,24 %). • 14 листопада — II тур, у якому остаточною перемогу одержав Л. Кучма (56,25 %)
<p>Парламентські вибори 2002 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 31 березня 2002 р. — чергові вибори до ВР України (IV скликання). • Обрання половини депутатів на пропорційній основі в загальнодержавному окрузі, іншої половини — в одномандатних округах. • Подолання необхідного 4-відсоткового бар'єру такими політичними партіями та блоками: блок «Наша Україна» на чолі з В. Ющенком (23,57 %); КПУ (19,98 %); блок «За єдину Україну!» (11,77 %); БЮТ на чолі з Ю. Тимошенко (7,26 %); СПУ (6,87 %); СДПУ(о) (6,27 %). • Обрання головою лідера партії «За єдину Україну» В. Литвина. <p>У результаті: вибори засвідчили поразку лівих партій; створена пропрезидентська парламентська більшість довго не протрималася за відсутності спільних ідеологічних засад; опозиція також іще не була готова створити власну більшість</p>

Президентство Л. Кучми. Запровадження національної валюти	<ul style="list-style-type: none"> • Призупинення падіння виробництва; гальмування економічної кризи. • Приватизація, формування приватного сектору економіки. • Подолання гіперінфляції; впровадження в обіг власної національної валюти — гривні (1996 р.). • Прийняття Конституції України. • Утвердження країни на міжнародній арені, врегулювання проблеми кордонів. • Недостатні темпи соціально-економічних реформ. • Політична нестабільність (протягом 1994—1999 рр. змінилося чотири уряди). • Поширення корупції. • Високий рівень злочинності
---	---

Конституція України 1996 р.	
Конституційний процес	<p style="text-align: center;">I етап (1990—1993 рр.)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Жовтень 1990 р. — створення ВР України Конституційної комісії, яка мала розробити концепцію нової Конституції. • Січень 1992 р. — розробка оновленого проекту, який після правової експертизи та дебатів у парламенті за рішенням ВР України був винесений на всенародне обговорення. • Липень — листопад 1992 р. — всенародне обговорення проекту Конституції за участю бл. 200 тис. громадян України. • Внесення до запропонованого проекту змін з урахуванням результатів обговорення, але доопрацьований Конституційною комісією проект так і не був прийнятий Верховною Радою
Конституційний процес	<p style="text-align: center;">II етап (1994—1996 рр.)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Узгодження проекту Конституції різними політичними силами та гілками влади; основні розбіжності — форма державного управління (президентська чи парламентська республіка); ставлення до приватної власності; статус української мови; державна символіка; правовий статус Криму; розподіл повноважень між гілками влади. • 18 травня 1995 р. — прийняття Конституційного договору між ВР України та Президентом «<i>Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України</i>». • 26 червня 1996 р. — підписання президентом Л. Кучмою Указу про проведення Всеукраїнського референдуму щодо прийняття Конституції; створення депутатами узгоджувальної комісії під головуванням М. Сироти, якій вдалося досягти компромісу
Прийняття Конституції	<p style="text-align: center;">28 червня 1996 р. — прийняття Конституції України, яка складається з преамбули, 15 розділів та 161 статті</p>
Основні положення	<ul style="list-style-type: none"> • Україна — суверенна, незалежна, демократична, правова держава.

<p>Основні положення</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Єдине джерело влади в Україні — народ, який здійснює її шляхом референдуму або виборів до ВР і органів місцевого самоврядування. • Україна — президентсько-парламентська республіка, державна влада в якій розподіляється на три гілки: законодавчу, виконавчу, судову. • Україна — унітарна республіка (її територія цілісна й неподільна, в Україні діє єдине законодавство, єдина судова система). • Державна мова — українська. • Гарантія демократичних прав і свобод усім громадянам. • Закріплення різних форм власності. • Проголошення принципу мирного і взаємовигідного співробітництва з усіма країнами тощо
<p>Історичне значення</p>	<p>Конституція юридично закріпила політичний і економічний суверенітет української держави, її територіальну цілісність, основні права і свободи громадян</p>

Економіка України в 1991–1998 рр.

<p>Проблеми розвитку</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Майже повне одержавлення (92% в руках держави); значна монополізація; панування командно-адміністративних важелів при слабкому використанні економічних; екстенсивний розвиток. • Глибока диспропорція в економіці; домінування товарів групи «А» (вироблення засобів виробництва); залежність від енергоносіїв. • Відсутність різних форм власності; конкуренції. • Низька конкурентоспроможність товарів на світових ринках. • Застаріла матеріально-технічна база; зношування виробничих фондів, низька продуктивність праці; відсутність дієвих стимулів праці, панування зрівнялівки. • Значна мілітаризація економіки. • Міцний зв'язок з економікою країн колишнього СРСР
<p>Перехід до ринкової системи господарювання</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1990 р. — прийняття <i>Концепції переходу УРСР до ринкової економіки.</i> • 1991 р. — ухвалення <i>Концепції роздержавлення і приватизації підприємств, землі і житлового фонду.</i> • 1992–1994 рр. — приватизація понад 11 тис. підприємств. • Формування прошарку власників, підприємців, банкірів. • 1994 р. — початок приватизації житлового фонду. • 1995 р. — початок масової сертифікаційної приватизації (розподіл державної власності між новими власниками); виготовлення приватизаційних сертифікатів, які роздавалися громадянам України; перехід більшості сертифікатів до рук спиритних ділків або колишніх директорів підприємств, що скупивши сертифікати, стали власниками заводів і фабрик

Стан сільського господарства

<p>Початок реформ в аграрно-му секторі</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1991 р. — прийняття закону «Про селянське (фермерське) господарство», за яким передбачалося утворення спеціального земельного фонду шляхом вилучення частини земель, що перебували в користуванні колгоспів та радгоспів; надання
--	---

<p>Початок реформ в аграрному секторі</p>	<p>ділянок громадянам, які виявляли бажання організувати фермерське господарство (паювання).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Січень 1992 р. — прийняття закону «Про форми власності на землю», у якому проголошувалося існування поряд з державною, колективною і приватною форм власності на землю. <p>У результаті: протягом 1992 р. паювання провели близько 4 тис. колгоспів; виникнення 6,5 тис. колективних підприємств із правом власності їх членів на частку майна (паю), а також 1,2 тис. селянських спілок і кооперативів, 175 акціонерних товариств</p>
<p>Розвиток фермерських господарств</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Уповільнення розвитку фермерського господарства. • Гальмування партією влади процесу виділення фермерам земельних ділянок, відмова надавати їм реальну допомогу. • Обмежена кількість селян, які побажали стати фермерами. • Поширення практики отримання землі для заняття фермерством керівниками господарств та наближеними до них особами; скуповування ними на вигідних умовах колгоспної та радгоспної техніки. <p>У результаті: на початок 1993 р. в Україні налічувалося лише 14,6 тис. фермерських господарств, а 1997 р. їх було вже 35 тис.</p>
<p>Аграрні реформи 1994 та 1999 рр.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Стримування масової приватизації землі в аграрному секторі обмеженістю та недосконалістю законодавчої бази; видання з метою врегулювання цих питань відповідних актів: <ul style="list-style-type: none"> • 1994 р. — указ «<i>Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва</i>»; • 1999 р. — указ «<i>Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки</i>». • Паювання земель колективних сільськогосподарських підприємств; видання сертифікатів на земельну частку (пай); здійснення грошової оцінки земель. • Одержання селянами (6,4 млн) у результаті паювання безоплатно у власність 26,5 млн га сільськогосподарських угідь. • Вилучення селянами своїх земельних паїв для самостійного господарювання; передача селянами земельних паїв в оренду. • Створення на селі реального конкурентного середовища, формування різноукладної господарської системи. <p>У результаті: було створено передумови для включення землі в економічний обіг, для запровадження оренди паїв та гарантування мінімальної орендної плати, для господарського самовизначення селян</p>
<p>Проблеми сільського господарства</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Проблема конкурентоспроможності.</i> • <i>Проблема комплексного соціального розвитку села:</i> зниження зайнятості сільського населення; праця чималої кількості працездатних і кваліфікованих жителів села лише на присадибних ділянках або ж, ведення ними дрібного виробництва, з вилученням належних їм земельних часток; виїзд на заробітки за кордон.

Проблеми сільського господарства	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Загальна неефективність використання земельних ресурсів</i>: залучення до інтенсивного обробітку значних площ малопродуктивних земель, не належне використання меліоративних угідь; приділення недостатньої уваги охороні землі від деструктивних впливів природних й антропогенного характеру; екологічні проблеми
----------------------------------	--

Демографічні процеси

- **1991—1994 рр.** — збільшення кількості населення України; суттєвий чинник — повернення колишніх військовослужбовців Збройних Сил СРСР, репресованих українців, що перебували на засланні, депортованих народів.
- Посідання Україною 5-го місця в Європі за кількістю населення та 21-го — у світі.
- Негативний вплив на демографічну ситуацію кризових процесів 1990-х рр.:
 - бурхлива міграція населення, викликана появою можливостей вільного переміщення у межах і за межі території країни;
 - зменшення кількості шлюбів при збільшенні кількості розлучень;
 - зниження народжуваності та зростання смертності внаслідок економічних і соціопсихологічних чинників.
- Тенденція до зменшення кількості населення України з 52,2 млн осіб у 1993 р. до 46,1 млн у 2009 р.; особливо складна демографічна ситуація в українському селі.
- Підвищення показника старіння нації: збільшення питомої ваги старших поколінь порівняно із середніми та молодшими.
- Перевищення кількості жіночого населення над чоловічим.

Соціальна диференціація суспільства

1991—1994 рр. — «вибухове» розшарування українського населення

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток підприємництва. • Розширення приватного сектору в економіці. • Масова приватизація. • Плачевний стан бюджетної сфери. • Розвиток малого, середнього та великого бізнесу тощо
Особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Формування олігархічного капіталу. • Повільний процес формування середнього класу, який відображає рівень добробуту основної частини населення. • Масове зубожіння основної частини населення, яке за рівнем прибутків та витрат знаходиться за межею бідності або на межі малозабезпеченості

Трудова еміграція

- Помітна активізація сезонної міграції, суть якої полягає у щорічному переміщенні людей у визначені пори року (сезони): промисли селян узимку, збирання врожаю.
- Головні напрямки трудової міграції — Італія, Греція, Іспанія, Португалія, Польща.
- Поширення маятникової міграції, яка відбувається, коли місце роботи або навчання розташоване в іншому населеному пункті, але досить близько, що і дозволяє робити щоденні переміщення.

- Зростання масштабів транзитної та нелегальної міграції, коли нелегальні мігранти намагаються проникнути в Україну, а потім незаконно виїхати у Словаччину, Угорщину або Польщу і далі в країни Західної Європи; для частини мігрантів Україна стає не лише транзитною територією, але й місцем досить тривалого перебування, у зв'язку з чим відбувається накопичення незаконних мігрантів.

Економіка України в 1998–2004 рр.

- Економічна стабілізація, якій сприяли такі чинники:
 - завершення формування власної податкової, банківської, митної систем;
 - поступове утвердження нових конкурентоспроможних форм виробництва;
 - розвиток приватного підприємництва;
 - формування фінансової системи держави;
 - лібералізація господарських зв'язків;
 - формування ринкової інфраструктури тощо.
- **1999 р.** — поява ознак економічної стабілізації:
 - припинення падіння валового внутрішнього продукту (ВВП);
 - зростання на 4,3 % обсягів промислового виробництва (найвищі темпи в галузях, що виробляли товари народного споживання);
 - скорочення дефіциту державного бюджету.
- **2000-ні рр.** — збільшення обсягів промислового виробництва фактично в усіх сферах.
- **2000—2003 рр.** — середньорічні темпи приросту — 7,3 %; зростання ВВП до 8,5 %.
- Слабке місце розвитку економіки — мале підприємництво; тінізація економіки, яка розвивалася на фоні корупції та організованої злочинності.

Становлення олігархічної системи

- **1995 р.** — прийняття за ініціативи Л. Кучми рішення про створення фінансово-промислових груп (ФПГ); надання ФПГ податкових пільг та переваг при проходженні товарів через митницю; небажання іноземного капіталу брати участь в українських ФПГ та діяти в межах українського законодавства; формування за таких умов ФПГ на базі великого українського капіталу головних регіонів України.
- Становлення найвпливовіших українських ФПГ: «Систем Капітал Менеджмент» (Р. Ахметов); «Індустріальний союз Донбасу» (С. Тарута); «Приват» (І. Коломойський, Г. Боголюбов); «Інтерпайп» (В. Пінчук); «Укрпромінвест» (П. Порошенко); «УкрСибБанк» (О. Ярославський); «Енергетичний стандарт» (К. Григоришин); «Славутич» (Г. Суркіс).
- Створення завдяки діяльності ФПГ сприятливих умов для легалізації великого капіталу; перетворення ФПГ на прикриття для формування потужних груп впливу на владу на всіх її рівнях; формування вузького кола великих власників — олігархів.
- Формування олігархії в Україні як наслідок специфіки української приватизації; перехід під контроль олігархів у період «дикого капіталізму» (1990-ті рр.) державного майна, заводів, фабрик, шахт тощо.
- Активне входження олігархів у політику з метою розширення своїх власних економічних позицій; створення холдингів для захисту своїх інтересів — від партій до громадських організацій; участь у реалізації соціальних програм.

У результаті: інтерес суспільства полягає в тому, щоб політичні процеси визначали не олігархи, а більшість населення.

Рухи протесту на початку 2000-х рр.

- **Осінь 2000 р.** — «Касетний скандал», що вибухнув після оприлюднення «плівок майора М. Мельниченка», які свідчили про причетність Л. Кучми та ряду інших високопосадовців та політиків до вбивства журналіста Г. Гонгадзе.
- Рішуче заперечення діючою владою будь-яких звинувачень у причетності до загибелі Г. Гонгадзе та намагання зам'яти конфлікт.
- **15 грудня 2000 р.** — початок у Києві акції протесту з нагоди трьох місяців із дня зникнення Г. Гонгадзе, яка **19 грудня** переростає в акцію «Україна без Кучми»; серед очільників акції — Ю. Луценко, В. Чемерис, М. Свистович; приєднання до акції партії «Батьківщина», очолюваної Ю. Тимошенко; на бік опозиції стає українська діаспора.

«Помаранчева революція». Конституційна реформа 2004 р.

Президентські вибори 2004 р. «Помаранчева революція» 2004—2005 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Визнання Конституційним Судом України права Л. Кучми балотуватися на посаду Президента України; відмова Л. Кучми висувати свою кандидатуру; провладним кандидатом став прем'єр-міністр В. Янукович. • Висунення на посаду Президента 26 кандидатів. • 31 жовтня 2004 р. — I тур виборів: <ul style="list-style-type: none"> • оприлюднення результатів виборів через 10 днів; комп'ютерна мережа Центральної виборчої комісії (ЦВК), яку очолював С. Ківалов, зазнала зовнішнього втручання; • найбільшу кількість голосів набрали В. Ющенко і В. Янукович. • 21 листопада 2004 р. — II тур виборів: <ul style="list-style-type: none"> • заява В. Ющенка про масові фальсифікації; • офіційне оголошення ЦВК результатів виборів: В. Янукович (49,46 %), В. Ющенко (46,61 %); • заповнення майдану Незалежності протестуючими; • невизнання результатів виборів США та Канадою, а за ними — і провідними європейськими державами; • наростання політичного напруження в країні; • включення у процес вирішення конфлікту парламенту і Верховного Суду України. • 26 грудня 2004 р. — переголосування II туру: В. Ющенко набрав 51,99 % голосів, В. Янукович — 44,21 %. • 23 січня 2005 р. — інавгурація Президента України В. Ющенка
Конституційна реформа 2004 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення основною метою політичного реформування оптимізацію політичної системи влади в цілому. • 8 грудня 2004 р. — ухвалення Закону України «Про внесення змін до Конституції України», який передбачав: <ul style="list-style-type: none"> • перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління; • формування уряду коаліцією депутатських фракцій; • подовження терміну повноважень Верховної Ради до п'яти років
Президентство В. Ющенка	<ul style="list-style-type: none"> • Складна політико-психологічна ситуація в країні: прихильники «помаранчевих» знаходилися в ейфорії і щиро вірили у зміни на краще, в той час як «біло-блакитні» боляче переживали поразку. • Відсутність єдності в президентській команді; неспроможність припинити розбрат у стані своїх партнерів; загострення конфлікту з прем'єр-міністром Ю. Тимошенко, який завершився відставкою останньої і призначенням на цю посаду Ю. Сханурова.

Президентство В. Ющенко	<ul style="list-style-type: none"> • Внутрішня та зовнішня політика: <ul style="list-style-type: none"> • демократизація внутрішнього життя, забезпечення свободи слова; • відсутність політичної стабільності, системності в здійсненні економічних реформ; • значна матеріальна допомога при народженні дитини; • запровадження системи ЗНО; • відміна візового режиму для громадян ЄС та США; • загострення відносин з Росією («Газова війна», антиукраїнська пропаганда на телебаченні тощо)
<p>У результаті: скандали в оточенні Президента, непослідовність у кадровій політиці, відсутність змін на краще призвели до падіння авторитету нової влади</p>	

Україна в системі міжнародних відносин

Формування зовнішньої політики України. Інтеграція України в європейський простір	<ul style="list-style-type: none"> • Обрання Україною як стратегічного напрямку розвитку інтеграцію в європейський простір; проголошення вступу до Європейського Союзу (ЄС) ключовим завданням зовнішньої політики: <ul style="list-style-type: none"> • 1992 р. — ратифікація Гельсінських угод, вступ України до Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ); членство України у світових фінансово-кредитних організаціях — Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). • 1994 р. — підписання між Україною та ЄС Угоди про партнерство та співробітництво. • 1995 р. — вступ України до Ради Європи. • 1999 р. — затвердження стратегії співробітництва ЄС та України. • 2003 р. — набуття Україною статусу сусіда ЄС. • Співробітництво з НАТО: <ul style="list-style-type: none"> • 1994 р. — участь у програмі НАТО «Партнерство заради миру». • 1997 р. — Хартія про особливе партнерство з НАТО
Ядерне роззброєння	<ul style="list-style-type: none"> • Реалізація курсу на без'ядерний статус: <ul style="list-style-type: none"> • липень 1991 р. — Договір про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1); • травень 1992 р. — Лісабонський протокол, який підписали Білорусь, Казахстан, Росія, Україна та США; • приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). • 5 грудня 1996 р. — підписання Будапештського меморандуму, за яким керівники США, Росії та Великої Британії надавали гарантії суверенітету та безпеки України
Україна в міжнародних організаціях	<ul style="list-style-type: none"> • Участь в діяльності ООН. • Жовтень 1997 р. — утворення ГУАМ (Регіональне об'єднання Грузії, України, Азербайджану та Молдови). • Листопад 2003 р. — підписання Україною, Росією, Білоруссю та Казахстаном Угоди про створення Єдиного Економічного простору (ЄЕП). • 2008 р. — вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ)

Загострення відносин із Російською Федерацією на початку 2000-х рр.

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Територіальні претензії Росії до України. • Питання експлуатації газотранспортної системи. • Тарифна політика (насамперед у розрахунках за енергоносії). • Розбіжності щодо характеру зовнішньополітичного курсу: <ul style="list-style-type: none"> • щодо прагнень Росії зберегти свої геополітичні впливи в межах СНД; • щодо розширення НАТО на схід; • щодо виведення російського Чорноморського флоту з території України після 2017 р. • Невизнання Голодомору 1932—1933 рр. геноцидом українського народу. • Погіршення торговельних відносин
Конфронтація навколо о. Тузла	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Причина</i> — спорудження Росією дамби в Керченській протоці від Таманського півострова до о. Тузла. • <i>Мета</i> — тиск на Україну щодо делімітації кордону в Керченській протоці та Азовському морі. • <i>Позиції сторін:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Україна наполягала на тому, що Азовське море і Керченська протока — внутрішні води України і РФ, розділені державним кордоном; за таким принципом розмежування о. Тузла належить Україні; • Росія наполягала на тому, що офіційно проведені кордони як в акваторії Азовського моря, так і в Керченській протоці відсутні та відмовлялася визнати Тузлу островом, наполягаючи на тому, що це коса; Росія пропонувала спільне використання Азово-Керченської акваторії, згодившись з установленням державного кордону тільки по дну, а не по водній поверхні. • <i>Перебіг подій:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Вересень 2003 р. — направлення ноти протесту Росії; • Листопад 2003 р. — домовленість про припинення подальшого будівництва дамби; • Грудень 2003 р. — відкриття на Тузлі нової прикордонної застави; • Липень 2005 р. — заява МЗС України про те, що Росія визнала приналежність о. Тузла і «вод навколо нього» Україні; заява МЗС РФ про те, що «правовий статус о. Тузла залишається невизначеним»

РОЗДІЛ 6. ТВОРЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНИ

Суспільно-політичне життя та соціально-економічний розвиток України у 2005—2013 рр.

Верховна Рада У складанні (2006—2007 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Вибори відбулися 26 березня 2006 р. • Голосування відбувалося за пропорційною системою. • У виборчих перегонах взяли участь 45 політичних партій та блоків. Подолання необхідного 3-відсоткового бар'єру п'ятьма політичними силами: Партія регіонів — 32,14 %, БЮТ — 22,29 %, блок «Наша Україна» — 13,95 %, СПУ — 5,69 %, КПУ — 3,66 %. • Обрання головою лідера СПУ О. Мороза.
---	---

Верховна Рада V скликання	<ul style="list-style-type: none"> • Неспроможність створити дієздатну парламентську більшість. • 2 квітня 2007 р. — розпуск указом В. Ющенка ВР України через порушення конституційних норм щодо формування коаліції депутатських фракцій та призначення позачергових виборів
Верховна Рада VI скликання (2007—2012 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • Позачергові вибори відбулися 30 вересня 2007 р. • Голосування відбувалося за пропорційною системою. • Участь у виборчих перегонах 20-ти політичних партій і блоків. • Подолання необхідного 3-відсоткового бар'єру п'ятьма політичними силами: Партія регіонів — 34,37 %, Блок Юлії Тимошенко — 30,71 %, блок Наша Україна — Народна самооборона — 14,15 %, КПУ — 5,39 %, Блок Литвина — 3,96 %. • Обрання головою представника блоку Наша Україна — Народна самооборона А. Яценюка, якого у грудні 2008 р. замінив В. Литвин (лідер Блоку Литвина). • Формування Партією регіонів, КПУ та Блоком Литвина парламентської більшості; перебування Блоку Ю. Тимошенко та Нашої України в опозиції
Конституційна реформа 2010 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Визнання неконституційності Закону «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. у зв'язку з порушенням процедури його розгляду і ухвалення; повернення до президентсько-парламентської республіки
Президентські вибори 2010 р.	<ul style="list-style-type: none"> • 2010 р. — чергові вибори Президента України. • Призначення ВР України виборів на 25 жовтня 2009 р., але дата була оскаржена Президентом В. Ющенком у Конституційному Суді; після визнання рішення протиправним Верховна Рада призначила вибори на 17 січня 2010 р. • Висунення на посаду Президента 18 кандидатів. • Вибори відбувалися у два тури: <ul style="list-style-type: none"> • 17 січня — I тур виборів, у якому переможцями вийшли В. Янукович (35,32 %) і Ю. Тимошенко (25,05 %); • 7 лютого — II тур виборів, у якому остаточною перемогу здобув В. Янукович (48,95 %)
Президентство В. Януковича	<ul style="list-style-type: none"> • Формування у ВР України пропрезидентської парламентської коаліції «Стабільність і реформи» (235 депутатів) у складі: Партії регіонів, Комуністичної партії, Блоку Литвина, позафракційних депутатів і депутатів, що погодилися увійти до коаліції на основі індивідуального членства. • 26 лютого 2010 р. — утворення Комітету з економічних реформ. • 27 січня 2011 р. — заява у Давосі на «Всесвітньому економічному форумі» про започаткування реформ у різних сферах життєдіяльності України. • Проведення в Україні чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. • Відкладання реформ. • Усунення від влади в результаті «Революції Гідності»

- **2008 р.** — економічна криза:
 - скорочення ВВП України за 2009 рік на 35,6 %;
 - значне підвищення курсу долару спричинене його дефіцитом;
 - згорання банками довгострокових програм кредитування, жорсткіші умови надання споживчих позик;
 - зменшення розміру середньої заробітної плати;
 - затримки з виплатою зарплати; вимушені відпустки, скорочення робочого дня, зростання безробіття;
 - скорочення обсягів промислового виробництва на 3,1 %;
 - збільшення збиткових підприємств від 33,4 % до 41,3 %;
 - зменшення обсягів експорту;
 - інфляція (у 2008 р. ціни зросли на 22,3 %, у 2009 р. — на 18,8 %);
 - існування тіньової економіки;
 - «рейдерські» атаки (захоплення та поглинення підприємств).

У результаті: експортоорієнтована модель економічного зростання з переважанням низькотехнологічного експорту виявилась вразливою до кризи і зменшення попиту на світових ринках; сектори промисловості, орієнтовані на внутрішній ринок, виявилися більш стійкими до фінансово-економічної кризи

Загострення відносин із Російською Федерацією

- **2005—2006 рр.:** вимога російського «Газпрому» до українського «Нафтогазу» сплачувати за газ за європейськими цінами (бл. 250 дол. США за 1000 м³) за умови купівлі РФ газу в Туркменістані за 44 дол. США за 1000 м³; відмова України сплачувати завищену ціну; 1 січня 2006 р. — припинення «Газпромом» постачання газу в Україну, звинувачення її в несанкціонованому відборі газу, призначеного європейським споживачам; відхилення звинувачень «Нафтогазом»; 4 січня 2006 р. — підписання договору, за яким припинялася бартерна торгівля (транзит за газ в обмін на постачання газу); встановлення ціни на газ для України у розмірі 95 дол. США за 1000 м³.
- **2008—2009 рр.:** підписання Ю. Тимошенко газових угод з Росією, які виявились не тільки не вигідними для України економічно, але й зафіксували газову капітуляцію України та врятували «Газпром» від зисків європейських споживачів за припинення газопостачання.
- **із 2013:** протистояння великої геополітичної ваги, у якому задіяна Україна, ЄС, США/Канада, Росія; середина 2014 р. — початок газової блокади України; повне припинення «Газпромом» постачання газу до України; відновлення газопостачання під тиском Єврокомісії; обмеження РФ обсягів експорту газу до ЄС з метою запобігти реверсу газу в Україну; диверсійні дії на газопроводі «Уренгой — Помари — Ужгород»; захоплення РФ транспортно-енергетичних ресурсів у Криму, нафтогазових потужностей Чорноморнафтогазу; використання диверсійно-підривного елемента на сході України тощо; зниження можливості використання енергетичного компоненту гібридної агресії РФ проти України шляхом радикального скорочення споживання газу, реверсних постачань на тлі падіння світових цін на вуглеводні, імпорт антрацитового вугілля з неросійських джерел, збільшення обсягів постачання ядерного палива від альтернативного постачальника

«Торговельні» війни	<p>Сирна війна (2012 р.): заява про низьку якість твердих сирів українського виробництва; розпочалася внаслідок боротьби за російський ринок збуту.</p> <p>Торговельна експортна блокада (2013 р.): внесення митною службою РФ усіх українських імпортерів до переліку «ризикованих», що призвело до фактичної блокади поставок товарів з України до Росії.</p> <p>«Шоколадна війна» (2013 р.) — торговельно-економічне протистояння між Україною та Росією, викликане заборонаю продажів у Росії продукції української компанії «Roshen».</p> <p>Авіаційний конфлікт (2015 р.) — комерційний і політичний конфлікт у галузі авіасполучення внаслідок окупації Росією Криму.</p> <p>Російсько-українська транзитна війна (з 2016 р.) — торговельно-економічне протистояння в галузі вантажоперевезень; блокада транзиту товарів з України через територію РФ; акція з блокування російських фур в Україні в Закарпатській області</p>
---------------------	--

«Революція Гідності» 2013–2014 рр. «Небесна Сотня»	
Визначення поняття	<p>Євромайдан — протестні акції в Україні на підтримку європейського вектора зовнішньої політики, а також проти корупції, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення.</p> <p>«Революція Гідності» — політичні та суспільні зміни в Україні у листопаді 2013 р. — лютому 2014 р., викликані відходом політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу</p>
Причини та передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання корупції та хабарництва; тіньова економіка. • Безвідповідальність влади та її авторитарний характер; намагання В. Януковича узурпувати владу. • Крах сподівань більшості громадян на проведення соціально-економічних і політичних реформ. • Рішення Кабміну про призупинення процесу підготовки до укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; проросійська політика
Перебіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • 21 листопада 2013 р. — пікетування протестувальниками Адміністрації Президента; заборона судом встановлювати намети для учасників акції. • 24 листопада 2013 р. — велика хода та мітинг прихильників євроінтеграції (більше 100 тис. осіб); протестні акції у Львові, Луганську, Харкові. • 28 листопада 2013 р. — студентський страйк; великий мітинг на Євромайдані; заклик до відставки уряду М. Азарова та дострокових виборів до парламенту. • 30 листопада 2013 р. — оточення площі озброєними бійцями «Беркут»; початок «зачистки» Хрещатику силовиками; хвиля обурення в суспільстві. Перетворення протестів із проєвропейських на антиурядові. • 1 грудня 2013 р. — масові протести по всій Україні у відповідь на кривавий розгін Майдану; створення опозиційними силами Штабу національного спротиву (ШНС) — координаційного центру Євромайдану, розташованого в Будинку профспілок. • 8 грудня 2013 р. — «Марш мільйонів» — акції протесту біля Адміністрації Президента і Генеральної прокуратури.

Перевіг подій	<ul style="list-style-type: none"> • 11 грудня 2013 р. — штурм Євромайдану силовиками. • 15 грудня 2013 р. — «День гідності» — вимога до Президента В. Януковича звільнити усіх політв'язнів та заборонити підписувати угоду про вступ України до Митного союзу. • 16 січня 2014 р. — прийняття ВР «диктаторських законів», які обмежували конституційні права і свободи громадян. • 19—22 січня 2014 р. — криваві сутички між мітингувальниками та «Беркутом». • 22—27 січня 2014 р. — захоплення десяти Державних адміністрацій в обласних містах України. • 28 січня 2014 р. — скасування «диктаторських законів». • 29 січня 2014 р. — закон про амністію учасників акції протесту. • 18—20 лютого 2014 р. — пік «Революції Гідності»: підпал Будинку профспілок; криваві сутички в центрі Києва, у ході яких загинуло багато євромайданівців («Небесна Сотня»). • 21 лютого 2014 р. — підписання між В. Януковичем та опозицією угоди, яку не визнав Євромайдан. • У ніч з 21 на 22 лютого 2014 р. — втеча В. Януковича. • 22 лютого 2014 р. — усунення В. Януковича з посади Президента України. • 23 лютого — 7 червня 2014 р. — виконання обов'язків Президента України О. Турчиновим
---------------	---

Дострокові президентські вибори 2014 р.

	<ul style="list-style-type: none"> • 25 травня 2014 р. — позачергові вибори Президента України. • Висунення на посаду Президента 21 кандидата. • Неможливість провести вибори на території АР Крим через анексію Криму Росією; близько 6 тис. кримчан мали можливість проголосувати в інших регіонах України. • Відсутність можливості розпочати роботу 17 окружних комісій у Донецькій і Луганській областях. • Вибори відбулися в один тур; переможець — П. Порошенко (54,7 % голосів виборців); інші претенденти Ю. Тимошенко (12,81 %), О. Ляшко (8,32 %), А. Гриценко (5,48 %). • 7 червня 2014 р. — приведення П. Порошенка до присяги
Євроінтеграційний поступ України: економічні та політичні аспекти	<ul style="list-style-type: none"> • Березень—червень 2014 р. — підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, зміст якої розроблено конкретно для України; має замінити угоду про партнерство та співробітництво; дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. • Травень 2017 р. — схвалення Радою ЄС надання режиму безвізового в'їзду в країни ЄС громадянам України з біометричними паспортами
Формування громадянського суспільства	<ul style="list-style-type: none"> • 9 жовтня 2014 р. — підписання президентом Закону «Про люстрацію», який обмежував право для високопосадовців режиму В. Януковича займати посади в органах влади. • 24 лютого 2015 р. — ухвалення закону «Про забезпечення права на справедливий суд», який заклав правові основи для проведення судової реформи. • Ініціювання та підтримка міліцейської реформи, яка передбачала створення нової національної поліції України.

<p>Формування громадянського суспільства</p>	<ul style="list-style-type: none"> Заходи по декомунізації України, що вилилися у підписання чотирьох законів, якими заборонялася радянська символіка, засуджувався комуністичний режим, відкривалися архіви радянських спецслужб та визнавалися борцями за незалежність України воїни УПА тощо
<p>Соціально-економічний розвиток України у 2014—2017 рр.</p>	<ul style="list-style-type: none"> 2014 р. — функціонування економіки в дуже несприятливих умовах; безпрецедентні гуманітарні і соціальні втрати, спричинені російською агресією; прискорення темпів падіння промислового виробництва; зростання цін на більшість товарів; падіння валового доходу (вдвічі). 12 січня 2015 р. — підписання указу «Про Стратегію надійного розвитку “Україна-2020”», яка включає у себе 62 реформи задля досягнення європейських стандартів життя. 14 жовтня 2015 р. — підписання указу про створення Національної ради з питань антикорупційної політики, у результаті чого було створене Антикорупційне бюро на чолі з А. Ситником. Курс на децентралізацію влади, який відкриває широкі можливості для реалізації соціально-економічних проєктів у регіонах. Пенсійна реформа (2017 р.)

Окупація та анексія Криму Російською Федерацією

<p>Причини та передумови</p>	<ul style="list-style-type: none"> Повалення в Україні режиму В. Януковича, що стало викликом для Росії, яка бачила Україну у складі оновленого Митного союзу. Європейський вибір України та її подальша інтеграція до Євросоюзу, що мали на меті позбавлення країни від залежності «Газпрому» та послаблення політичного тиску з боку Москви
<p>Перебіг подій</p>	<ul style="list-style-type: none"> 27 лютого 2014 р. — початок агресії Росії проти України: наповнення півострова військовими без розпізнавальних знаків (т. зв. «зеленими чоловічками»); силове захоплення будівлі Верховної Ради Автономної Республіки Крим (АРК); звернення самопроголошеного голови Ради міністрів Криму С. Аксьонова до В. Путіна із закликом «забезпечити мир і спокій» та території Криму. 1 березня 2014 р. — схвалення Держдумою Росії рішення про введення російських військ на територію України; оточення військових підрозділів України на території Криму більш підготовленими силами противника. 16 березня 2014 р. — проведення псевдореферендуму щодо входження Криму до складу РФ; бойкотування виборів кримськими татарами; явка виборців (за різними джерелами) — 30—40 %; офіційний результат: 96,77 % учасників голосування висловились за приєднання Криму до РФ. 17 березня 2014 р. — проголошення самопроголошеною Верховною Радою АРК «незалежності» півострова з метою його подальшого входження до складу РФ. 18 березня 2014 р. — прийняття Держдумою Росії закону про приєднання Криму, який згодом був підписаний В. Путіним. Переслідування з боку окупаційної влади кримських татар та українців

Результати та наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Незаконна анексія Криму Росією шляхом введення військ та проведення псевдореферендуму. • Невизнання результатів псевдореферендуму в Криму міжнародними організаціями — ООН, ОБСЄ, ПАРЕ. • Засудження окупації півострова Україною, США, ЄС, Туреччиною та ін. • Запровадження країнами ЄС санкцій щодо Росії та її можновладців; підтримка санкцій з боку США, Канади, Японії, Австралії. • Виключення Росії з «Великої вісімки» тощо
------------------------	---

Агресія Росії проти України. Початок Антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях

Визначення понять	<p>АТО — антитерористична операція — комплекс заходів, спрямованих на запобігання або припинення терористичних актів чи злочинів.</p> <p>РНБО — Рада національної безпеки і оборони України — координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України.</p> <p>Інформаційна війна — використання і управління інформацією з метою набуття конкурентоспроможної переваги над супротивником.</p> <p>Сепаратизм — прагнення до відокремлення, відособлення</p>
АТО в Донецькій та Луганській областях	<ul style="list-style-type: none"> • Порухення територіальної цілісності України. • Зосередження зусиль влади на захисті територіальної цілісності та розбудові Збройних сил. • Розгортання РФ інформаційної війни проти України та нової української влади з метою її дискредитації: активна робота російської агентури у східних та південних областях України з метою дестабілізації ситуації та розколу України. • Намагання РФ реалізувати проект «Русская весна», мета якого полягала у створенні псевдореспублік, які б контролювалися Москвою й мали б забезпечити сухопутний зв'язок із окупованим Кримом: березень 2014 р. — проросійські виступи в Донецьку і Луганську; квітень 2014 р. — проголошення сепаратистськими угрупованнями за допомогою російських спецслужб т. зв. «народних республік»: ДНР у Донецькій області та ЛНР — у Луганській; невдалі спроби проголосити «народні республіки» в інших містах на Сході та Півдні України. • Масові проукраїнські мітинги у прилеглих до Донбасу областях, які засуджували російське вторгнення в Україну
Добровольчі батальйони	<ul style="list-style-type: none"> • 2014 р. — початок набору Міністерством оборони України до батальйонів територіальної оборони (скорочено — БТРО), що формувалися при облдержадміністраціях із жителів — добровольців областей. <p>Добровольчі батальйони — військові, поліцейські та парамілітарні формування, вступ до яких відбувався на добровольчій основі, створені з 2014 р. у відповідь на російську агресію з метою захисту територіальної цілісності та суверенітету України.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Створення 32 батальйонів, серед яких 3-й БТРО «Воля», 24-й БТРО «Айдар», 25-й БТРО «Київська Русь», 39-й БТРО «Дніпро-2» та ін.

<p>Волонтерський рух</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Волонтерство — добровільна безкорислива суспільно корисна діяльність. • Сплеск волонтерського руху, спричинений подіями Євромайдану та війною на сході України (мав безпрецедентний масштаб). • Найвідоміші волонтерські організації, які надають допомогу українським військовим: «Народний проект», «Народний тил», «Повернись живим», «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Combat-UA», «Україна — Світ», «Сестри перемоги», «Миротворець» та ін.
<p>Бойові дії на сході України (квітень 2014—2018 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 13 квітня 2014 р. — оголошення в. о. Президента України О. Турчиновим про початок проведення АТО. • 2 травня 2014 р. — трагедія в Одесі: напад на учасників маршу «За єдність України» проросійських активістів, які розпочали стрільбу з вогнепальної зброї; невтручання у протистояння міліції; пожеж у Будинку профспілок; жертви (46 осіб). • Бої за Донецький аеропорт, який став символом незламності українських захисників; оборона аеропорту українськими воїнами, яких у народі назвали «кіборгами» (тривала 242 дні). • Червень 2014 р. — запеклі бої в Слов'янську та Краматорську. • Важлива роль у забезпеченні української армії волонтерського руху; феномен протистояння агресору — формування добровольчих батальйонів («Донбас», «Азов», «Слобожанщина»). • 13 червня 2014 р. — звільнення Маріуполя. • 14 червня 2014 р. — знищення сепаратистами літака Іл-76 Збройних сил України, що доправляв військових до Луганського аеропорту (загибель 49 українських військовослужбовців). • 20 червня 2014 р. — одностороннє припинення вогню в межах мирного плану П. Порошенка; ігнорування перемир'я сепаратистами; зростання кількості загиблих та поранених серед українських військових та мирного населення. • Липень 2014 р. — нанесення українськими військами авіаційних та артилерійських ударів по позиціях терористів у Слов'янську, Краматорську, Луганську; звільнення українськими військами Слов'янська, Краматорська, Артемівська. • 17 липня 2014 р. — знищення терористами Боїнга 777 «Малайзійських авіаліній»; жертви — 298 осіб. • 23—30 серпня 2014 р. — Іловайський котел: оточення українських військових в Іловайську; переговори щодо створення гуманітарного коридору для виходу українських військ з міста; заява терористів про готовність випустити українських бійців із оточення; розстріл терористами українських військових колон, які почали вихід із міста; великі втрати серед українських військових. • Масові теракти, організовані сепаратистами: <ul style="list-style-type: none"> • 13 січня 2015 р. — теракт під Волновахою: розстріл терористами рейсового автобуса (жертви — 13 осіб, 18 зазнали поранення); • 24 січня 2015 р. — обстріл житлових районів Маріуполя (жертви — 31 особа, близько сотні поранених). • Лютий 2015 р. — 2018 р. — позиційні бої: <ul style="list-style-type: none"> • травень 2015 р. — захоплення українськими військовими у полон диверсантів (військовослужбовців 3-ї бригади спецпризначення ГРУ РФ) поблизу м. Щастя на Луганщині; • бої на Світлодарській дузі; • бої за Авдіївку; • бої за Бахмутку

У результаті: АТО перетворилася для України на справжню війну за незалежність; українські військові мужньо продовжують захищати незалежність нашої держави; консолідація українського суспільства перед загрозою втрати державності

<p>Реакція світової спільноти на агресію РФ проти України</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Засудження світовою спільнотою агресії РФ на території України. • Березень 2014 р. — заклик Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна до повної поваги і збереження незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України, до негайного відновлення спокою і початку прямого діалогу між усіма сторонами. • 15 березня 2014 р. — засідання Ради безпеки ООН, ініційоване Києвом, щодо незаконності кримського референдуму; підтримка резолюції про припинення ескалації конфлікту та виведення військ з території кримського півострова, запропонованої США, більшістю країн-членів ООН, окрім Росії («проти») та Китаю («утримався»). • Підтримка військової інтервенції Росії на території України правлячими режимами Сирії, Венесуели, Куби та Північної Кореї. • Засудження Узбекистаном та Киргизією дій Росії, виступ Білорусі та Казахстану за цілісність кордонів України. • Призупинення членства Росії у «Великій вісімці» тощо
<p>Спроби мирного врегулювання</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Розгортання роботи спеціальної моніторингової місії ОБСЄ з метою збору фактів інцидентів у сфері безпеки України та міжнародного суспільного висвітлення цієї інформації. • Намагання української сторони вирішити проблему військового протистояння шляхом переговорного процесу: <ul style="list-style-type: none"> • 5 вересня 2014 р. — підписання в Мінську в межах контактної групи Україна—Росія—ОБСЄ із залученням представників сепаратистів Угоди про тимчасове перемир'я; • 20 вересня 2014 р. — підписання Мінського меморандуму щодо двостороннього припинення застосування зброї; саботаж РФ і керованими ними бойовиками взятих на себе зобов'язань; • 29 вересня 2015 р. — підготовка сторонами Контактної групи угоди про відведення зброї на Східній Україні; 2 жовтня 2015 р. — обговорення шляхів реалізації угоди в Парижі у нормандському форматі Україна—Німеччина—Франція—Росія

Особливості культурного розвитку України

<p>Позитивні чинники</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Закон про мови в Українській РСР» (1989 р.), за яким українська мова проголошена державною; закон мав забезпечити її всебічний розвиток і функціонування у всіх сферах суспільства. • Демократизація, скасування цензури, позбавлення ідеологічного тиску. • Подолання самоізоляваності культури; розширення культурних контактів; збагачення української культури європейськими здобутками. • Вільний розвиток усіх художніх стилів і жанрів; поява нових мистецьких напрямів; утворення різних благодійних культурних фондів. • Розвиток культури національних меншин тощо
--------------------------	---

Негативні чинники	<ul style="list-style-type: none"> • Наслідки русифікації. • Недостатнє фінансування. Закриття багатьох бібліотек, кіно-театрів, клубів, будинків культури (особливо в сільській місцевості). • Комерціалізація культури. • Поділ культури на елітарну й масову; засилля масової культури
-------------------	---

Релігійне життя	
Основні чинники та особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Зняття заборон на релігійне життя, свобода віросповідання. • Повернення до традиційних духовних цінностей; збільшення кількості релігійних організацій, конфесій; відродження культових споруд, будівництво нових храмів. • Поглиблення розколу в православній церкві. • Друга за кількістю віруючих в Україні конфесія — УГКЦ (Українська греко-католицька церква)
Основні чинники та особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Діяльність в Україні двох українських церковних юрисдикцій, котрі самопроголосили автокефалію наприкінці ХХ ст. — УАПЦ (Української автокефальної православної церкви) і УПЦ (Української православної церкви) Київського патріархату; неспроможність цих автокефалій домогтися канонічного визнання всесвітнім Православ'ям (вважаються «схизматичними», такими, що перебувають у «розколі»). • Існування в Україні нагальної проблеми, що стосується врегулювання відносин між трьома юрисдикціями православ'я — УПЦ МП (Московський патріархат), УПЦ КП (Київський патріархат) та УАПЦ — й об'єднання їх у Помісній Українській Православній Церкві. • Політизація релігійного життя

Зміни в системі національної освіти

- **Червень 1991 р.** — прийняття Закону України «Про освіту»; визначення основних принципів освіти в Україні.
- **1992 р.** — затвердження на Першому з'їзді педагогічних працівників України Державної національної програми «Освіта Україна (ХХІ ст.)»; визначення програмою пріоритетних завдань системи освіти в Україні.
- Основні шляхи реформування загальної середньої освіти: визначення державних стандартів усіх рівнів загальної середньої освіти; визначення змісту загальноосвітньої підготовки і відповідних базових дисциплін, наукове та методичне забезпечення загальної середньої освіти, підготовка і впровадження нових навчальних планів і програм, підручників, посібників тощо.
- Поява авторських шкіл; розвиток нових видів середніх навчальних закладів — гімназій, ліцеїв; дія програми державної підтримки обдарованих дітей тощо.
- **2005 р.** — перехід до проведення вступних випробувань до вишів шляхом ЗНО.
- Реформування системи вищої освіти; процес інтеграції вітчизняних вишів у європейський і світовий простір.

Основні тенденції розвитку науки

- Провідна наукова установа — АН України, яка в 1994 р. отримала статус національної.
- Створення ВАК — Вищої атестаційної комісії України, Української наукової асоціації, низки галузевих академій.
- Участь українських науковців у спільних міжнародних проектах, наукових конференціях; тісні зв'язки з науковими центрами української діаспори.
- Помітні зрушення у галузі гуманітарних наук (відкриття інститутів української мови, народознавства, сходознавства, археографії).
- Поява нових наукових напрямів (ендокринологія, молекулярна біологія, нейрофізіологія).
- Негативний вплив гострих соціально-економічних проблем на стабільність роботи більшості наукових установ; виїзд науковців на роботу за кордон (за перші сім років незалежності України 6 тис. учених); особливо відчутні втрати серед генетиків, фізиків-теоретиків, фізіологів, біохіміків (т. зв. «відплив умів» за кордон).
- Участь України попри фінансові труднощі у найбільших міжнародних програмах століття, наприклад, космічних програмах «Морський старт», «Глобалстар», а також у космічних програмах «Спектр», «Марс-96», «Шатл-97», «Океан»; перший астронавт незалежної України — **Л. Каденюк**.
- Комерціалізація наукових структур.
- Криза природничих наук (особливо в ракетній та ядерній галузях) через критично мале фінансування та нестачу фахівців.
- Збереження науково-технічного потенціалу та наукових шкіл.
- Розширення можливостей публікації й упровадження результатів наукових розробок.

Література і мистецтво. Євробачення в Україні

- Суперечливі умови розвитку мистецтва в умовах ринку; комерціалізація мистецтва.
- Свобода творчості; розширення діапазону творів, урізноманітнення їх стилів.
- Українізація телебачення та радіомовлення.
- Повернення із забуття творів М. Куліша, М. Хвильового, Є. Маланюка, В. Стуса та ін.
- Публікація творів митців української діаспори (**У. Самчук, І. Багрянний, Ю. Липа**).
- Розвиток літератури постмодернізму (**Ю. Андрухович, О. Забужко, С. Жадан** та ін.).
- Помітні зрушення в театральному мистецтві (творчість режисерів-новаторів **Р. Віктюка, Б. Шарварка, С. Донченка** та ін.; поява недержавних театрів).
- Зрушення в кінематографі (українська тематика «Роксолана», «Пастка» тощо).
- Утворення Всеукраїнської музичної спілки (1992 р.).
- Плідна праця українських композиторів (**О. Білаш, О. Морозов, А. Горчинський**).
- Збагачення українського образотворчого мистецтва картинами **А. Антонока** («На Голгофу», «Прийдіть і поклоніться»), **В. Зарецького** («Чорний струмок»), **І. Марчука** (цикл картин «Шевченкіана») та ін.
- Євробачення 2005 та 2017 рр. в Україні:
 - **2004 р.** — перемога на Євробаченні української співачки **Руслани**, здобуття права на проведення ювілейного 50-го Пісенного конкурсу в Україні, який відбувся в 2005 р.;
 - **2016 р.** — перемога на конкурсі співачки **Джамали**, яка здобула право на проведення Євробачення-2017 в Україні.

Розвиток спорту та здобутки українських спортсменів

- **1990 р.** — створення Національного олімпійського комітету, визнаного Міжнародним олімпійським комітетом у 1994 р.
- **Від 1994 р.** — самостійна участь України в Олімпійських іграх: українці завоювали 69 медалей на літніх, 5 — на зимових Олімпійських іграх.
- Найвідоміші олімпійські чемпіони: **О. Баюл** — катання на ковзанах; **І. Мерлені** — важка атлетика; **Є. Серебрянська** — художня гімнастика; **Л. Підкопаєва** — спортивна гімнастика; **Я. Клочкова** — плавання; **В. Кличко, В. Ломаченко, О. Усик** — бокс.
- На чемпіонаті Європи з футболу у 2006 р. українська збірна увійшла до вісімки найкращих команд континенту; **2012 р.** — успішне проведення в Україні та Польщі чемпіонату Європи з футболу (Євро-2012).
- Перемога на Олімпійських іграх та інших міжнародних змаганнях з біатлону жіночої естафетної команди (**Віта і Валя Семеренки, Ю. Джима, О. Підгрушна та ін.**).

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Агресія 14, 118, 121, 122, 124
Акція «пацифікації» 51
Анексія 120
Атеїзм 39, 83
Багатопартійна система 100, 107
Блискавична війна (бліцкриг) 59
Відбудова 69, 74
Відлига 77, 81, 83, 90, 107
«Воєнний комунізм» 27, 28, 36
Геноцид 43, 91, 116
Гетьманат (Гетьманська держава) 8, 18
Гласність 94, 98
Голодомор 43, 45, 77, 91, 99, 116
Голокост 62
Депортація 7, 45, 58, 66, 67, 69, 70, 77, 78, 106
Державний переворот 12, 17, 18, 30, 75, 104
Десталінізація 77, 88
Децентралізація 78, 98, 121
Директорія 8, 13, 17, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 30, 31, 34
Еміграція 32, 38, 55, 112
«Ждановщина» 74
Інтегральний націоналізм 53
Інтервенція 89, 124
«Карпатська Січ» 54
Коренізація 37, 38
Культ особи 44, 77, 88
Лібералізація 77, 81, 88, 97, 98, 107, 113
«Лінія Керзона» 56, 68, 71
Мажоритарна виборча система 107, 108
Мобілізація 22, 60
Націонал-комунізм 24
Національна кооперація 36, 44
Національно-територіальна автономія 4, 8, 9, 12
«Новий порядок» 61, 62
Номенклатура 87, 94
Окупаційний режим 7, 20
Опозиція 34, 93, 100, 102, 108, 114, 117
«Перебудова» 94, 96, 98, 99
Перша світова війна 3, 6, 7, 8, 19, 34
Плюралізм 84, 98, 100
Продовольча розкладка (продрозверстка) 27, 35, 36
Раднаргосп 78, 85
Радянізація 57, 69
Реабілітація 77, 84, 91
Розвинений соціалізм 88
Розкуркулення 42, 43, 45
«Розстріляне відродження» 46, 47, 50
Рух Опору 64, 68
«Самвидав» 81, 89, 90
Самостійники 9, 10
Соціалістичне змагання 41, 73
Соціалістичний реалізм 50, 83, 93
Сталінізм 77, 87
Суверенітет 38, 55, 99, 102, 103, 104, 106, 110, 115, 122, 124
Терор 15, 17, 19, 27, 28, 29, 32, 44, 45, 47, 53, 62
Українізація 9, 18, 37, 38, 46, 47, 48, 49, 58, 126
Українська автокефальна православна церква 39, 47, 101, 125
Українська Гелісінська група 90
Українська революція 1917—1921 рр. 8, 18, 33, 34
Універсал 8, 10, 12, 15, 22
Хлібозаготівельна криза 39, 40, 42
«Холодна війна» 76, 94
«Червоний терор» 15, 27, 28, 32
Шістдесятники 84, 85, 91

10 КЛАС

Розділ 1.	Україна в роки Першої світової війни.....	3
Розділ 2.	Початок Української революції.....	8
Розділ 3.	Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення української державності.....	18
Розділ 4.	Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні.....	34
Розділ 5.	Західноукраїнські землі в міжвоєнний період.....	51
Розділ 6.	Україна в роки другої Світової війни.....	56

11 КЛАС

Розділ 1.	Україна в перші повоєнні роки.....	69
Розділ 2.	Україна в умовах десталінізації.....	75
Розділ 3.	Україна в період загострення кризи радянської системи....	85
Розділ 4.	Відновлення незалежності України.....	94
Розділ 5.	Становлення України як незалежної держави.....	106
Розділ 6.	Творення нової України.....	116
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК.....		127

СЕРІЯ РЯТІВНИК 2.0

Вирушаючи у плавання океаном знань, згадай про довідки цієї серії. Посібники користуються постійним підвищеним попитом і витримали понад десять видань. Вони розроблені таким чином, щоб можна було повторити вивчене, системизувати й узагальнити знання з будь-якого предмета шкільного курсу.

- Алгебра і початки аналізу
- Англійська мова
- Біологія
- Всесвітня історія
- Географія
- Геометрія
- Економіка
- Інформатика
- **Історія України**
- Німецька мова
- Правознавство
- Російська мова
- Українська мова
- Фізика
- Французька мова
- Хімія

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА
УСІ КНИГИ ТУТ!

🛒 ranok.com.ua
📧 e-ranok.com.ua
✉️ pochta@ranok.com.ua
☎️ (057) 727-70-90

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

10 11

2.0

РЯТІВНИК